

Pohjolan vihollisesta idän hallaan

Kuopiolaissanomalehtien hallaan liittyviä diskursseja
suurista nälkävuosista ensimmäisen sortokauden loppuun

Kaisa Kumpulainen
Pro gradu -tutkielma
Turun yliopisto
Historian, kulttuurin
ja taiteiden tutkimuksen laitos
Suomen historia
Huhtikuu 2013

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/Humanistinen tiedekunta

KUMPULAINEN, KAISA: Pohjolan vihollisesta idän hallaan.

Kuopiolaissanomalehtien hallaan liittyviä diskursseja suurista nälkävuosista ensimmäisen sortokauden loppuun

Pro gradu -tutkielma, 95 s.

Suomen historia

Huhtikuu 2013

Suomi oli pitkään maatalousvaltainen maa, jossa tuotanto keskittyi leipäviljanviljelyyn. Pohjoisen sijainnin takia kasvukausi jäi usein lyhyeksi ja maanviljelijöiden uhkana olivat alituisen hallat, jotka saattoivat viedä mukanaan koko vuoden toimeentulon. Erityisen kriittinen ajanjakso osui 1850- ja 1860-luvuille, jolloin Suomea koettelivat monet perättäiset kadot. Tilanne kehkeytyi suorastaan katastrofaaliseksi suurina nälkävuosina, kun noin 270 000 ihmistä menetti henkensä nälkään ja kulkutauteihin. Hyvin toisenlainen hallajakso alkoi koetella Suomea puolestaan 1890-luvun alusta. Venäjän ote suuri-ruhtinaskunnan asioista tiukentui yhtenäistämispaineiden alla. Niin kutsutun ensimmäisen sortokauden aikana sortotoimien vertauskuvana alettiin käyttää termiä idän halla. Halla oli siis hyvin keskeinen osa suomalaista yhteiskuntaa 1800-luvun loppupuoliskolla ja ajan mittaan se sai erilaisia merkityssisältöjä varsinaisen luonnontieteellisen merkityksensä lisäksi.

Hallaa on aikaisemmissa historiantutkimuksissa käsitelty lähinnä vain osana ilmasto-, maatalous- ja katastrofihistoriaa. Tässä pro gradu -tutkielmassa halla nostetaan keskiöön yksittäisenä luonnonilmiönä. Hallan läpitukenavuutta yhteiskunnassa sekä ihmisten suhdetta hallaan 1800-luvun loppupuoliskolla pyritään avaamaan soveltaen lähdeaineistona käytettyjen kuopiolaissanomalehtien Tapion, Savon, Uuden Savon ja Otavan kirjoitusten tulkintaan diskurssianalyysia. Tutkielmassa pyritään löytämään vastauksia siihen, mitä merkityksiä halla aikanaan sai, missä yhteydessä ja miten hallasta kirjoitettiin sekä miten hallasta kirjoittaminen mahdollisesti muuttui olosuhteiden vaihdellessa.

Luonnontieteellisen merkityksensä ohella halla nähtiin kuopiolaissanomalehdissä muun muassa haasteena, ahdistelijana, kuolemana, koettelemuksena sekä sortotoimien vertauskuvana. Halla esiintyi hyvin erilaisissa sanomalehtikirjoituksissa vuodentulokertomuksista valtiopäivämiesten puheisiin. Pääosa kirjoitusten laatijoista tai niissä referoiduista puhujista kuului sivistyneistöön. Hallasta kirjoitettiin uutisoivaan, tietoa välittävään sävyyn sekä kansaa valistaen. Siitä maalailtiin kauhukuvia ja siihen suhtauduttiin huumorilla. Toisinaan hallalta ei voinut pelastaa kuin Jumala, toisinaan hallan ikeestä päästiin pois vain omalla sitkeällä työllä. Ainoa oleellinen muutos hallakirjoituksissa suurien nälkävuosien ja ensimmäisen sortokauden välillä koski idän hallan ja lehtihallan ilmestymistä sanomalehtikirjoituksiin 1890-luvulla. Halla sai niiden myötä uuden merkityksen ja entisiä hallan aiheuttamia koettelemuksia maataloudelle alettiin verrata uusiin suomalaista yhteiskuntaa koskeviin vastoinkäymisiin. Vaikka halla-aiheiset kirjoitukset monesti olivat synkkiä, heijastui niistä myös toivo paremmasta, hallattomasta huomisesta.

Asiasanat: diskurssianalyysi, halla, sortovuodet, suuret nälkävuodet, ympäristöhistoria

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1 Halla osana suomalaista luontoa ja kulttuuria	1
1.2 Hallan käsite	3
1.3 Ajan ja lähdeaineiston rajaus	5
1.4 Aikaisemmat tutkimukset ja ympäristöhistorian konteksti	9
1.5 Tutkimusmenetelmänä diskurssianalyysi	12
2. MAATALOUSVALTAINEN SUOMI	15
3. HALLA LUONNONILMIÖNÄ	20
3.1 Hallasta tiedotetaan	20
3.2 Pyritään vähentämään hallavahinkoja	26
3.3 Kukistetaan halla hävittämällä hallanpesät	35
4. HALLAN SYMBOLISIA MERKITYKSIÄ	46
4.1 Mielikuvien halla ahdistelijasta kavalaan kuolemaan	46
4.2 Herra koettelee halloin vaan ei hylkää	51
5. HALLA POLITISOITUU	61
5.1 Idän halla iskee manifestien muodossa	61
5.2 Lehtihalla vie hengenravinnon Suomen keväästä	70
6. ”MUT TOIVON AAMU, TOIVON TYÖ TAAS POISTI HALLA-YÖN”	79
LÄHDELUETTELO	86

1. JOHDANTO

1.1 Halla osana suomalaista luontoa ja kulttuuria

Suomessa maanviljely on pohjoisimmilla ääri rajoillaan. Missään muualla maailmassa ei samoilla leveysasteilla harjoiteta yhtä laajamittaista maataloutta kuin Suomessa. Mahdollisuus harjoittaa maanviljelyä maassamme on pitkälti Meksikonlahdelta lämmintä ilmaa tuovan Golfvirran sekä Pohjolan valoisien kesien ansiota. Pohjoisen sijaintimme takia kärsimme kuitenkin lyhyestä kasvukaudesta ja verrattain alhaisista lämpötiloista, jopa maanviljelijöiden pelkäämistä halleista. Erityisen kiusallisia hallat olivat entisaikojen, näin myös 1800-luvun loppupuoliskon ja 1900-luvun alun, maanviljelijöille, joiden vuodontulo oli riippuvainen viljelykasvien sadoista. Jos halla vei sadon, oli viljelijällä usein edessä velkaantuminen tai suoranainen ravinnon puute.

Maa- ja metsätaloussektorilla työskenteli vuonna 1860 peräti 82 prosenttia suomalaisista ja vuonna 1900 maa- ja metsätaloussektorilla työskentelevien osuus oli yhä 73 prosenttia.¹ Myös monet nimellisesti muissa ammateissa toimivat harjoittivat maanviljelystä tai ainakin pientä kotitarvikeviljelyä. Hallan koskettaessa suoraan suomalaisväestön suurinta osaa ei ole ihme, että se sai aikanaan osakseen paljon huomiota. Hallasta sekä sen torjuntakeinoista julkaistiin muun muassa maataloudenopasvihkosia ja tieteellisiä tutkimuksia. Esimerkiksi Leväisen maanviljelyskoulunjohtaja Antti Manninen tarkasteli vuonna 1860 teoksessaan *Mietteitä katovuosista Suomessa*² hallan esiintymisen syitä ja Aleksanterin yliopiston fysiikan professori Selim Lemström selvitti vuonna 1883 tutkimuksessaan *Om sättet att förekomma sommarnattfroster genom facklor*³ tulisoihuttujen synnyttämän savuverhon viljaa hallalta suojelevaa vaikutusta.

Hallakuvaukset saivat paikkansa myös suomalaisessa kaunokirjallisuudessa. Esimerkiksi Aleksis Kiven romaanissa *Seitsemän veljestä* kerrotaan, kuinka halla vieraili Impivaaran laihoilla ”hengittäen kuoloa kylmää” ja Jukolan veljekset saattoivat vain katsella kauhistuneina sen aiheuttamaa hävitystä vainiolla.⁴ Juhani Ahon novelli *Kevät kylmät* kuvaa puolestaan suomalaisten elämää kevät- ja syyshallojen puristuksessa, joiden ”väliin ovat paleltuneet monet parhaat toiveemme ja karisseet maahan rohkeimmat unelmamme”.⁵ Hieman samoilla linjoilla jatkaa Eino Leinon runo *Kevätlaulu*,

¹ Vahtola 2003, 268.

² Manninen 1860.

³ Lemström 1883.

⁴ Kivi 2002 (1870), 262.

⁵ Aho 1905 (1892), 4.

jossa ”toivehet milloin toteutuu, milloin halla ne syö”.⁶ Maatalouden opasvihkosten ja tieteellisten tutkimusten sekä romaanien, novellien ja runojen lisäksi halla-aihe esiintyi usein sanomalehtien sivuilla erilaisissa kirjoituksissa. Ongelma kiinnosti siis tavallisen maamiehen ohella tieteenekijöitä, kirjailijoita ja toimittajia.

Vaikka halla on ollut näin olennainen osa suomalaista luontoa ja kulttuuria, on sitä käsitteleviä historiantutkimuksia olemassa suhteellisen vähän. Aihetta on lähinnä sivuttu ilmasto-, maatalous- ja katastrofihistoriassa. Katastrofihistorialla tarkoitan tässä yhteydessä katovuosiin, erityisesti suuriin kuolonvuosiin ja suuriin nälkävuosiin, liittyviä tutkimuksia. Pelkästään hallaan keskittyvän tutkimuksen puuttuminen onkin ollut yksi syy tarttua tähän perisuomalaiseen aiheeseen. Toisaalta aihe on myös ajankohdainen juuri näiden edellä mainittujen kytköksiensä vuoksi.

Elämme tällä hetkellä keskellä aikakautta, jossa ilmasto muuttuu nopeasti. Vaikka ilmasto on muuttumassa lämpimämpään suuntaan, odotetaan kesän hellejaksojen ohella esimerkiksi rankkasateiden sekä syys- ja talvitulvien lisääntyvän. Tämä edellyttää yksittäisiltä yksilöiltä ja koko yhteiskunnalta sopeutumista uusiin olosuhteisiin. Samoin esi-isiemme ja esiäittemme tuli sopeutua oman aikansa ilmastoon niiden tietojen ja taitojen avulla, joita heillä oli tuolloin käytettävänä.

Maatalous on niin ikään muutoksen kourissa. Harva tila saa nykyisin tuloja vain maa- ja metsätalouden piiristä, vaan osa kertyy tilan ulkopuolella tehdystä ansiotyöstä. Lisäksi tilat erikoistuvat säilyttääkseen elinvoimansa. Omat haasteensa maataloudelle asettavat muuttuvat ilmasto-olosuhteet esimerkiksi maahan leviävien kasvitautien ja tuhohyönteisten muodossa. Näiden hävittämiseksi on keksittävä soveliaita ratkaisuja. Omana aikanaan maan hallaisuus oli vaikuttamassa siihen, että Suomessa ryhdyttiin etsimään karjatalouden suunnalta vaihtoehtoa hallanaralle leipäviljanviljelylle. Maanviljelijät kävivät tämän ohella ojittamaan vesiperäisiä peltoja ja raivaamaan soita, jotta niin kutsutut hallanpesät olisi saatu hävitetyksi, eivätkä hallat enää kiusaisi maataloustuotantoa.

Erinäisistä katastrofeista ympäri maailman kuulemme puolestaan lähes joka päivä kuunnellessamme, katsellessamme tai lukiessamme uutisia. Jokin aika sitten tiedotusvälineet julkaisivat uutisia esimerkiksi Itä-Afrikasta, jossa kärsittiin kuivuuden aiheuttamasta laajamittaisesta nälänhädästä, sekä Pohjois-Koreasta, jossa tulvat ja taifuuni peittivät alleen laajoja peltoaukeita tuhoten niiden sadon. Suomessa nälästä saatettiin valittaa vielä 1800-luvun loppupuoliskolla ja 1900-luvun alussa katovuosien viidessä viljan mennessään.

⁶ Leino 1896, 82.

Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole tarkoituksena tutkia hallaa vain osana ilmasto-, maatalous- tai katastrofihistoriaa. Vaikka kokonaisvaltaisen tutkimuksen tekeminen on mahdotonta, voi perinteisiä hallaan liittyviä tutkimuksen rajoja venyttää. Miten hallan eri puolien tutkiminen sitten onnistuu? Miten voi tutkia hallan läpitunkevuutta yhteiskunnassa, saada selville laajemmin ihmisten suhtautumisen hallaan? Tässä kohden mieleeni tulee toisen graduohjaajani jo aikoinaan proseminaarissa ilmoille heittänyt ajatus tutkia hallaa jatkossa diskurssianalyysin keinoin. Sen myötä en olisi sidoksissa hallaan yksinomaan luonnonilmiönä vaan voisin tarkastella myös sen kulttuurisia piirteitä, tai mitä ikinä valitsemani lähdeaineistossa esiin tulisikaan. Näin ollen hallan eri puolien tutkiminen kävisi vaivattomimmin. Hallan eri puolia koetan selvittää tutkimalla sitä, mitä eri merkityksiä halla aikanaan sai. Hallan läpitunkevuutta yhteiskunnassa pyrin selvittämään puolestaan tutkimalla, missä eri yhteyksissä hallasta kirjoitettiin. Ihmisten suhtautumista hallaan pyrin selvittämään tutkimalla sitä, miten hallasta kirjoitettiin ja miten hallasta kirjoittaminen mahdollisesti muuttui olosuhteiden vaihdellessa, eli millaista hallakuvaa aikanaan tuotettiin ja miten tuota hallakuvaa rakennettiin.

Runsaan saatavissa olevan lähdeaineiston olen rajannut sanomalehtiin, sillä uskon niiden kautta saavani monipuolisimman ja laajimman vastauksen tutkimuskysymyksiini sanomalehtien välittäessä niin taiteelliset, tieteelliset, poliittiset, uskonnolliset kuin hyvin arkisetkin halla-aiheeseen liittyvät vivahteet. Maatalouden opasvihkosia ja tieteellisiä tutkimuksia sekä kaunokirjallisuutta käytän tarpeen tullen aikalaiskirjallisuuden tapaan täydentämässä ja tukemassa sanomalehtien kautta saatua kuvaa, vaikka diskurssianalyysia soveltavissa tutkimuksissa tavanomaisesti rajoitutaankin tarkastelemaan yksinomaan valittua ja rajattua lähdeaineistoa.

1.2 Hallan käsite

Luonnontieteellisessä mielessä hallalla tarkoitetaan maanpinnan lämpötilan laskua kasvukauden⁷ aikana pakkasen puolelle. Ilman lämpötila, joka mitataan noin parin metrin korkeudelta⁸, voi tällöin olla 0 °C:een yläpuolellakin. Toisinaan maanpinnan ja ilman lämpötilaero voi olla jopa kuusi astetta. Kun myös ilman lämpötila laskee kasvukauden aikana pakkasen puolelle, puhutaan yöpakkasista.⁹ Arkikielenkäytössä hallalla ja yöpakkasilla tarkoitetaan usein samaa asiaa, niin kylmää lämpötilaa, että se vahingoittaa kas-

⁷ Suomessa kasvukausi alkaa tavallisesti huhti–toukukuussa ja päättyy syys–lokakuussa. Ns. terminen kasvukausi alkaa, kun lumipeite on suurimmaksi osaksi sulanut aukeilta paikoilta ja vuorokauden keskilämpötila pysyy viiden perättäisen vuorokauden ajan +5 asteen yläpuolella. Holopainen 2004, 27–28.

⁸ 1800-luvulla lämpömittari sijoitettiin yleensä lähes kolmeen metriin, vaikka 1870-luvulla annettiinkin kansainvälinen suositus sijoittaa lämpömittari 1,5–2 metriä maanpinnan yläpuolelle. Heino 1994, 33.

⁹ Nikkanen 2005. Www-sivu. Ks. myös Keränen 1923, 944.

veja. Eri kasvilajien kylmänkestävyys vaihtelee, samoin kuin saman lajin kylmänkestävyys sen eri kasvuvaiheissa. Erityisen arkoja kasvit ovat kukkiessaan.

Hallaa esiintyy etenkin selkeinä, tyyninä öinä, kun samalla on kuivaa. Maasta poistuu tuolloin lämpöenergiaa säteilemällä, eikä kuivasta maasta johdu lämpöä tilalle. Maanpinnan lähellä oleva ilma jäähtyy, koska tuulettomalla säällä ei ylemmästä ilmakerroksesta sekoitu tilalle lämpimämpää ilmaa. Erityisen hallanarkoja paikkoja ovat alavilla mailla olevat suot ja notkelmat, jonne raskas kylmä ilma laskeutuu. Tämän vuoksi hallaa esiintyykin usein Itä-Suomen ja Kainuun vaara-alueilla. Sen sijaan merien ja suurten järvien rannoilla hallaa esiintyy harvemmin, sillä vesistöt tasaavat lämpötilaeroja.

Paikallisten vaihteluiden ohella hallaöiden määrässä esiintyy myös vuosittaista vaihtelua. Jonkinlaista osviittaa hallan vaihtelevasta luonteesta voidaan saada Turun varhaisesta ilmastollisesta havaintosarjasta, jota Jari Holopainen on tutkinut. Hallaöiden määrä vaihteli Turussa ajanjaksolla 1749–1800 nolasta 18:aan. Keskimäärin hallaöitä oli neljä vuosittain. Samalla ajanjaksolla kasvukauden pituus vaihteli 141 päivästä 211 päivään. Kasvukauden varhaisin alkamisajankohta oli 8.4. ja myöhäisin 20.5. Kasvukauden aikaisin päättymisajankohta oli puolestaan 20.9. ja myöhäisin 16.11. Tehoisan lämpötilan summa¹⁰ ei kuitenkaan aina korreloinut hallaöiden tai pitkän kasvukauden kanssa. Esimerkiksi neljänä hallattomana vuonna tehoisan lämpötilan summa jäi alhaisemmaksi kuin vuonna 1791, jolloin nuo 18 hallayötä koettiin. Näin vanhasta lähdeaineistosta saatuihin tuloksiin on kuitenkin syytä suhtautua varauksella, sillä esimerkiksi tiedot mittalaitteista ja niiden sijoittelusta ovat puutteellisia.¹¹ Samoin on huomioitava, että tulokset käsittelevät Turkua, Suomen lämpimintä maankolkkaa.

Hallasanaan on yhdistetty usein erilaisia selventäviä lisämääreitä. Esimerkiksi Elias Lönnrotin toimittamassa *Suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa* vuodelta 1874 mainitaan niin kesähalla, juhannushalla, jaakonhalla, laurinhalla, syyshalla, yöhalla, naurishalla, perunahalla kuin tupakkahallakin.¹² Lisämääreillä voidaan ilmaista nopeasti hallan ajankohta ja ne viljelykasvit, joita tuho tai vahingoittuminen hallan muodossa on kohdannut.

Hallasta on olemassa myös koko joukko vanhoja ennustuksia ja sananlaskuja. Laajalle on levinnyt muun muassa sanonta: ”Jos on usma uunna vuonna, niin on halla heinäkuussa, talvi keskellä kesää”. Myös helmikuun ja maaliskuun sumut ennusti-

¹⁰ Vuorokausikeskilämpötilojen kokonaissumma +5 astetta ylittävältä osalta. Holopainen 2004, 27. Arkiemmin voidaan puhua vaikkapa kesän lämpimyydestä.

¹¹ Holopainen 2004, 8, 57.

¹² Suomalais-ruotsalainen sanakirja 1874, 100.

vat hallavuotta samoin kuin Paavalin (25.1.) ja Joukahan (13.3.) päivän tuiskut. Niin ikään pääsiäisaamun odotettiin olevan aurinkoinen, sillä pilvinen sää pääsiäisenä tiesi hallojen vievän kesällä kukat ja marjasadon jäävän vähäiseksi.¹³ Loppukesän hallaisuutta ennustettiin puolestaan seuraavasti: ”Jollei hallaa tule Jaakkona (25.7.), ei tule Pärttylinakaan (Pertun päivänä 24.8.); mutta jos Jaakko merkitsee perunan lehden, niin Lauri (10.8.) merkitsee lisää, ja Perttu vie kaiken”.¹⁴

Luonnontieteellisen merkityksensä lisäksi hallan käsitteellä on myös monia symbolisia merkityksiä. Sen voidaan katsoa tarkoittavan esimerkiksi jonkinlaista haittaa tai vahinkoa. Toisinaan sanotaan myös, että jokin asia tai ihminen voi tehdä hallaa toiselle.¹⁵ Lönnrotin toimittamassa *Suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa* asia ilmaistiin sanoin: ”hallaa ja laavaa siitä asiasta on paljo hänelle”.¹⁶ Halla voi symbolisessa mielessä merkitä lisäksi murhetta kuten Eino Leinon senaattori Leo Mechelinin muistolle omistetussa runossa *Kansalaisseppel*, jossa ”harmaa on taivas, halla mielihin hiiptii/raskaina riippuen itkevät puut sekä pilvet;/kuoleman tuuli kansamme toivoja riipii”.¹⁷ Erilaisia lisämääreitä hallasanaan lisäten myös symbolinen halla muuttaa muotoaan. Esimerkiksi sortokausien aikana termiä idän halla käytettiin yleisesti venäläistämistoimien vertauskuvana. Alkunsa termi on saattanut saada Juhani Ahon samannimisestä novellista, jonka hän julkaisi nimimerkillä Tuomas Päivälehdessä vuonna 1890¹⁸, mutta termi on tullut sen jälkeen käytetyksi muissakin yhteyksissä kuten sortokauden aikaisissa puheissa ja kirjoituksissa.

1.3 Ajan ja lähdeaineiston rajaus

Tutkimuksen aikarajaus ulottuu vuodesta 1866 vuoteen 1905. Vaikka tutkittavasta ajanjaksosta tulee suhteellisen pitkä, ovat rajavuodet perusteltuja. Suomea koettelivat 1850–1860-luvuilla monet kadot, joihin yhtenä syynä olivat hallat. Ajanjakso kumuloitui koko maata koetelleisiin suurin nälkävuosiin 1866–1868, joiden aikana noin 270 000 suomalaista¹⁹ menehtyi nälkään ja kulkutauteihin. Synkkä tilanne heijastui myös ajan kirjoituksiin ja siksi on mielekästä aloittaa tutkimus suurista nälkävuosista. Tutkimuksen ulottaminen vuoteen 1905 on puolestaan seurausta hyvin toisenlaisesta suomalaisten kokemasta hallakaudesta. Vuosisadan vaihteessa Suomi oli voimakkaiden

¹³ Vilkuna 1992, 20, 36, 40, 64, 67, 94.

¹⁴ Vilkuna 1994, 201.

¹⁵ Ks. Nykysuomen sanakirja. Osa I 1992, 337.

¹⁶ Suomalais-ruotsalainen sanakirja 1874, 100.

¹⁷ Leino 1914. Www-sivu; Nykysuomen sanakirja. Osa I 1992, 337.

¹⁸ Ks. Tuomas. Idän halla. Päivälehti 14.11.1890.

¹⁹ Turpeinen 1986.

venäläistämistoimien kohteena, joiden metaforana ja allegoriana käytettiin termiä idän halla. Ensimmäinen sortokausi, niin kutsutut routavuodet, jolloin venäläistämistoimet olivat erityisen voimakkaita, kesti aina postimanifestin julkaisemisesta vuonna 1890 marraskuun manifestin julkaisemiseen vuonna 1905²⁰.

Yleisellä tasolla tutkimuksen kohdentaminen nimenomaan 1800-luvun loppuun ja 1900-luvun alkuun on perusteltua siinä mielessä, että tuolloin suomalainen sanomalehdistö kasvoi voimakkaasti. Esimerkiksi vuonna 1866 julkaistiin noin 20 nimekettä ja vuonna 1905 julkaistujen nimekkeiden määrä oli noussut 87:een. Luvut eivät edes kerro koko totuutta sanomalehdistön kasvusta, sillä sanomalehtiä perustettiin ja lakkautettiin jatkuvasti.²¹ Sanomalehdistön kasvuun vaikuttivat muun muassa lehdistön vapauden lisääntyminen hetkellisesti 1850-luvun lopulta alkaen sekä lukutaidon kehittyminen, elintason nousu ja postinkulun nopeutuminen, jotka lisäsivät omalta osaltaan sanomalehtien kysyntää.²² Kun sanomalehtiä näin ollen on riittävästi saatavilla 1800-luvun loppupuoliskolta ja 1900-luvun alusta, on taattu myös lähdeaineistona käytettävien hallasanan sisältävien sanomalehtikirjoitusten saatavuus kyseiseltä aikakaudelta.

Sanomalehtiä lähdeaineistona käytettäessä tulee huomioida, etteivät ne ole niin objektiivisia lähteitä kuin usein ajatellaan. Vaikka sanomalehdet kertovat menneisyyden elämästä, ne kertovat myös toimittajien ajatuksista omasta yhteiskunnastaan ja maailmasta ympärillään. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, mitä sanomalehdessä ylipäätään julkaistaan ja miten.²³ Samoin sanomalehtien sisältöön vaikuttavat omistajasuhteet, lukijakunta sekä sensuurin asettamat rajoitukset.²⁴ Toisaalta juuri tämän vuoksi sanomalehtien käyttö nimenomaisen tutkimuksen lähdeaineistona on mielekästä, sillä ne sekä peilaavat ympärillään olevaa yhteiskuntaa että vaikuttavat siihen.²⁵ Sanomalehdet eivät siis vain kerro hallalle annetuista merkityksistä, vaan ne myös tuottavat ja vahvistavat niitä. Sanomalehdet eivät myöskään vain kerro hallaan kytkeytyvistä keskustelukonteksteista, vaan ovat itsessään sellainen. Hallaan liittyviä kokemuksia sanomalehdet niin ikään muokkaavat sen ohella, että suoranaisesti kertovat niistä juuri sellaisena kuin ne on koettu.

Tutkimuksen lähdeaineistona käytän kuopiolaisia sanomalehtiä Tapiota ja Savoia sekä Savon seuraajia Uutta Savoia ja Otavaa. Jatkossa käytän näistä yhteisnimi-

²⁰ Ks. Nummela 1989, 368; Jussila 2004, 534. Vrt. Vahtola 2003, 242.

²¹ Landgren 1988, 281–282; Leino-Kaukiainen 1988, 444.

²² Ks. Langren 1988, 271, 276; Leino-Kaukiainen 1988, 457–461; Turpeinen 1991, 145; Nieminen 2006, 110.

²³ Vella 2009, 192–193.

²⁴ Vella 2009, 198–199; Nieminen 2006, 100.

²⁵ Ks. Vella 2009, 192.

tystä kuopiolaissanomalehdet, vaikka Kuopiossa ilmestyi samaan aikaan muitakin sanomalehtiä. Vuosilta 1879–1888, jolloin Tapio ja Savo ilmestyivät molemmat, olen käyttänyt vain Savoa, jotta mahdollisilta aineiston määriin liittyviltä vääristymiltä ja toisaalta turhulta toistolta välttyttäisiin. Yleisesti ottaen lähdeaineiston valintaan ovat vaikuttaneet sanomalehtien ilmestymisvuodet, julkaisupaikkakunta sekä poliittinen kanta ensimmäisen sortokauden aikana. Kuopiossa, kuten monella muullakin paikkakunnalla Suomessa, ilmestyi sanomalehtiä koko tutkittavan ajanjakson ajan. Kuopion etuna sanomalehden julkaisupaikkakuntana on kuitenkin sen sijainti sisämaassa ja verraten pohjoisessa. Vaikka itse Kuopio sijaitsee lämpötilaeroja tasaavan vesistön rannalla, on kuopiolaissanomalehtien levikkialueella suhteellisen hallanarkoja seutuja. Savon ja sen seuraajien nuorsuomalaisuus puolsi myös kyseessä olevien kuopiolaissanomalehtien valintaa lähdeaineistoksi.

Nuorsuomalaiset kuuluivat sortokausien aikana perustuslailliseen rintamaan, joka katsoi autonomian säilymisen riippuvan olennaisesti omien oikeuksien kiinnipitämisestä ja he kieltäytyivät noudattamasta laittomiksi kokemiaan määräyksiä. Vastaavasti vanhasuomalaiset olivat myöntyvyyslinjalla. He katsoivat, että venäläisiä ei pitänyt ärsyttää tarpeettomasti, jotta määräyksien toimeenpanijoina säilyisi luotettava suomalainen virkamieskunta.²⁶ Kun lähdeaineistoksi on valikoitunut nuorsuomalaisia sanomalehtiä, voidaan olettaa kysymyksen idän hallasta näkyvän niiden sivuilla paremmin kuin mitä se vanhasuomalaisten sanomalehtien palstoilla näkyisi.

Tapio, vanhin tässä tutkimuksessa lähdeaineistona käytetyistä sanomalehdistä, ilmestyi vuosina 1861–1888. Se ilmestyi ensin vain kerran viikossa, mutta muuttui vuodesta 1876 alkaen kaksi kertaa viikossa ilmestyväksi. Lehden taustavoimana toimivat Kuopion sivistyneistö- ja kauppiaspiirit, jotka kannattivat lievästi suomenmielistä kansansivistyspolitiikkaa. Lehden linjan lievyydestä kertoo se, että Tapio julkaisi ruotsinkielisiä ilmoituksia aina vuoteen 1877 asti. Tapio ilmestyi lähinnä sivutoimisten toimittajien kokoamana ja lehden talous oli jatkuvasti vaikeuksissa. Tapio sulautettiin sen kilpailijaksi perustettuun tiukempilinjaiseen Savoön loppuvuodesta 1888.²⁷

Savo alkoi ilmestyä säännöllisesti muutaman näytenumeron jälkeen vuonna 1879. Alkujaan se ilmestyi vain kerran viikossa, mutta muuttui pian kaksi kertaa viikossa ilmestyväksi. Vuodesta 1883 numeroita ilmestyi jo kolme viikoittain. Savon takana olivat Kuopion suomenmieliset opettajat ja liikemiehet, jotka olivat pettyneet Tapion laimeuteen kieliasissa. Radikaalille, nuorsuomalaiselle uudistuslinjalle Savo lähti Juha-

²⁶ Nygård & Kallio 2003, 550–551.

²⁷ Suomen lehdistön historia 7 1988, 111–112.

ni Ahon ja hänen veljensä Pekka Brofeldtin tullessa lehden päätoimittajiksi vuonna 1887. Heidän kaudellaan lehti luopui kuivakkaasta kansanvalistajan asemasta ryhtyen houkuttelemaan lukijoita juohevasti kirjoitetuilla uutisilla, reportaaseilla, pakinoilla ja kaunokirjallisuudella. Keski-Suomen ja Päivälehdren rintamaan kuuluneesta Savosta sukeutuikin pian koko Kuopion läänin suosituin sanomalehti.²⁸

Savo joutui kuitenkin sensuuriin kouriin ja lakkautettiin vuonna 1891. Lakkautetun lehden tilalle perustettiin pikimmiten Savotar, joka ehti ilmestyä vain vajaan kahden viikon ajan. Savotarta seurasi välittömästi Uusi Savo. Sen vuodesta 1898 asti ilmestynyt kuusipäiväinen painos joutui puolestaan lakkautetuksi helmikuun manifestin jälkitunnelmissa vuonna 1899. Kolmipäiväiselle Uuden Savon painokselle lakkautus tuli eteen vuonna 1903, kun sen toimittajat Pekka ja Kalle Brofeldt karkotettiin maasta. Toimintaa jatkoi seuraavana vuonna Otava-niminen sanomalehti, joka oli kirjoituksissaan äärimmäisen varovainen, väritön ja ohjelmaton aina suurlakkoon asti. Entisestä kapinallisesta tuli taantumuksellinen virka- ja rahavallan liittolainen, jonka ainoa asia oli sen perustuslaillinen vastarinta. Otava ilmestyi vuoteen 1909 asti, jonka jälkeen lehti myytiin ja sen nimeksi tuli jälleen Savo.²⁹

Hallasanan sisältävien sanomalehtikirjoitusten haussa olen käyttänyt hyväksi Historiallisen sanomalehtikirjaston³⁰ perushakua. Hakulausekkeena olen käyttänyt sanaa halla. Haku ei ole täydellinen, sillä aivan kaikkia hallasanoja se ei tunnista, mutta kuitenkin tarpeeksi kattava vastaamaan tutkimuksen tarpeita. Kaiken kaikkiaan olen luenut tutkimusta varten noin 1300 hallasanan sisältänyttä sanomalehtikirjoitusta. Muiden kuin kuopiolaissanomalehtien kirjoituksia olen käyttänyt tarvittaessa lisätiedon antajana, samoin kuin kuopiolaissanomalehtien kirjoituksia, jotka eivät välttämättä itsessään hallasanaa sisällä. Näin olen tehnyt esimerkiksi silloin, kun kirjoitukset ovat viitanneet tavalla tai toisella toisiinsa.

Lähdeaineistona käytettyjen kirjoitusten joukko on ollut varsin kirjava. Se on sisältänyt muun muassa lyhyitä sähkösanomamaisia uutisia, pidempiä asiantuntija-artikkeleita, Kuopion läänin kuvernöörin ja maanviljelyshallituksen vuodentulokertomuksia, valtiopäivien ja maanviljelyskokousten puheenvuoroja, erilaisissa tilaisuuksissa pidettyjä puheita, kirjareferaatteja, lukijoiden lähettämiä maaseutukirjeitä ja runoja, maatilalan myynti-ilmoituksia sekä kuolinilmoitusten muistolauseita. Siten hallasanan sisältäneiden kirjoitusten pituus on vaihdellut muutamasta rivistä useampaan palstaan.

²⁸ Suomen lehdistön historia 6 1988, 359.

²⁹ Suomen lehdistön historia 6 1988, 359; Suomen lehdistön historia 7 1988, 18.

³⁰ Historiallinen sanomalehtikirjasto on Suomen Kansalliskirjaston palvelu, johon on digitoitu valtaosa Suomessa vuosina 1771–1910 ilmestyneistä sanomalehdistä.

Joskus kirjoitus on jatkunut jopa useammassa numerossa. Tutkittavan jakson alkupuolella hallasanan sisältäneitä kirjoituksia oli pääsääntöisesti neljäsvuisten lehtien alkusivuilla, kun taas tutkimusjakson loppua kohden tultaessa hallasanan sisältäneet kirjoitukset siirtyivät pääsääntöisesti keskiaukeamalle. Kokonaisuutta tarkasteltaessa on huomioitava myös palstatilan kasvu, kun ennen vain kaksipalstaisista lehdistä siirryttiin seitsemänpalstaisiin. Halla ei kadonnut minnekään, mutta sen rinnalla oli tullut paljon muuta huomiota vaativaa asiaa.

1.4 Aikaisemmat tutkimukset ja ympäristöhistorian konteksti

Kuten on jo tullut todettua aikaisemmat hallaa jollakin tasolla sivuavat tai käsittelevät historian tutkimukset löytyvät pääasiassa ilmasto-, maatalous- ja katastrofihistorian piiristä. Nämä historiallat ovat puolestaan pitkälti sidoksissa toisiinsa, sillä ilmasto-olosuhteet vaikuttavat maatalouden käytänteisiin, nämä yhdessä satoihin, sadot taasen ihmisten ravitsemukseen ja talouteen. Näitä yhteisvaikutuksia on tutkinut muun muassa meteorologian saralla uran tehnyt Reijo Solantie tuoreessa väitöskirjassaan *Ilmasto ja sen määräämät luonnonolot Suomen asutuksen ja maatalouden historiassa*.³¹ Aikaisemmin Solantie on julkaissut hallaan liittyviä tutkimuksia ilmatieteen puolella kytkien näihin usein ilmastohistoriallistakin ainesta.³² Käsillä olevasta tutkielmasta puhtaasti ilmastohistorialliset tutkimukset poikkeavat paitsi kysymyksenasettelultaan ja metodologialtaan myös suurelta osin lähdeaineistoltaan. Ilmaston- ja sadonvaihteluita Lounais-Suomessa 1550-luvulta 1860-luvulle tutkinut Matleena Tornberg listaa näihin esimerkiksi sääpäiväkirjat, viranomaisten kirjelmät, vuodentulokertomukset, tilit ja tilastot, yksityishenkilöiden päiväkirjat ja muistiinpanot sekä toissijaisiksi lähteiksi katsottavat aurin-gonpilkku-, radiohiili-, jäätikkö- ja puunluustotutkimukset.³³

Maataloushistorian puolella hallaan liittyvät viittaukset ovat useimmiten esiintyneet joko katovuosien tarkastelun yhteydessä tai soiden raivausta ja järvien laskua kuvattaessa. Esimerkiksi Eino Jutikkala tarkastelee *Suomen maatalouden historian* ensimmäisessä osassa pikku jääkauden ilmasto-olosuhteita ja kyseisellä ajanjaksolla esiintyneitä halloja, eritoten niin kutsuttuina suurina kuolonvuosina 1695–1697 sekä suurina nälkävuosina 1866–1868.³⁴ Jari Niemelä tuo puolestaan esiin ihmisten käsitykset hallaisuuden vähenemisestä soiden raivauksen seurauksena teoksessaan *Vain hyödynkö tähden? Valistuksen ajan hyötyajattelun, luonnontieteen ja talouspolitiikan suhde*

³¹ Ks. Solantie 2012.

³² Ks. esim. Solantie 1987; Solantie 1997.

³³ Tornberg 1989, 58–59, 61.

³⁴ Jutikkala 2003a; Jutikkala 2003b.

Pehr Adrian Gaddin elämäntyön kautta tarkasteltuna ja Ann-Catrin Östman samankaltaiset ajatukset järvien laskun osalta *Suomen maatalouden historian* toisessa osassa.³⁵

Lähinnä suuria kuolonvuosia ja suuria nälkävuosia tarkastelevassa katastrofihistoriassa hallaa käsitellään ennen kaikkea yhtenä katastrofiin johtaneista syistä. Suuria kuolonvuosia ja suuria nälkävuosia käsitteleviä historiantutkimuksia Suomessa on julkaistu useita. Viitatuimpien joukkoon kuuluu Oiva Turpeisen *Nälkä vai tauti tappoi? Kauhunvuodet 1866–1868*, jonka pääpaino on kuolemaan johtaneiden syiden sekä näiden ajallisen ja paikallisen vaihtelun tarkastelussa. Antti Häkkisen, Kari Pitkäsän, Vappu Ikosen ja Hannu Soikkasen kirjoittaman *Kun halla nälän tuskan toi: miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet* teoksen artikkeleissa näkökulmat vaihtelevat enemmän, mutta niissäkin hallasta kirjoitetaan pääasiallisesti katastrofiin johtaneena taustatekijänä lukuun ottamatta muutamia viittauksia hallaan Jumalan lähettämänä koetelemuksena.

Kun tutkimukseni ei löydä varsinaista kontekstiaan yksinomaan ilmasto-, maatalous- tai katastrofihistorian piiristä, on sille löydettävä sidos muualta. Parhaimman viitekehyksen tutkimukselle tarjoaa monipuolinen, myös osaltaan edellä mainitut historianalat syliinsä sulkeva, ympäristöhistoria. Ympäristöhistoria tutkii ihmisen ja luonnon välistä vuorovaikutussuhdetta menneisyyden näkökulmasta.³⁶ Ympäristöhistorian tarkastelun kohteena on yhtä lailla ihmisyhteisön vaikutus luonnonympäristöön kuin luonnonympäristön vaikutus ihmisyhteisöön.³⁷ Näiden kahden kausaalisuhteen ohella ympäristöhistoria tutkii ihmisten luontoon liittyviä ajatuksia ja asenteita. Ympäristöhistorioitsijoita kiinnostaa muun muassa, miten luontoon liittyvät ajatukset ovat näkyneet kansankulttuurissa, uskonnoissa, kirjallisuudessa ja taiteessa sekä miten luontoon liittyvät asenteet ovat vaikuttaneet ihmisten tekoihin.³⁸

Ympäristöhistorian tutkimuskentältä on erotettavissa eri painopisteitä. Ympäristöhistoriaa voi lähestyä esimerkiksi ekologisen, taloudellisen, poliittisen tai sosiaalisen historian sekä aatehistorian kautta.³⁹ Monissa ympäristöhistoriallisissa tutkimuksissa yhdistyy useampi painopistealue. Ympäristöhistorioitsijan taidot mitataankin siinä, miten taitavasti hän kykenee sitomaan näitä painopistealueita yhteen konkreettisesti tutkimuksessa.⁴⁰ Ympäristöhistorialla on lisäksi yhteys moniin eri tieteenaloihin. Historioitsijoiden ohella ympäristöhistoriallisia tutkimuksia ovat tehneet muun muassa

³⁵ Niemelä 1998, 66–67; Östman 2004, 52.

³⁶ Myllyntaus 1991b, 291; Hughes 2008, 24.

³⁷ Myllyntaus 1990, 15; Hughes 2008, 24.

³⁸ Hughes 2008, 24–25.

³⁹ Massa 1991, 296–297; Jokisalo 1991, 307; Niemi 2005, 19.

⁴⁰ Massa 1991, 297.

meteorologit, biologit, maantieteilijät, antropologit ja sosiologit.⁴¹ Ilmo Massaa lainaten ympäristöhistorian voima onkin sen kyvyssä ”laatia kokonaisesityksiä, nitoa yhteen tiedonpalasia, joita erikoistuneet tieteenalat ovat jättäneet irralleen”.⁴²

Suomessa ympäristöhistoria on vakiinnuttanut paikkansa vasta viime vuosikymmeninä.⁴³ Ihmisen ja luonnon välisen vuorovaikutuksen historiallisella tutkimuksella on maassamme silti suhteellisen pitkät perinteet. Suomalaisten riippuvuus luonnosta on tuonut moniin tutkimuksiin ympäristönäkökulman ikään kuin huomaamatta.⁴⁴ Vanhinta ympäristöhistorian traditiota Suomessa edustaa ilmastohistoria. Tämä on yhteydessä Suomen sijaintiin viljanviljelyn reuna-alueilla, jolloin sääolosuhteiden tuntemus on ollut maanviljelijöiden elinehto. Esimerkiksi 1800-luvulla Suomessa käytiin kansainvälistä mallia seuraten keskustelua klimatologisesta talous- ja väestöhistoriasta. Toinen vanha ympäristöhistorian traditio vie metsähistorian ja kolmas vesistöhistorian pariin. Metsähistoriassa keskeisellä sijalla on kaskenpoltto, jonka katsottiin kuluttavan liikaa maan arvokkaita metsävaroja, kun taas vesistöhistoriassa järvenlaskut, jotka olivat olennainen osa valtion maatalouspolitiikkaa 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa.⁴⁵ Perinteisiin ympäristöhistorian tutkimuskohteisiin voidaan laskea mukaan myös suomalaiskansalliset maisemat, jotka herättivät kiinnostusta maan rakentaessa omaa identiteettiään Venäjän vallan alla.⁴⁶

Perinteisen ympäristöhistorian rinnalle nousi 1970-luvulla moderni ympäristöhistoria. Sen syntyyn vaikuttivat maapallon synkät tulevaisuuden näkymät⁴⁷ ja ympäristöliikkeiden nousu eri maissa.⁴⁸ Moderni ympäristöhistoria siirsi tutkimuksissa luonnon sivuroolista päärooliin. Perinteisessä ympäristöhistoriassa luonto on nähty lähinnä ihmisiä kurittavana, ja siihen on vain pitänyt sopeutua tai sitä vastaan on pitänyt taistella, kun taas moderni ympäristöhistoria huomioi myös sen, mitä ihminen on tehnyt luonnolle ja mitkä ovat olleet sen seuraukset. Modernissa ympäristöhistoriassa luonnon ja ihmisen välinen suhde nähdään siten monimutkaisempana.⁴⁹ Suomessakin virisi kiinnostusta moderniin ympäristöhistoriaan sen syntyvaiheissa, mutta ala taantui 1980-lu-

⁴¹ Ks. esim. Myllyntaus 2002. Www-sivu.

⁴² Massa 1991, 294.

⁴³ Louekari 2002, 76.

⁴⁴ Myllyntaus 1990, 2–3.

⁴⁵ Myllyntaus 1991a, 321–324.

⁴⁶ Myllyntaus 2002. Www-sivu.

⁴⁷ Esimerkiksi Rooman klubin tilaama Kasvun rajat raportti julkaistiin 1970-luvulla. Siinä esitettyjen arvioiden mukaan väestön määrä, luonnonvarojen käyttö ja talous eivät voineet kasvaa jatkuvasti. Väestönkasvu ja kasvava kulutus johtaisivat ennen pitkää luonnonvarojen ehtymiseen ja maapallon kantokyvyn ylittymiseen.

⁴⁸ Myllyntaus 1991b, 291.

⁴⁹ Myllyntaus 1991a, 330–331.

vulla. Samaan aikaan maailmalla ympäristöhistoriallisten julkaisujen määrä jatkoi kasvuaan.⁵⁰ Vihdoin 1990-luvulla ympäristöhistorian tutkimus alkoi vilkastua myös Suomessa.⁵¹

Vuosituhanen vaihteessa suomalainen ympäristöhistoria on kokenut uuden tuotteliaan vaiheen. Tutkimuskohteet ovat levittyneet toisaalta maan rajojen yli ja toisaalta keskittyneet paikallisiin kohteisiin. Metsät ja vesistöt ovat edelleen pitäneet pintansa suosittuina tutkimuskohteina, mutta mielenkiintoa on koettu lisäksi ympäristöuhkiin ja -katastrofeihin sekä teknologian ja ympäristön välisiin yhteyksiin.⁵²

Oma tutkielmani sijoittuu ympäristöhistorian viitekehyksessä perinteisen ja modernin ympäristöhistorian välimaastoon. Aihe kumpuaa suomalaisen ympäristöhistorian vanhimmasta traditiosta eli ilmastohistoriasta, mutta käsittelytapa on moderni, kun hallaa tutkitaan diskurssianalyysin keinoin. Halla on pyritty nostamaan tutkimuksen keskiöön, mutta tutkittaessa ihmisten suhdetta siihen, ei voida täysin välttyä perinteisen ympäristöhistorian näkemyksiltä, joissa korostuu luonnon ihmisille aiheuttamat kärsimykset ja haasteet. Korostus ei ole kuitenkaan tarkoitushakuista eikä ihmisten toimien vaikutusta luontoon haluta vähätellä. Tutkimuksen katse on ainoastaan suunnattu toisenlaisiin kysymyksiin, ei niinkään materiaaliseen luonto-ihminen suhteeseen.

1.5 Tutkimusmenetelmänä diskurssianalyysi

Tutkimusmenetelmänä käytän diskurssianalyysiä, jota usein kuvaillaan pikemminkin väljäksi teoreettiseksi viitekehykseksi kuin varsinaiseksi selkeärajaiseksi tutkimusmenetelmäksi. Diskurssianalyysi salliikin erilaisia tarkastelun painopisteitä ja menetelmällisiä sovelluksia.⁵³ Silloin tällöin diskurssianalyysin sijasta puhutaan esimerkiksi kielen käytön tutkimuksesta, teksti- tai esitystapa-analyysistä.⁵⁴

Diskurssianalyysin tutkimuskohteena on kielen käyttö. Kielen käyttöä voidaan analysoida kahdesta vaihtoehtoisesta näkökulmasta: kieli voidaan nähdä joko todellisuuden kuvana tai todellisuuden rakentamisena.⁵⁵ Diskurssianalyysi näkee kielen jälkimmäisellä tavalla. Sille kieli ei ole vain väline todellisuuden tavoittamisessa, vaan kieli on itse osa todellisuutta.⁵⁶ Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen tiivistävät teoksaan *Kurssi kohti diskurssia* diskurssianalyysin perusajatuksen kolmeen lauseeseen:

⁵⁰ Myllyntaus 1990, 11.

⁵¹ Louekari 2002, 58.

⁵² Myllyntaus 2002. Www-sivu.

⁵³ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 17.

⁵⁴ Eskola & Suoranta 2003, 140.

⁵⁵ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 9.

⁵⁶ Eskola & Suoranta 1998, 195.

”kieli on sosiaalisia käytänteitä, kieli muokkaa maailmaa ja maailma muokkaa kieltä”.⁵⁷ Nämä perusajatukset näkyvät käsilläkin olevassa tutkimuksessa. Tiedot hallaan liittyvät ilmaisut sekä tavat ajatella hallaa ja hallasta vakiintuivat, niistä tuli sosiaalisesti hyväksytyjä, kun taas toiset ilmaisut sekä tavat ajatella saattoivat johdattaa julkituojansa sosiaaliseen paitsioon. Osa hallaan liitetystä ilmauksesta tuli, tai haluttiin tulevan, ymmärrettäviksi vain tietyn sosiaalisen ryhmän sisällä. Tiedostamatta toistuvat ja tiedostetusti toistetut käsitykset puolestaan vaikuttivat yhteiskunnassa aktualisoituvaa toimintaan. Yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset taas muuttivat hallasanaan latautuneita merkityksiä sekä kehittivät hallaan liittyviä ilmauksia monisyisemmiksi.

Kieltä on aina tarkasteltava siinä kontekstissa, missä se on tuotettu, sillä kielen merkitykset ovat kontekstisidonnaisia. Kielenkäyttö vaihtelee ajan, paikan, tilanteen ja tavoitteen mukaan. Kielellä on tilanteesta riippuen sekä erilaisia merkityksiä että erilaisia funktioita.⁵⁸ Kielen kontekstisidonnaisuutta tarkastellaan mikrotasolta makrotasolle eli esimerkiksi kielenkäytön tekstuaaliselta tasolta aina laajempaan historialliseen, kulttuuriseen tai yhteiskunnalliseen yhteyteen saakka.⁵⁹ Siinä mielessä hallaan liittyvien yhteyksien selvittäminen, eli millaisessa sanomalehtikirjoituksessa ja mitä tarkoitusta varten siitä kirjoitettiin sekä kenen ajatuksia halla-aiheisissa sanomalehtikirjoituksissa esitettiin, ei ole tarpeetonta sen ohella, että on tehty selkoa laajemmasta historiallisesta, kulttuurisesta tai yhteiskunnallisesta kontekstista.

Diskurssianalyysissa tutkijalla ei ole valmiina sisällöllisiä jäsennyksiä, vaan peruskäsitteistö rakennetaan tutkimusaineistosta käsin.⁶⁰ Diskurssit ovat tutkijan aineiston kanssa käydyn vuoropuhelun, tulkintatyön, tuloksia. Analysoitavat aineistot ovat siten avoimia erilaisille tulkinnoille.⁶¹ Kielen moninaisuus johtaa siihen, ettei yhdessä tutkimuksessa edes ole mahdollista tarttua kaikkeen; tematisoinnin myötä osa tutkimuskohteesta rajautuu vääjäämättömästi pois ja jäljelle jäävästä muodostuu tutkimuksen kuvaama todellisuus.⁶² Käsitettä diskurssi ei voida määritellä täydellisesti tai vain yhdellä tapaa. Omassa teoksessaan Pietikäinen ja Mäntynen jakavat diskurssin käsitteen kahteen eri merkitykseen. Yksiköllisellä *diskurssin* käsitteellä he tarkoittavat kielenkäyttöä sosiaalisena toimintana, kun taas moniköllisellä *diskurssit* käsitteellä he tarkoittavat ”historiallisesti suhteellisen sitkeitä, vuorovaikutustilanteesta toiseen käytettyjä ja

⁵⁷ Pietikäinen & Mäntynen 2009, 46.

⁵⁸ Eskola & Suoranta 1998, 196, 198; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 14, 28, 49.

⁵⁹ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 30–33; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 18–19.

⁶⁰ Eskola & Suoranta 1998, 198.

⁶¹ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 28.

⁶² Eskola & Suoranta 2003, 142.

tunnistettavissa olevia tapoja merkityksellistä ja kuvata asioita, ilmiöitä ja tapahtumia tietystä näkökulmasta ja tietyllä tapaa”.⁶³

Aineistoa analysoitaessa on erotettavissa sekä rinnakkaisia että keskenään kilpailevia diskursseja.⁶⁴ Vaikka puhtaiden ja tasavahvojen diskurssien tutkiminen olisi kenties tyylikkäämpää ja selkeämpää, täytyy joskus lähdeaineistonsa edessä nöyrtyä ja hyväksyä se tosiasia, että eri diskurssit saattavat esiintyä samassa tutkittavassa tekstikokemassa tai että eri diskurssit ovat voimakkuudeltaan erilaisia. Ne saattavat lisäksi olla toisilleen alisteisia, jolloin voitaneen puhua jonkinlaisesta diskurssien välisestä hierarkiasta. Tässäkään tutkimuksessa diskurssien väliseltä monimutkaiselta suhdeverkolta ei ole voitu välttyä.

Johdannon ja taustaluvun jälkeen tutkielma etenee siten, että ensimmäisessä varsinaisessa käsittelyluvussa hallaa tarkastellaan luonnonilmiönä. Diskurssien osalta luku jakautuu niin kutsuttuun tiedonanto -diskurssiin sekä haaste -diskurssiin. Tiedonantodiskurssin teksteille on ominaista niiden uutisoiva ja tietoa välittävä sävy, kun taas haaste -diskurssissa halla nähdään sellaiseksi luonnonilmiöksi, joka voidaan eri tavoin nujertaa. Tiedonanto -diskurssi on osaltaan näkyvissä alaluvuissa *Hallasta tiedotetaan, Pyritään vähentämään hallavahinkoja ja Kukistetaan halla hävittämällä hallanpesät*, haaste -diskurssia käsitellään puolestaan erityisesti kahdessa viimeksi mainitussa alaluvussa.

Toisessa käsittelyluvussa halla nähdään symbolisena. Sitä tutkitaan mielikuva -diskurssin sekä koettelemus -diskurssin kautta. Alaluvussa *Mielikuvien halla ahdistelijasta kavalaan kuolemaan* esiin nousevat hallaan liitetyt mielikuvat ja alaluvussa *Herra koettelee halloin vaan ei hylkää* halla nähdään ihmisille lähetettynä koettelemuksena.

Kolmannessa käsittelyluvussa tarkastellaan sortovuosien mukana politisoitunutta hallaa. Niin kutsuttua idän halla -diskurssia käsitellään sekä alaluvussa *Idän halla iskee manifestien muodossa* että alaluvussa *Lehtihalla vie hengenravinnon Suomen keväästä*. Näistä ensimmäinen käsittää kutakuinkin ajanjakson postimanifestin julkaisemisesta helmikuun manifestiin ja jälkimmäinen ajanjakson loppuvuodesta 1899 ensimmäisen sortokauden loppuun. Jälkimmäisen luvun keskiössä on lehtihalla-diskurssi, jota voidaan pitää eräänlaisena idän halla-diskurssin aladiskurssina.

⁶³ Pietikäinen & Mäntynen 2009, 26–27.

⁶⁴ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 29.

2. MAATALOUSVALTAINEN SUOMI

Nykyihmisen saattaa olla vaikea käsittää, kuinka suuri merkitys hallalla aikoinaan oli. Tänä päivänä kukaan ei näe Suomessa nälkää satomenetyksen takia. Kasvinjalostus on kehittänyt kylmää kestäviä lajeja ja tilat saavat osan tuloistaan erilaisina maataloustukina sekä ansiotuloina tilan ulkopuolella tehdystä työstä. Lisäksi elinkeinorakenne on muuttunut palvelupainotteiseksi. Maa-, metsä- ja kalatalouden sekä kaivostoiminnan alalla työskenteli vuonna 2012 enää noin kaksi prosenttia⁶⁵ Suomen väestöstä.

Vielä 1800-luvun loppupuoliskolla ja 1900-luvun alussa suurin osa suomalaisista sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta. Elinkeinorakenteessa maa- ja metsätalouden osuus oli noin 82 prosenttia vuonna 1860 ja noin 73 prosenttia vuonna 1900.⁶⁶ Tilastointitavasta riippuen luvut voivat olla jopa tätä suurempia.⁶⁷ Sosiaaliselta rakenteeltaan maaseutuväestö oli suhteellisen heterogeenista. Maatilan omistavat säätyläiset muodostivat tästä pienen osan. Omistavaan luokkaan kuuluivat myös talonpojat. Sekä lampuodit että torpparit toimivat puolestaan vuokraviljelijöinä. He harjoittivat itsenäistä maataloutta vuokramaalla. Maanvuokran he maksoivat maanomistajalle pääasiassa päivätöillä.⁶⁸ Lisäansioita esimerkiksi rahdinajosta ja metsätöistä hankkivat niin itsenäiset viljelijät kuin vuokraviljelijät. Ulospäin pientä tilaa ja suurta torppaa saattoi olla vaikea erottaa toisistaan.⁶⁹ Omistusoikeus oli kuitenkin ratkaiseva silloin, kun vuokraviljelijä tuli hädetyksi torppaan.⁷⁰

Maaseutuväestön alinta kastia edustivat palkolliset sekä mäkitupalaiset, itselliset ja loiset. Palkolliset olivat sidotut vuosipalvelukseen ja ympäriviikkoiseen työvelvollisuuteen.⁷¹ Heidät voitiin irtisanoa palvelusvuoden päättyessä, elleivät he itse irtisanoutuneet. Pääosa palkollisista viipyi palveluspaikassa kerrallaan vain muutaman vuoden.⁷² Useasti he tulivat maatyöläisperheistä, joiden oli lähetettävä lapsensa jo varhain tienamaan. Mäkitupalaiset, itselliset ja loiset elättivät itsensä sen sijaan tilapäisillä töillä. Mäkitupalaiset asuivat mökeissä joko jonkin tilan vuokramaalla tai kylän yhteismaalla. Aivan kuten pientä tilaa ja suurta torppaa oli myös pientä torppaa ja mäkitupaa hankala erottaa toisistaan. Torppari kuitenkin tavallisesti sai suuremman osan ansiois-

⁶⁵ Ks. Tilastokeskus 2013. Www-sivu.

⁶⁶ Vahtola 2003, 268.

⁶⁷ Ks. Jutikkala 2003c, 447, 449.

⁶⁸ Jutikkala 2003c, 447–450; Rasila 2003a, 451–452.

⁶⁹ Östman 2004, 55–56.

⁷⁰ Jutikkala 2003c, 450.

⁷¹ Rasila 2003a, 451.

⁷² Jutikkala 2003c, 448–453.

taan omalta viljelykseltään kuin mäkitupalainen. Itsellisillä ja loisilla ei sen sijaan ollut edes omaa vuokra-asuntoa, vaan he asuivat perheineen toisten tuvan nurkissa.⁷³

Mäkitupalaisten, itsellisten ja loisten määrä kasvoi hälyttävästi 1800-luvulla. Kun vuonna 1825 mainitun kaltaisia irtaimeen työväkeen kuuluvia henkilöitä oli noin 25 000, oli heitä vuonna 1875 jo noin 81 000 eli yli kolminkertainen määrä. Esimerkiksi maatalouden ammatissa toimivista miehistä heidän osuutensa kasvoi 7,8 prosentista 17,1 prosenttiin. Rärkein ongelma oli nimenomaan Kuopion ja Mikkelin lääneissä.⁷⁴ Kokonaan tilattoman maaseututyöväestön osuus koko maaseudun työväestöstä kohosi 1880-luvun vajaan 30 prosentista miltei 40 prosenttiin vuoteen 1915 mennessä. Mikäli mukaan lasketaan myös torpparit ja mäkitupalaiset osuus kasvoi yli puoleen maaseudun väestöstä.⁷⁵

Suomalaiset maanviljelijät olivat useimmiten pienviljelijöitä. Pienien alle 10 hehtaarin tilojen osuus Itä-Suomen lääneissä oli yli 80 prosenttia vuonna 1910, kun sen sijaan yli 50 hehtaarin suurviljelmien osuus maan itäosissa jäi alle 0,5 prosenttiin. Koko maan lukujakin tarkastellessa alle 10 hehtaarin tiloja oli peräti noin 77 prosenttia kaikista viljelmistä. Yli 50 hehtaarin suurviljelmät sijoittuvat pääosin maan lounaisosaan, jossa niiden osuus kaikista viljelmistä vaihteli Hämeen läänin 3,3 prosentista Uudenmaan läänin 5,6 prosenttiin. Suurin osa näistä oli säätyläisten, virkamiesten ja liikemiesten hallussa. Yli 0,5 hehtaarin kokoisia itsenäisiä viljelmiä oli vuonna 1910 noin 57 prosenttia kaikista viljelmistä ja vastaavasti vuokratilajelmia noin 43 prosenttia kaikista viljelmistä. Itsenäisten viljelmien keskikoko oli tuolloin noin 12 hehtaaria, vuokratilajelmien keskikoko vain noin neljä hehtaaria. Pienillä maatiloilla perheet tekivät tilan työt itse ja saivat niistä suurimman osan tuloistaan.⁷⁶ Maanviljelijän palkka koostui pääasiallisesti tilan tuottamista elintarvikkeista ja muista luontoistuotteista, osa tuloista tuli maataloustuotteiden myynnistä sekä monenlaisista sivuelinkeinoina harjoitetusta toimista kuten kotiteollisesti tuotetuista käsitöistä.⁷⁷

Vielä 1860-luvulla maatalouden päätuotantosuuntana oli Suomessa vanhakantainen leipäviljanviljely. Vilja eri muodoissaan oli ihmisten tärkein ravinnon lähde lukuun ottamatta aivan pohjoisinta Lappia. Tärkein viljakasvi oli ruis, joka valmistui talvehtivana ja kaksivuotisena aiemmin kuin monet muut kasvit. Erään arvion mukaan ruis muodosti suomalaisten ruokavaliosta yksinään jopa 40 prosenttia. Toinen tärkeä lei-

⁷³ Östman 2004, 56–58.

⁷⁴ Savolainen 1989, 13; Jutikkala 2003c, 448–449; Zetterberg & Pulma 2003, 405–406.

⁷⁵ Vihola 2004, 138–139.

⁷⁶ Anttila 1974, 31–33.

⁷⁷ Vahtola 2003, 272; Vihola 2004, 135–136.

pävilja oli ohra, jolla niin ikään oli lyhyt kasvukausi.⁷⁸ Sen sijaan vehnää käytettiin lähinnä Etelä-Suomessa ja kauraa osissa Itä-Suomea. Muualla maassa kauraa pidettiin yleensä karjan rehuna. Viljan lisäksi ruokavalioon kuului yleisesti naurista, perunaa, hernettä, papua, kaalia ja lanttua sekä kalaa ja lihaa. Joka tapauksessa pääosa, mahdollisesti jopa kaksi kolmasosaa, energiasta saatiin 1800-luvulla viljatuotteista.⁷⁹

Perinteisen leipäviljanviljelyn kannattavuus oli kuitenkin heikentynyt jo 1800-luvun alkupuolelta lähtien.⁸⁰ Ruotsin ajan lopulla viljaa vienyt Suomi oli muuttunut viljaa tuovaksi maaksi. Kulutetusta viljasta seitsemän prosenttia oli tuontitavaraa 1850-luvulla, 17 prosenttia katojen vaivaamalla 1860-luvulla ja 20 prosenttia hyvien satojen leimaamalla 1870-luvulla.⁸¹ Syinä tuonnin lisääntymiseen olivat muun muassa voimakas väestönkasvu, tehoton peltoviljely ja entistä vapaampi tullipolitiikka.

Suomen väestö kaksinkertaistui 1810-luvulta 1870-luvulle tultaessa noin 863 000 hengestä 1 770 000 henkeen. Nopeinta väestönkasvu oli Vaasan, Oulun ja Kuopion lääneissä sekä nimenomaan sosiaalisen jakauman alapäässä.⁸² Kahden miljoonan rajapyykin Suomen väkiluku rikkoi jo vuonna 1879 ja kolmen miljoonan raja meni rikki vuonna 1912.⁸³ Samaan aikaan kun väestö 1800-luvulla kasvoi, pysyi viljelyn tuotto peltopinta-alaa kohti kutakuinkin ennallaan. Ongelma pyrittiin ratkaisemaan uutta peltoa raivaamalla, mutta peltopinta-alan kasvu heikensi samalla jo ennestään heikkoravinteisten peltojen lannoitusta. Lannoituksen riittävä lisääminen olisi edellyttänyt karjankannan kasvattamista, joka puolestaan vaati heinän peltoviljelyä.⁸⁴ Tullipolitiikan puolella kotimaista viljantuotantoa pyrittiin suojaamaan tullein lukuun ottamatta Venäjää koskevaa tullivapautta, jolla pyrittiin turvaamaan ruokahuoltoja pelättyjen katojen varalta. Viljakauppa vapautettiin kokonaan Suomessa vuonna 1864, jota seurasi tuonnin kääntyminen kohti Länsi-Eurooppaa. Länsi-Euroopassa viljan hinta oli laskenut halvan amerikkalaisen tuontiviljan seurauksena jopa alle venäläisen viljan hintatason.⁸⁵

Vain osa säätyläisten maataloista ja harvat talonpoikaistilat olivat omaksuneet uusia, pääosin Ruotsin kautta tulleita viljelymenetelmiä ja työvälineitä sekä kääntäneet katseensa karjanhoidon parantamiseen jo 1860-luvulla. Tuolloin oli siis olemassa monet tekniset valmiudet maatalouden uudistamiseen, mutta taloudelliset ja henkiset valmiudet puuttuivat. Lukuisat kadot 1860-luvulla sekä ennen kaikkea suuret nälkävu-

⁷⁸ Ikonen 1991a, 81; Soikkanen 1991a, 17.

⁷⁹ Ikonen 1991a, 81–82.

⁸⁰ Vahtola 2003, 270.

⁸¹ Jutikkala 2003c, 460.

⁸² Zetterberg & Pulma 2003, 405.

⁸³ Vahtola 2003, 267.

⁸⁴ Ks. Soininen 1974, 105–109, 135–138, 151.

⁸⁵ Vihola 1991, 13–14. Ks. myös Anttila 1974, 33–34; Niemelä 1996, 78–80.

det 1866–1868 muokkasivat mielipiteitä myötämielisempään suuntaan. Talouden elpyminen kesti kuitenkin aikansa viivästyttäen uudistusten alkua.⁸⁶ Samoin ennakkoluulojen hälventäminen otti oman aikansa, kunnes viimeisimmätkin epäilijät seurasivat maatalousuudistusten edelläkävijöitä.⁸⁷

Katoaikoina tilannetta pahensivat Suomessa huonot viesti- ja kulkuyhteydet. Ennen lennätinverkon perustamista kriisiaikoina nopein tapa saada viestinsä perille oli tavata henkilökohtaisesti viestin vastaanottaja, sillä postinkulku oli liian hidasta edestakaiseen kirjeenvaihtoon.⁸⁸ Vaikka lennätinverkkoa alettiin rakentaa jo vuonna 1854 ja vuonna 1859 se ulottui Pietarista Helsingin ja Turun kautta Tornioon, ei tämä vielä taannut avun perille saantia.⁸⁹ Esimerkiksi suurien nälkävuosien aikaan jäätilanne esti ulkomaisen viljan tuonnin satamiin.⁹⁰ Hanko-Tukholma reittiä alettiin kuitenkin pitää auki erikoisvalmisteisin aluksin jo vuodesta 1877 alkaen. Sen sijaan vasta vuodesta 1890 lähtien saatiin jäänmurtajia pitämään auki väyliä etelään.⁹¹

Toisaalta laivojen pääsy satamaan katovuosina ei vielä helpottanut sisämaan asukkaiden tilannetta, sillä Suomen liikenneverkko ei ollut kehuttavassa kunnossa. Erityisen keuhko tilanne oli Itä- ja Pohjois-Suomessa, jonne tosin rakennettiin maanteitä hätäaputoimien jo autonomian ajan alussa sattuneina katovuosina.⁹² Saimaan kanavan valmistuminen vuonna 1856 edesauttoi Itä-Suomen saavutettavuutta, mutta ulkosatamien tapaan sisävesireitit olivat auki vain sulan veden aikaan.⁹³

Rautatieverkon kehittyminen ratkaisi osan ongelmista, mutta matkaa syrjäkulmille saattoi silti kertyä satoja kilometrejä. Huomioon oli otettava lisäksi rahtikustannukset. Esimerkiksi talvella 1891–1892 Helsingin hätäapukomitea sai rautatieltä oikeuden kuljettaa hätäapua ilmaiseksi Ouluun, mutta talviaikaiset rahtikustannukset olivat Oulusta edelleen Suomussalmelle peräti 8–9 penniä kilolta. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että vehnäleseiden hinta oli noin 11–12 penniä kilolta, ja viljan rahti Amerikasta Hankoon 2–3 penniä kilolta. Oiva Turpeista lainaten ”näin laskettuna Suomussalmi oli todella kaukana Oulusta”.⁹⁴ Kun tarkastelemme 1800-luvun sadon menetysten hallitsevana syynä ollutta hallaa⁹⁵, meidän tuleekin huomioida edellä mainitut seikat Suomen

⁸⁶ Soininen 1982, 27.

⁸⁷ Ks. esim. Östman 2004, 39.

⁸⁸ Turpeinen 1991, 140.

⁸⁹ Ks. Olkkonen 471, 473.

⁹⁰ Ks. Turpeinen 1986, 159–160.

⁹¹ Vahtola 2003, 281. Ks. myös Rasila 1982, 117–118.

⁹² Turpeinen 1991, 134.

⁹³ Olkkonen 2003, 471.

⁹⁴ Turpeinen 1991, 136.

⁹⁵ Myllyntaus 2009, 81.

maatalousvaltaisuudesta, väestön suhteellisesta vähävaraisuudesta sekä maan perifeerisyydestä ja tarkasteltava asioita tätä taustaa vasten.

3. HALLA LUONNONILMIÖNÄ

3.1 Hallasta tiedotetaan

Halla vaikuttaa olleen suurten nälkävuosien ja ensimmäisen sortokauden välillä luonnonilmiö, jonka suhteen oltiin sangen tiedonjanoisia. Tiedonjanoa tyydytettiin monilla tavoin, muun muassa pienillä sähkösanomanomaisilla uutisilla sekä vuodentulokertomuksilla. Niissä kerrottiin hallan vierailusta sekä sen aiheuttamista tuhoista eri puolilla maata. Myös sanomalehtien kirjeenvaihtajat toimivat merkittävässä roolissa hallan tuhoista tiedotettaessa. Savo jopa kehotti heinäkuussa vuonna 1888 kirjeenvaihtajiaan ”tarkkaan ja aina ensi tilassa ilmoittamaan, milloin on liikkunut halla heidän paikkakunnallaan ja missä määrässä sen luullaan vahingoittaneen toukoja”, vaikka muutoin laajaa kirjeenvaihtajien verkkoa ei juuri hyödynnetty tietojen järjestelmällisessä keräämisessä sanomalehtien levikkialueelta.⁹⁶

Edellä mainittujen uutisten ja vuodentulokertomusten sekä kirjeenvaihtajien lähettämien kirjeiden ohella sanomalehdissä kerrottiin erityyppisissä uutisissa, artikkeleissa, kirjeissä ja ilmoituksissa muun muassa hallaan liittyvistä tutkimuksista sekä annettiin ohjeita siitä, miten hallan aiheuttamilta tuhoilta voidaan välttyä ja miten halla voidaan hävittää maasta. Kaikki nämä ovat osa tiedonanto -diskurssiksi nimeämäni kokonaisuutta. Yhteisenä nimittäjänä tiedonanto -diskurssin teksteille on niiden suhtautuminen hallaan luonnonilmiönä sekä niiden uutisoiva tai tietoa välittävä sävy, joskin usein ajalle tyypillisen rehevän ja eloisan kerronnan kuorruttamana.

Tavanomaiset hallauutiset eivät ajan saatossa juuri muuttuneet, mikä näkyy seuraavista esimerkeistä. Tapiossa kerrottiin kotimaan uutisosiossa syyskuussa vuonna 1866, miten ”tällä viikolla keskiviikkoa ja torstaita [...] vasten öillä oli täällä ensimmäiset hallat”. Tienoilla ei kuitenkaan tiettävästi ”ollut kellään juuri niin vihantia viljoja, että niille olisi enää halla pilaa tehnyt, sillä useammilla ovat suvitouvoikin jo kaikki leikattu. Ainoasti potaatin varsia sai tämä kylmä rapistella, muistuttaen maamiestä ajallaan potaatin nostoon.”⁹⁷ Savossa kirjoitettiin puolestaan parisenkymmentä vuotta myöhemmin syyskuussa 1885, kuinka ”kovallinen halla oli yöllä viime maanantaita vasten”. Se turmeli seudulla ”potaatin varsia sekä muitakin kasveja”. Savonlinnan tienoilta saapuneet matkustajat kertoivat ”siellä olleen niin kylmän, että vesi korvossa ulkona jäättyi”.⁹⁸ Otavan uutinen syyskuussa vuonna 1905 jatkaa samaa totuttua kaavaa.

⁹⁶ Arvoisia kirjeenvaihtajiamme. Savo 17.7.1888; Kinnunen 1982, 239.

⁹⁷ Kotomaalta. Tapio 15.9.1866.

⁹⁸ Kovallinen halla. Savo 2.9.1885.

Siinä todetaan, että halla on ”yöllä t. k. 6 päivää vasten Maaningalla, Kaavilla ja Leppävirroilla vikuuttanut potaatin varsia ja vähin vihantarehua, mikä siellä täällä vielä oli korjaamatta”. Sen sijaan ”viljaa, joka yleisesti jo on leikattu ja suurimmaksi osaksi korjattu,” ei halla uutisen mukaan turmellut.⁹⁹ Uutisissa ilmoitettiin siis milloin ja missä halla oli vierailut ja oliko se tehnyt vahinkoa kasvillisuudelle. Ainoa oleellinen muutos hallauutisten sisällössä tutkittaessa ajanjaksoa suurista nälkävuosista ensimmäisen sorkauden loppuun oli se, että lämpömittarilukeman ilmoittaminen yleistyi vuosisadan vaihdetta kohti tultaessa.

Vaikka edellä mainitun kaltaiset piskuiset hallauutiset saattavat tuntua tämän päivän ihmisestä kovin mitänsanomattomilta ja turhanpäiväisiltä, oli niillä merkitystä tuolloin siinä määrin, että tavanomainen postinkulku tai matkamiesten tuomat viestit eivät aina olleet riittävän nopeita tiedonvälityskanavia vaan hallan aiheuttamista tuhoista sähkötettiin sanomalehtiin.¹⁰⁰ Hallauutisia lainattiin lisäksi muista lehdistä joko suoraan tai referoiden.¹⁰¹ Hallan vierailuista oltiin kiinnostuneita paitsi mahdollisimman ”reaaliaikaisesti” myös yli maakuntarajojen. Kuopiolaissanomalehtien sivuilta saattoi lukea esimerkiksi kuinka ”ylipäätään kuuluu Kymen laaksossa halla tehneen paljo vahinkoa”¹⁰² tai miten ”yöllä [...] hävitti Lapinmaata ankara halla”.¹⁰³ Usein hallasta uutisoitiin jopa paikkakuntakohtaisella tasolla. Samassa litaniassa saattoivat tulla luetelluksi hallantuhotyöt niin Iisalmelta, Raahesta, Jyväskylältä, Alavudelta kuin Tammelasta.¹⁰⁴ Silläkään ei ollut väliä, oliko halla tehnyt tuhoa vai ei, kummassakin tilanteessa halla-öistä tiedotettiin tasapuolisesti. Hallalla oli siis uutisarvoa sinänsä, oli se sitten koetellut suomalaisia hellempin tai kovemmin kourin tai aivan, missä päin maata tahansa.

Kuten hallauutisissa ei myöskään vuodentulokertomuksissa tapahtunut suuria muutoksia ajansaatossa. Vuodentulokertomuksissa kerrottiin yleensä eri viljalajien, juurikasten, palkokasvien ja heinän sato-odotuksista tai sadoista sekä selostettiin muutamalla sanalla vallinneita sääolosuhteita. Esimerkiksi vuoden 1879 syyskuussa Kuopion kuvernöörinviraston kertomus vuodentulosta päättyy ruis-, ohra-, kaura- ja perunasadon kuvailun jälkeen toteamukseen ”raesateita ja hallaa on tosin ollut, mutta vähissä määrin ja harvoissa kohden”.¹⁰⁵ Vuoden 1889 heinäkuussa Kuopion kuvernöörinviraston vuodentulokertomuksessa mainitaan puolestaan, että ”rukiin oraat pellolla

⁹⁹ Halla. Otava 12.9.1905.

¹⁰⁰ Ks. esim. Sähkösanomia ”Uudelle Savolle”. Uusi Savo 15.7.1893; Halla. Uusi Savo 28.8.1899.

¹⁰¹ Ks. esim. Halla. Tapio 31.7.1878; Hallan. Savo 11.7.1879; Halla. Savo 7.7.1882; Kova pakkanen. Uusi Savo 31.8.1899.

¹⁰² Hallan. Savo 11.7.1879.

¹⁰³ Hallaa. Savo 15.9.1888.

¹⁰⁴ Halla tk. 7 p:ää vasten yöllä. Uusi Savo 10.8.1899.

¹⁰⁵ Kuopion kuvernöörinviraston kertomus vuoden tulosta. Savo 5.9.1879.

yleensä näyttävät lupaavilta, mutta kaskimailla eivät ole yhtä rehevän näköisiä” ja ”että niittymaat, mikäli tiedetään, eivät ole jäästä, hallasta tahi madoista vahingoittuneet”.¹⁰⁶ Sen sijaan syyskuussa 1899 vuodentulokertomuksen satonäkyvät eivät näytä kovin tyydyttäviltä. Vaikka vuodentulokertomuksen mukaan ”tähän asti sattuneet hallat ovat ainoastaan paikoin läänin pohjoisosissa pahemmin vahingoittaneet kevätviljankasveja”, oli sitä vastoin ”perunanvarret jotenkin yleisesti läänissä [...] vahingoittuneet halloista, hallanaroilla paikoilla jopa pahastikin”.¹⁰⁷

Sanomalehtien kirjeenvaihtajien, tai miksei myös muiden sanomalehtiin kirjoittaneiden ihmisten, kirjeet saattoivat olla sisällöllisesti jo monipuolisempia kuin uutiset tai Kuopion läänin kuvernöörin ja maanviljelyshallituksen vuodentulokertomukset, mutta niissäkin kerrottiin varsin usein paikkakunnan kuulumisista hallan suhteen. Esimerkiksi Nurmekselta kirjoitettiin suurten nälkävuosien aikaan vuonna 1867 ”kuinka viime yönä oli täällä niin kauhea pakkanen, että kaikki toivonkipinät sammuiivat maamieheltä”. Vaikka kirjoittajan maat olivat ”niitä lujempia paikkoja hallaa vastaan, jossa se aivan harvaan käypi vieraana”, näki hän nyt suureksi surukseen että ”potaatit ja lakoon kaatuneet otrat on aivan perikatoon menneet”.¹⁰⁸ Katovuonna 1892 kirjoitettiin Uuteen Savoan puolestaan Rautalammilta, että ”rukiita lähtee peräti huonosti pelloista, otria ja kauroja turmeli halla, perunoita tuli vähän, nauriita eipä juuri ollenkaan” ja ihmeteltiin, miten ”kunta se reuhaa ja pauhaa huolimatta huonoista vuosista, se teettää maanteitä ja taloja, vaikka onhan niitä entisiäkin kunnan taloja”.¹⁰⁹

Pääsääntöisesti hallan vierailusta kertovat kirjoitukset koskivat kotimaata, mutta aina silloin tällöin kuopiolaissanomalehdissä oli hallaan liittyviä kirjoituksia myös maailmalta. Merkittävä osa näistä kertoi luonnollisesti hallan vierailuista Venäjällä. Esimerkiksi Uudessa Savossa kerrotaan kesäkuussa 1891, kuinka ”Petroskoilta, Pietarista, Pargalasta, Krasnoje Selosta tulee kaikkialta tietoja hallan liikkeistä”.¹¹⁰ Kyseenomainen vuosi lienee eräissä Venäjän kuvernementeissa ollut tuhoisa, sillä samaisen vuoden lokakuussa Uusi Savo kirjoittaa miten Venäjän pohjoisimmissa osissa ”potaatit ovat korkeammassa hinnassa kuin omenat” ja rehun puutteessa ”hevosia myydään 2–3 markasta kappale”. Kuin korostaakseen emämaan surkeutta lopetetaan kirjoitus toteamuksiin, kuinka ”papit käyvät monessa paikassa kerjuulla” ja ”vaimot myyvät itsensä,

¹⁰⁶ Vuodentulokertomus. Savo 2.7.1889.

¹⁰⁷ Vuodentulokertomuksia. Uusi Savo 4.9.1899.

¹⁰⁸ Nurmekselta. Tapio 14.9.1867.

¹⁰⁹ Rautalammilta. Uusi Savo 24.12.1892.

¹¹⁰ Hallaa. Uusi Savo 9.6.1891.

saadakseen leipää lapsilleen.”¹¹¹ Vaikka asiaa ei suoraan sanotakaan, ovat edellä mainitut toteamukset kuin moite venäläisten moraalialueita kohtaan, kun taas suomalaisten katsottiin kestävästi suoraselkäksi omat vastaavat koettelemuksensa. Toisaalta Venäjältä löydettiin myös mallia suomalaisille talonpojille; olihan Pietarin kaupunki ”rakennettu maalle, joka ennen oli suuri summaton suo” ja moni sen rehottava pelto ”aikoinaan ollut märkää, hallaa ja tautia tuottava räme”.¹¹² Samanlaista soiden raivausinnostusta kaivattiin myös tänne.

Venäjän ohella kuvattiin oloja Yhdysvalloissa ja Kanadassa. Tämä on ymmärrettävää, sillä suomalaisia oli muuttanut siirtolaisina sankoin joukoin Atlantin valtameren toiselle puolelle 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa. Muun muassa lokakuussa 1902 saatettiin Uudesta Savosta lukea uutinen, jossa kerrottiin hallan vierailleen ”Yhdysvalloissa, Kanadan rajalta aina Oklahoman intiaanialueelle saakka”.¹¹³ Vaikka uudesta maailmasta lähdettiin etsimään onnea, ei halloilta voitu välttyä sielläkään suomalaisten suosimilla alueilla.¹¹⁴ Amerikkalaisessa Siirtolaisessa, jota Uusi Savo lainasi vuonna 1899, ihmeteltiinkin erään uutta suomalaista siirtolaista etsimään lähteneen komission mieltymystä New Foundlandiin ”sen tähden, että se on yhtä kylmä kuin Suomi”. Toimitus ei voinut ymmärtää, ”mikä sitoo suomalaiset kylmimpiin ja karuimpiin paikkoihin” ja kysyy eikö suomalaisilla ”ole yhtä suuri oikeus kuin muillakin ihmisillä etsiä hedelmällisiä ja lauhkeampia asuinpaikkoja, missä vilu ei ole jokavuotinen vieras, halla kasvin kaatajana”.¹¹⁵

Hieman eksoottisempia uutisia saatiin puolestaan lukea Brasilian kahviplantaaseilta. Tapiossa ihmeteltiin vuonna 1870 kovaa hallaa, joka oli ”suuresti vahingoittanut kahvi- ja sokurikasvit”, vaikkei ”28 vuoteen ole siellä semmoista onnettomuutta tapahtunut”.¹¹⁶ Uudessa Savossa arveltiin puolestaan vuonna 1902 kahvin kallistuvan, ”koska Rio de Janeirosta sähkötetään hallan vahingoittaneen enimpää kahvi-istutuksia”.¹¹⁷ Myös Keski- ja Länsi-Euroopan viini- ja hedelmäviljelmillä halla teki toisinaan tuhoja. Uusi Savo tiedotti vuonna 1893 Sveitsiä koetelleista halloista, jonka seurauksena ”viiniköynnökset ja hedelmäpuut ovat pahoin vahingoittuneet”.¹¹⁸ Vuonna 1897 se kertoi puolestaan Ranskan Auxerren seuduilla olleista kovista pakkasista, joi-

¹¹¹ Häätä Venäjällä. Uusi Savo 20.10.1891.

¹¹² Ulkona luonnonhormassa. Uusi Savo 21.9.1893.

¹¹³ Halloja Yhdysvalloissakin. Uusi Savo 14.10.1902.

¹¹⁴ Ks. esim. Halloja Yhdysvalloissakin. Uusi Savo 14.10.1902; Kero 1996, 124–125.

¹¹⁵ Suomen herrojen siirtolasta Kanadassa. Uusi Savo 6.9.1899.

¹¹⁶ Merkillistä. Tapio 13.8.1870.

¹¹⁷ Kahvi kallistuu. Uusi Savo 26.8.1902.

¹¹⁸ Halla Sveitsissä. Uusi Savo 20.5.1893.

den kato oli ”arvattu kahdeksikymmeneksi miljoonaksi markaksi”.¹¹⁹ Kaiken kaikkiaan ulkomaita koskevat hallaan liittyvät kirjoitukset jäivät kuitenkin vähäisiksi verraten kotimaata koskeviin; halla nähtiin ennen kaikkea suomalaisia koettelevana ilmiönä.

Eri puolilta maata ja maailmaa tulevien uutisien lisäksi hallasta haluttiin saada kokeellista ja tieteellistä tietoa. Kuopiolaissanomalehdissäkin kirjoitettiin aina aika ajoin hallaan liittyvien tutkimuksien aloittamisesta, edistymisestä sekä tuloksista. Koska uudet kokeilut vaativat suuren työpanoksen ja asia kuitenkin oli tuiki tärkeä, painostettiin maamiehiä kantamaan kortensa kekoon ottamalla osaa näihin kokeiluihin. Tieto kokeilun onnistumisesta tai epäonnistumisesta tulisi jakaa muiden kanssa. Esimerkiksi Tapiossa maamiehiä kehoitettiin kesällä 1869 ”seuraamaan niitä pettämättömiä kokeita”, joiden mukaan vahingoittuneet perunamaat tuli ”heti mullata ja vikaantuneet ruukiit leikata”, jolloin molemmat antavat vielä samana ”syksynä täydellisen sadon, jos vaan ei aikaista syyshallaa” tule.¹²⁰ Uudessa Savossa maamiehiä pyydettiin vuonna 1893 puolestaan levittämään kalkkia pelloilleen, jotta saataisiin ”kokeiden tuloksia, varmuutta eri puolilta maata”. Jos kalkki osoittautuisi hyödylliseksi, voitaisiin saada sen ”käyttäminen yleiseksi, joksi sen sietäisi tulla pääasiassa [...] hallan tähden”. Kalkin ollessa kallista, haluttiin sen edut saada tarkoin selville ennen suurempia investointeja.¹²¹

Kahdessa edellä esitetystä esimerkistä ”tutkijoita” ei kirjoituksissa mitenkään identifioitu. He saattoivat siis olla yhtä hyvin ammattilaisia kuin innokkaita amatöörejä. Akateemisessa maailmassa yksi Suomen keskeisimpiä hallatutkijoita oli kuitenkin tohtori Alfred Oswald Kihlman¹²². Hän julkaisi muun muassa teoksen *Yöhallat Suomessa 1892*, joka esitteli Suomen Maantieteellisen Seuran tutkimusta koskien yöhallojen esiintymistä ja leviämistä maassamme. Tutkimusta varten eri puolilta Suomea oli tehty ilmoituksia kesä-, heinä-, elo- ja syyskuun hallamääristä. Kaikkiaan hallaöitä ilmoitettiin 55 kappaletta, mutta nähtävästi ilmoitukset olivat syystä taikka toisesta puutteellisia. Niitä halleja, jotka eivät vahingoittaneet kasveja, ei nähty useinkaan tarpeelliseksi ilmoittaa.¹²³ Tutkimus sai jatkoa myös kahtena seuraavana vuonna.¹²⁴ Vuoden 1893 tutkimuksen tuloksia julkaistiin Uuden Savon uutisessa Suomen Maantieteellisen

¹¹⁹ Halla Ranskassa. Uusi Savo 15.5.1897.

¹²⁰ Hallan merkkejä. Tapio 10.7.1869.

¹²¹ Kokeita tekemään! Uusi Savo 7.9.1893. Ks. myös Östman 2004, 51.

¹²² Alfred Oswald Kairamo vuoteen 1906 asti Kihlman (1858–1938) ehti elämänsä aikana toimia niin kasvitieteen professorina, senaattorina, kansanedustajana kuin osuustoimintamiehenäkin. Tutkijana hän oli lähinnä Lapin kasvimaantieteestä kiinnostunut ekologi. Häikiö 2000.

¹²³ Kihlman 1893, 1, 3, 12–13.

¹²⁴ Suomen maantieteellisen seuran kokouksessa. Uusi Savo 2.6.1894; Kihlman 1895a; Kihlman 1895b.

Seuran kokouksesta. Uusia hallatutkimuksen tuloksia saattoivat ”asianharrastajat, joilla niitä vielä ei ole” tilata ”maksutta postissa luokseen lähetetyiksi”.¹²⁵

Vuonna 1893 kokoontui ensikerran myös niin kutsuttu hallakomitea, jonka itseoikeutettu jäsen Kihlman oli. Hänen tehtävänään oli yhdessä tirehtööri Biesen ja tohtori Homénin¹²⁶ kanssa selvittää, ”mitä tähän asti on tieteellisellä tutkimuksella saatu selville hallailmiöstä” ja ”ehdottaa vastaisuudessa tarpeelliset lisätutkimukset”. Edellä mainittujen ohella hallakomitean kokoonpanoon kuuluivat valtioneuvos Lindelöf¹²⁷, professori Lemström¹²⁸, tohtori Rindell¹²⁹ sekä maanviljelyshallituksen jäsenet.¹³⁰ Komitea tuli lopulta muun muassa siihen tulokseen, että olisi perustettava havaintoasema, jossa tehtäisiin tieteellisiä hallatutkimuksia. ”Kustannusarvion mukaan nousisivat kullungit yhden vuoden havainnoista ja kokeista kaikkiaan 22 070 mkaan”.¹³¹

Hallakomiteaan kuulunut tohtori Homén piti omista hallaan liittyvistä tutkimuksistaan esitelmiä silloin tällöin erilaisissa tilaisuuksissa, joihin hänet oletettavasti oli usein varta vasten kutsuttu. Esimerkiksi Keski-Savon kansanopistolla hän esitelmöi yhdessä professori Palménin kanssa vuonna 1895. Tuolloin Homén selitti kuulijoille havaintopiirroksen avulla, ”miten syvään samassa ajassa eri maalajeista lämpö ennättää” sekä ”miten mikin maa ottaa ja antaa lämpöä, josta suuressa määrässä riippuu maan arkuus hallaan”.¹³² ”Maanpinnan vuorokausittain tapahtuvista lämmön vaihteluista erilaisilla maaperillä” Homén esitelmöi Uuden Savon mukaan myös Suoviljelysyhdistyksen vuosikokouksessa vuonna 1898:

”Puhuja oli huomannut, että vuoret, savi ja hiekka imevät päivän kuluessa enemmän lämpöä kuin suomaa, joka sen vuoksi onkin hallanarka. Tätä epäkohtaa voitiin jossain määrin poistaa vetämällä hiekkaa ja savea suolle.

¹²⁵ Suomen maantieteellisen seuran kokouksessa. Uusi Savo 2.6.1894.

¹²⁶ Theodor Homén (1858–1923) toimi elämänsä aikana sekä sovelletun fysiikan professorina että kansanedustajana. Fysiikan tietämystään Homén käytti hyväksi luonnonilmiöitä, kuten hallaa, tutkiessaan. Erityisesti hänen mikroilmastotutkimuksensa osoittautui ajan saatossa tärkeäksi. Holmberg 2002.

¹²⁷ Lorenz Lindelöf (1827–1908) ehti pitkän uransa aikana toimia muun muassa matematiikan professorina, kouluylhallituksen ylijohtajana, valtiopäiväedustajana ja valtioneuvoksena. Hän oli poikkeuksellisen lahjakas ja kirjoitti esimerkiksi useissa eurooppalaisissa yliopistoissa oppikirjana käytetyn monografian variaatiolaskennasta. Lehto 2000.

¹²⁸ Selim Lemström (1838–1904) toimi Aleksanterin yliopiston fysiikan professorina vuosina 1878–1904. Hänet tunnettiin ennen kaikkea revontulitutkimuksistaan sekä osallistumisestaan Ensimmäiseen kansainväliseen polaarivuoteen 1882–1883. Hallantorjuntaan liittyvät tutkimukset olivat hänen urallaan vain si-vuaskel. Lemström oli mukana myös Ilmatieteellistä keskuslaitosta suunnittelevassa toimikunnassa ja toimi tämän laitoksen varajohtajana 1889–1890. Kallinen 2001; Seppinen 2006, 56, 69–96, 116, 119.

¹²⁹ Arthur Rindell (1852–1936) oli Mustialan maanviljelysopiston lehtori, maanviljelyskemian ja -fysiikan professori sekä Åbo Akademin sijaiskansleri. Hän oli kiinnostunut erityisesti suoviljelyn lannoitusky-symyksistä. Mäkinen 2006.

¹³⁰ Hallakomitea. Uusi Savo 11.2.1893.

¹³¹ Hallakomitean mietintö. Uusi Savo 20.4.1893.

¹³² Kirje Keski-Savon kansanopistolta U. Savolle. Uusi Savo 29.1.1895.

Myöskin ojat ja suonsilmissä oleva vesi olivat omiaan imemään lämpöä ja niin muodoin suojelemaan ympärillä olevaa maata hallalta.”¹³³

Kokonaisuudessaan tiedonanto -diskurssin keskeisyyden välittäminen lukijalle on hankalaa, koska se ilmenee osin niin samankaltaisten ja samansisältöisten kirjoitusten kautta, joiden toistaminen ei ole mielekäästä ja osin kirjoitukset poikkeavat taas niin paljon toisistaan, ettei niiden kaikkien vivahteiden esiin tuominen ole mahdollista. Pääosa tutkimusta varten lukemistani halla-aiheisista kirjoituksista kuuluu kuitenkin tavalla tai toisella tähän kategoriaan. Tiedonanto -diskurssiin kuuluisi uutisten, vuodentulokertomusten, kirjeenvaihtajien kuulumisten sekä tutkimusten referoinnin ohella muun muassa kirjoitukset, joissa annetaan ohjeita hallavahinkojen vähentämiseksi ja hallan karkottamiseksi. Koska ne samalla kuitenkin ovat osa haaste -diskurssia, olen jättänyt aiheen käsitteilyn seuraaviin alalukuihin, joissa tähän diskurssiin liittyviä sanomalehtikirjoituksia tarkastellaan tarkemmin.

3.2 Pyritään vähentämään hallavahinkoja

Hallan edessä ei koettu täydellistä voimattomuutta. Luonnonilmiönä halla luokiteltiin sellaiseksi, jonka vaikutuksia vastaan voitiin taistella. Halla ei siis tullut rinnastetuksi sellaisiin luonnonilmiöihin kuin helteeseen tai sateeseen, joita vastaan ihminen on täysin voimaton, vaan pikemminkin niiden aiheuttamaan kuivuuteen tai märkyyteen, joita vastaan tiettyyn pisteeseen asti voitiin tehdä jotain. Kuivuutta voitiin torjua esimerkiksi pienillä kasvimaille kastelelulla ja märkyyttä peltoja ojittamalla, hallaa ja sen aiheuttamia vahinkoja vastaan oli puolestaan olemassa omat keinonsa. Näistä keinoista, joilla hallan heittämään haasteeseen voitiin vastata, kirjoitettiin sanomalehdissä hyvinkin ahkerasti. Osa keinoista oli tarkoitettu väliaikaisiksi, aina hallaöinä käytettäväksi, osa taas pyrki pysyvämpään ratkaisuun, jolloin halla ei olisi enää niin vaarallinen vieras Suomen maataloudelle.

Eräänä keinona hallavahinkojen vähentämiseksi esitettiin köyden vetämistä viljan ylitse. Köyteen saattoi olla tuolloin sidottuna riepua, lehtirisuja tai kuusenoksia.¹³⁴ Esimerkiksi eräässä Päivälehdestä lainatussa jutussa kerrotaan, kuinka paroni F. L. Hisinger Pinjaisista¹³⁵ oli antanut ”vetää köysillä halmemaita moneen kertaan” ja

¹³³ Suoviljelysyhdistyksen vuosikokous. Uusi Savo 9.8.1898.

¹³⁴ Varomisen keinoja peljättävän hallan vaikutusta ja karjanruuan puutetta vastaan. Tapio 18.8.1866.

¹³⁵ Kyseessä on vapaaherra Fridolf Leopold Hisinger (1845–1928), joka peri isältään Billnäsin (suom. Pinjainen) rautaruukin sekä maatiloja sen ympäristöstä. Rautaruukista Hisinger kehitti modernin ja moni-

”näin suojeltuivat viljat hallalta”.¹³⁶ Yleensä kyseenomaista keinoa pidettiin kuitenkin hyvin työläänä, jopa turhana. Tohtori E. J. Waren¹³⁷ kirjoitti vuonna 1899, kuinka ”on koetettu pitää tähkpäitä liikkeessä vetämällä kaiken yötä nuuraa edestakasin pitkin sarkaa, vaan tämä ylen työläs keino ei ole auttanut mitään”.¹³⁸

Käytännössä köyden vetäminen viljan ylitse tapahtui siten, että kaksi miestä, toinen toisella ja toinen toisella puolen sarkaa, kulkivat eteenpäin vetäen välisään köyttä, joka sai viljan liikkeeseen. Köyden vetämisestä katsottiin olevan hyötyä erityisesti silloin, kun vainioita uhkasi tuppihalla. Tuppihallalla tarkoitettiin tilannetta, missä halla kävi kosteaan viljavainioon jäädyttäen kosteuden tähkän ympärille jäätupeksi. Kun köysi osui tähkään, jäätuppi irtosi sen ympäriltä tai sulii vesipisaroiksi tähkän lämpimyydestä ja nuoran hankaamisesta.¹³⁹ Vanhan kansan mielestä tuppihallan sanotaan olleen se kaikista pahin, mutta toisaalta erään sanomalehtikirjoituksen mukaan maamiehet olivat huomanneet sen vahingolliseksi vain poikkeustapauksissa.¹⁴⁰

Pieniä alueita saatettiin suojella myös peittämällä ne oljilla, heinillä, kuusenoksilla, laudoilla, vaatteilla, peitoilla tai matoilla. Tapa soveltui esimerkiksi perunamaiden tai puutarhakasvien suojaamiseen.¹⁴¹ Nimimerkki M-i N-lä ehdotti puolestaan pienien peltoalojen peittämiseen paperia. Hän katsoi, että ”tuollainen vahvempi paperi, joka olisi kyllin suojaamaan, että lämmin maasta ei haihtuisi, ei olisi kallista” ja että ”työ panna paperit pelloille hallaöiksi ei paljon lisäisi menoja”. Rullalla olevan paperin levittäminen pelloille kävisi helposti kahdeltakin ihmiseltä.¹⁴²

Köyden vetämistä ja kasvien peittämistä enemmän keskustelua herätti suojaavan savuverhon muodostaminen viljavainion ylle. Savuverho muodostettiin polttamalla tarpeeksi hitaasti palavaa ja riittävästi savua tuottavaa ainesta. Savuverho toimi pilvien tapaan eli esti maan lämpöenergian säteilemistä avaruuteen.¹⁴³ Tulien polttami-

alaisen teollisuusyrityksen. Hänelle myönnettiin ensimmäinen itsenäisyyden ajan vuorineuvoksen arvonimi vuonna 1918. Haggrén 2008.

¹³⁶ Suojeluskeinoja hallaa vastaan. Uusi Savo 31.5.1894.

¹³⁷ Kyseessä lienee Eliel Jonathan Warén (1854–1928), joka toimi Jyväskylän piirilääkäriä vuosina 1892–1906. Hänen kerrotaan harrastaneen puutarhanhoitoa ja julkaisseensa sanomalehtikirjoituksia. Warén kirjoitti ylioppilaaksi Kuopion lyseosta vuonna 1873. Yliopistossa Warén kuului fennomaanipiireihin ja kaksi hänen veljistään oli Päivälehdessä sekä Helsingin Sanomien toimittajia. Ignatius 2006, 2567–2568, 2572.

¹³⁸ E. J. Waren. Hallan varalta. Uusi Savo 27.6.1899.

¹³⁹ Uusi keino hallan vaikutuksia vastaan. Suomalainen Virallinen Lehti 1.8.1866. Ks. myös Manninen 1860, 41; Keränen 1923, 950.

¹⁴⁰ Yöhallaista. Uusi Savo 16.3.1893; Vilkuna 1994, 155.

¹⁴¹ Varomisen keinoja peljättävän hallan vaikutusta ja karjanruuan puutetta vastaan. Tapio 18.8.1866; Manninen 1860, 42; Keränen 1923, 950.

¹⁴² Hallaa vastaa. Uusi Savo 15.9.1900.

¹⁴³ Uusi keino hallan vaikutuksia vastaan. Suomalainen Virallinen Lehti 1.8.1866; E. J. Waren. Hallan varalta. Uusi Savo 27.6.1899; Keränen 1923, 950.

nen sai aikaan myös ilmavirtauksia, mutta toisaalta valkeiden ylläpitäminen vaati valvontaa läpi yön.¹⁴⁴

E erityisen tarkasti sanomalehdissä seurattiin hallaprofessoriksi¹⁴⁵ tituleeratun Aleksanterin yliopiston fysiikan professorin Selim Lemströmin edesottamuksia. Joulukuussa 1879 Savossa hehkutettiin Lemströmin saaneen valtion varoista 2000 markkaa, joiden avulla hänen oli tarkoitus tutkia keinoja hallavahinkojen estämiseksi. ”Todellakin suurenmoista, johon onnea ja menestystä toivotamme!”, Savossa riemuittiin.¹⁴⁶ Seuraavan vuoden heinäkuussa samaisessa lehdessä kerrotaan Lemströmin kokeiden alkamisesta Nuutajärven kartanossa Urjalassa. Tässä vaiheessa valtiolta saatu rahoitus oli noussut 3000 markkaan. Lemström tarjoaa savun synnyttäviksi aikaisemmin käytettyjen sekalaisen rovioiden sijaan torvimaisia soihtuja, ”jotka ovat valmistetut polttoturpeista, hiili- ja hartsipulverista ja jotka koossa pysymisen vuoksi kastellaan teralla ja syttyväisyytensä vuoksi petroleumilla”. Lemströmin laskelmien mukaan kuuden tynnyrialan suojelemiseen tarvitaan noin 600 soihtua ja kustannukset yhden hallayön ajalta samansuuruiselta alalta ovat noin 58 markkaa ”joka, kun hallan tuottama vahinko saattaisi nousta 1000:kin markkaan, on suuri voitto”.¹⁴⁷

Lemström julkaisi tulisoihduistaan aluksi ainakin kaksi kirjoitusta, *Kesäyön halleista ja keinoista niiden hävitysten ehkäisemiseksi* vuonna 1880 sekä *Kesäyön halleiden estämistavasta soihtuilla* vuonna 1883.¹⁴⁸ Sanoma tulisoihduista levisi lisäksi useiden sanomalehtikirjoitusten avulla.¹⁴⁹ Useat tahot aikoivatkin Lemströmin esittämää hallantorjuntakeinoa kokeilla. Esimerkiksi eräässä kokouksessa ”johon oli saapunut useita asiaa harrastavia henkilöitä, varsinkin maanviljelijöitä” päätettiin ”asian painoa ja tärkeyttä tunnustaen, kehoittaa asianomaisia maanviljelysseuroja tekemään kokeita eri seuduilla maotamme”.¹⁵⁰ Menetelmä ei kuitenkaan yleistynyt käytössä, sillä sitä pidettiin aivan liian kalliina ja hankalana.¹⁵¹ Uusi teos yöhalloista ja niiden vahinkojen estämisestä Lemströmiltä ilmestyi jälleen vuonna 1893. Siinä hän koki savupilvet edelleen

¹⁴⁴ Ainoa, varma ja huokea keino hallan turmiollisten vaikutusten ehkäisemiseksi. Uusi Savo 22.10.1892; E. J. Waren. Hallan varalta. Uusi Savo 27.6.1899; Keränen 1923, 950.

¹⁴⁵ Ks. Miten Suomen ilmanala lämpiää? Uusi Savo 24.10.1896.

¹⁴⁶ Suurenmoista. Savo 16.12.1879.

¹⁴⁷ Professori Lemströmin tutkimukset hallan estämisestä. Savo 2.7.1880.

¹⁴⁸ Kokous. Savo 17.6.1885. Ks. myös Lemström 1883.

¹⁴⁹ Ks. esim. Lemström. Yöhallojen estäminen tulisoihdun avulla. Satakunta 29.7.1885; Lemström. Yöhallojen estäminen tulisoihdun avulla. Aura 4.8.1885; Lemström. Yöhallojen estäminen tulisoihdun avulla. Tampereen Sanomat 6.8.1885; Lemström. Yöhallojen estäminen tulisoihdun avulla. Suomalainen Virallinen Lehti 14.9.1885; Lemström. Yöhallojen estäminen tulisoihdun avulla. Tapio 19.9.1885.

¹⁵⁰ Kokous. Savo 17.6.1885. Ks. myös Professori Lemströmin hallasoihdut. Savo 9.11.1885; Hallasoihtuja. Savo 30.3.1886; Kuopion läänin maanviljelysseuran vaikutuksesta. Savo 6.11.1886; Seppinen 2006, 69.

¹⁵¹ Vesi erilaisissa olomuodoissa. Savo 19.11.1880; Ainoa, varma ja huokea keino hallan turmiollisten vaikutusten ehkäisemiseksi. Uusi Savo 22.10.1892; Seppinen 2006, 68.

tärkeäksi, mutta esiin tuotiin tulisoihutujen päivitetty versio. Niissä sytyttimenä toimi lamppuöljyyn kastettu kolmen senttimetrin mittainen lieriö sen sijaan, että koko soihtu olisi valeltu petrolilla.¹⁵²

Lemströmin ohella oli myös muita, jotka uskoivat suojaaviin savuverhoihin. Kansalainen Lapinlahdelta kehotti kanssaihmissiään tuomaan ”suomutakuormia ja lastunmuria potaattimaiden ympärille”, jotta niistä tehdyt keot voitaisiin ”kylmän illan tultua sytyttää yöksi kytemään”.¹⁵³ Samanlaiseen toimeliaisuuteen kansalaisia kehottivat omien kokemuksiansa pohjalta tohtori E. J. Waren sekä nimimerkki A G–U kirjoituksissaan. Warenin mielestä ”tämä keino tuottaa niin vähän kustannuksia, ja on niin helppo toimeenpanna, että täytyy ihmetellä ettei sitä niin hallanarassa maassa kuin Suomessa käytetä paljon yleisemmin” ja A G–U pitää sitä ”käytännöllisimpänä tähän asti tunnetuista tavoista”.¹⁵⁴ Uuden Savon Maanviljelyslehdessä keino suojautua hallalta savuverhoin ulotettiin kasvimailta ja perunapelloilta viljapeltoihin asti. Pellon pientareiden puun tähteet, aidaksen kappaleet sekä raivauksen seurauksena syntyneet risut ja oksat olisi kirjoittajan mukaan hyvä koota läjiin pellon ympärille ja peittää sammalilla. Siitä ne voisi tarvittaessa sytyttää palamaan. Tapa vaati valmisteluja, ”sillä jollei edeltäpäin ole tällaisia ’hallan miiluja’ varustettu, niin jäävät ne tavallisesti tekemättä hallankin joutuessa”.¹⁵⁵

Vaikka savuverhon muodostamiseen ja rovioiden polttamiseen suhtauduttiin yleensä myönteisesti, mahtui mukaan epäilijöitäkin. Maanviljelyskoulunjohtaja Antti Manninen tuo *Mietteitä katovuosista Suomessa* teoksessaan ilmi omat ajatuksensa. ”On tätä useampikin koetellut ja luultu sen auttaneen, vaikka toiset eivät sitä niin varmana keinona pidä”, hän muun muassa kirjoittaa. Samoin hän toteaa, että ”uskon asioissa mainio Paavo Ruotsalainen Nilsiästä oli ohrahuhtansa varjellut kahtena hallayönä perätyksin monilla sytytetyillä tulirovioilla halmeen ympäri, mutta kolmantena yönä seurannut kovempi halla ei enää totellut tuliakaan”.¹⁵⁶

Köyden vetämisen, kasvien peittämisen ja savuverhon muodostamisen tarjoama ratkaisu hallavahinkojen vähentämiseksi oli kuitenkin vain tilapäinen eikä toiminnut kovin tehokkaasti. Kestävämpinä vaihtoehtoina hallavahinkojen vähentämiseen esitettiin erilaisia maatalouden rakenteeseen ja alueelliseen työnjakoon kohdistuvia toimia. Pääasiallisena tarkoituksena oli edistää karjataloutta koko maassa ja keskittää vil-

¹⁵² Yöhallowista. Uusi Savo 16.3.1893.

¹⁵³ Lapinlahdelta. Savo 12.8.1885.

¹⁵⁴ E. J. Waren. Hallan varalta. Uusi Savo 27.6.1899; Tärkeä huomautus maanviljelijöille. Uusi Savo 21.8.1902.

¹⁵⁵ Ainoa, varma ja huokea keino hallan turmiollisten vaikutusten ehkäisemiseksi. Uusi Savo 22.10.1892.

¹⁵⁶ Manninen 1860, 42.

janviljely sellaisille alueille, joilla halla harvemmin vieraili. Samalla uudistettaisiin vanhoja viljelytapoja ja otettaisiin käyttöön uusia viljelykasveja.

Kun Tapiossa vuonna 1866 pohdittiin Suomen katovuosien syitä, tuotiin tuolloin esiin ajatus siitä, ”että pohjoisimmat läänit, joita hallat enimmin rasittaa, pitäisivät pääelatuskeinonansa ainoasti karjanhoitoa.”¹⁵⁷ Aiemminkin karjatalouden tärkeydestä oli toki keskusteltu, mutta tuolloin sitä oli harjoitettu lähinnä vain lannantuotannon vuoksi. Samoin kiinnostus niittyviljelyyn ja rehukasvien viljelyyn oli liittynyt lähinnä karjamäärän ja sitä kautta lannantuotannon lisäämiseen. Karjan kunnollisesta ruokinnasta ja sitä kautta kasvavasta maidontuotannosta ei sen sijaan niinkään piitattu.¹⁵⁸ Vaikka yleisissä maanviljelykokouksissa puhuttiin karjanhoidon ja kiertoviljelyn kehittämisestä, esitettiin vasta vuonna 1857 Mustialassa¹⁵⁹ pidetyssä kokouksessa, että lypsykarjanpito voisi muotoutua leipäviljelyä korvaavaksi tuotantosuunnaksi.¹⁶⁰ 1860-luvulla koetut katovuodet muokkasivat puolestaan yleisen mielipiteen myötämieliseksi uudelle karjatalousvaltaiselle tuotantosuunnalle.¹⁶¹

Tuotantosuunnan muuttumiseen vaikuttivat toki myös eräät kauppapoliittiset tekijät. Esimerkiksi viljatullien lakkauttaminen vuonna 1864, leipäviljan hinnanlasku amerikkalaisen viljan virratessa Euroopan markkinoille sekä Englannissa ja Pietarissa avautuvat meijerituotteiden markkinat kannustivat kehittämään karjataloutta.¹⁶² Voinvienti kasvoikin 1850-luvun lopulta 1870-luvun alkupuoliskolle noin 2,8-kertaiseksi eli vajaasta 2000 tonnista hieman yli 5000 tonniin. Osittain tämä johtui kuitenkin kotimaisen kulutuksen laskusta, sillä huonot satovuodet pakottivat myymään leivän särvintä, jotta saataisiin leipää.¹⁶³ Pietarin vaikutusalueeseen kuuluvassa Savossa maitotalouden tuotannon arvo ylitti joka tapauksessa kasvinviljelyn tuotannon arvon jo 1870-luvun lopussa.¹⁶⁴

Karjatalouden ja karjataloustuotteiden markkinoiden kehittäminen vaati silti pitkäjänteistä työtä. Tämä käy ilmi esimerkiksi kahdesta Savoan kirjoitetusta artikkelista 1870- ja 1880-lukujen taitteesta. Ensimmäisessä artikkelissa kerrotaan Lontoossa pidettävään maailmannäyttelyyn lähetettävän voin ennakkotarkastuksista. Merkittävä osa voista jouduttiin hylkäämään siinä ilmenneiden epäpuhtauksien vuoksi. Kirjoittaja

¹⁵⁷ A. M–u. Suomen katovuosien syistä. Tapio 13.1.1866.

¹⁵⁸ Soininen 1974, 238–241.

¹⁵⁹ Suomen talousseuran aloitteesta vuonna 1836 perustettu Suomen ensimmäinen maatalousoppilaitos Tammelassa. Anttila 1974, 43.

¹⁶⁰ Niemelä 1996, 78.

¹⁶¹ Anttila 1974, 33.

¹⁶² Anttila 1974, 33–34; Niemelä 1996, 78–80.

¹⁶³ Soininen 1974, 244–245, Niemelä 1996, 78–80.

¹⁶⁴ Vihola 2004, 158.

muistuttaa savolaisia emäntiä ja isäntiä karjatalouden merkityksestä maakunnalle, sillä ”ei nyt enää Savon [...] pienet, kivikko pelot riitä viljaa kasvattamaan omalle lisääntyneelle väestöllekään”. Lisäksi jokaisen tulisi muistaa, ”että vanha vihollinen, halla, käypi tiheään meillä vierasna, ottaa välistä vähemmän ja tavallisesti kymmenen vuoden kulluttua runsaan saaliin pelloissamme”. Maatilojen olisi tuotettava laadukasta voita, josta maksettiin enemmän, koska ”ei auta tässä muu kuin karjan kautta leivän saanti”.¹⁶⁵ Lontoon näyttelyssä suomalainen voi ei vielä saanut suurta mainetta, mutta samankaltaisessa näyttelyssä Pietarissa hieman myöhemmin samana vuonna sitä jo kiiteltiin. Pietarissa saavutettua asemaa ei pitänyt missään nimessä hukata, kuten toisessa artikkelissa annetaan ymmärtää. Kirjoituksen laatijan mielestä sitä vaati ”meidän oma etumme, meidän, joiden toukoja halla useinkin turmelee ja joiden sentähden täytyy pikemmin perustaa toimeentulomme karjanhoitoon, kuin maanviljelykseen”.¹⁶⁶

Iisalmen maanviljelyskokouksessa vuonna 1880 puhunut J. Lagus¹⁶⁷ oli myös sitä mieltä, että Savon lääni ”on ikäänkuin luotu karjanhoitoa varten”. Hyvät luonnolliset niityt suorastaan kehottivat siihen. Usein kärsittyjen hallojen pitäisi niin ikään ”pakoittaman meitä pääasiallisesti turvautumaan karjanhoitoon”, hän jatkaa.¹⁶⁸ Kaavin maanviljelysnäyttelyssä vuonna 1893 pidetyssä esitelmässä ajetaan samaa asiaa. Esitelmän mukaan ”karja se on nykyään joka pystyssä pitää”. Kun karjatalouden tila kohen-tuisi, saisimme ”paljon tyynemmällä mielellä katsella tuota vihollistamme hallaa silmästä silmään” eikä meidän tarvitsisi ”elokuun kylminä iltoina laskeutua vuoteellemme pelon valtaamina tuon pahan vieraamme hiiviskellessä läheisyydessämme” siinä tode-taan.¹⁶⁹

Karjakantaa uudistettiin maidon tuotannon lisääntymistä silmällä pitäen ulkomaisten rotujen kuten ayrshireiden maahantuonnilla sekä jo olemassa olevaa karja-kantaa jalostamalla. Valtio tuki määrärahoihin tätä toimintaa. Kaikki eivät olleet yhtä mieltä hallituksen ajaman linjan kanssa, vaan näkivät maidontuotannon kasvun olevan riippuvaista ennemmin karjan hyvästä hoidosta ja ympärivuotisesta laadukkaan ravin-non saannista eikä niinkään rodullisista kysymyksistä.¹⁷⁰ Karjan riittävä ravinnon saanti vuodenajasta riippumatta olikin edellytys ympärivuotiselle maidontuotannolle, mikä

¹⁶⁵ Kuopiosta. Savo 13.6.1879.

¹⁶⁶ Muistelmia menneeltä vuodelta. Savo 9.1.1880.

¹⁶⁷ Kyseessä saattaa olla maanviljelysneuvos Johannes Lagus (1846–1922), joka oli Pohjois-Savon maa-talouden ja maatalousopetuksen uranuurtajia toimien muun muassa Peltosalmen karjako- ja meijerikou-lun johtajana, Kuopion läänin maanviljelysseuran johtajana, Suomen suoviljelysyhdistyksen esimiehenä sekä valtiopäiväedustajana. Luttinen 2009.

¹⁶⁸ Maanviljelyskokous Iisalmella. Savo 12.10.1880.

¹⁶⁹ Esitelmä, pidetty maanviljelysnäyttelyssä Kaavilla 18 21/9 93. Uusi Savo 26.9.1893.

¹⁷⁰ Mitä ovat ulkomailta tuodut eläinrodut vaikuttaneet Savon eläinkannan parantamiseen? Savo 10.11.1884. Ks. myös Soininen 1974, 241–243.

taasen oli kiinteästi sidoksissa niittyviljelyn ja heinän peltoviljelyn lisäämiseen sekä rehun tuotannon kaikinpuoliseen kehittämiseen. Kuopion läänin kuvernööri A. Järnefelt totesi hankin virallisessa lausunnossaan vuonna 1888, että ”on etupäässä tarpeen rehu- kasvien viljeleminen, johon tasaiset ja kivettömät maat alhoissa erittäin sopivat, mutta hallan vaikuttamat vahingot eivät ulotu”.¹⁷¹

Perinteisesti karjan rehuksi kerättiin heinää luonnonniityiltä ja peltoja käytettiin lähes yksinomaan leipäviljan viljelyyn. Tämä heijastui sekä karjanhoidon että peltoviljelyn kehittämismahdollisuuksiin. Kuten Arvo M. Soininen toteaa ”peltoviljelyn kehitystä häittäsi lannansaannin niukkuus, lannansaantia ja karjataloutta yleensäkin rehuvarojen vähäisyys, ja tämä puolestaan johtui etupäässä niittyviljelyn kehittämättömyydestä”. Niittyjen antia ryhdyttiin parantamaan pikkuhiljaa esimerkiksi raivaamalla, muokkaamalla ja heinänsiementä kylvämällä. Lisää uutta niittyalaa saatiin puolestaan soita ja järviä kuivaamalla. Varsinkin Pohjois-Savossa niittyalan kasvu oli 1800-luvulla ripeää.¹⁷² Pidemmän päälle pelkkä niittyviljely ei kuitenkaan ratkaissut rehuongelmaa, vaan ratkaisu löytyi heinän ja muiden rehu- kasvien peltoviljelystä. Vielä 1870-luvun keskivaiheilla vain prosentti peltoalasta oli kylvetty heinälle, mutta ala kasvoi vähitellen niin, että vuonna 1920 heinällä oli jo noin 40 prosenttia peltoalasta.¹⁷³ Samalla rehu- kasvien koko osuus peltoalasta oli kasvanut vuodesta 1880 vuoteen 1910 noin 30 prosentista 66 prosenttiin. Heinän ohella rehuksi kasvatettiin erityisesti kauraa ja juurikasveja.¹⁷⁴

Monesti samassa yhteydessä, kun kuopiolaissanomalehdissä kirjoitettiin karjatalouden tilan kohentamisesta, muistutettiin niissä myös niittyviljelyn ja heinän peltoviljelyn kehittämisestä. Esimerkiksi esitelmässä, joka pidettiin Pielavedellä järjestetyssä maanviljelyskokouksessa, muistutettiin kuulijoita sananlaskusta ”karjassa talon turva, hallavuonna huononakin” ja samalla todettiin, että tuo turva edellytti niittyjen ja heinän viljelyksen parantamista ”jottei nälin kuoliaina tarvitse elukoita yli talven viedä ja niistä jotakin tuloa toivoa”.¹⁷⁵ Uudessa Savossa vuonna 1893 julkaistussa artikkelissa suomittiin puolestaan varsin suoraviivaisesti maanviljelijöitä toimetttömyydestä. Kirjoittajan näkemyksen mukaan on siis paljon ”omaakin syytä katovuosien tuottamassa häädässä”. Hänenkin mielestään ”ainakin pienemmällä puutteella pääsisimme, jos tekisimme kaikki pelto- ja niittyviljelyksen hyväksi ja etenkin rupeisimme harrastamaan kar-

¹⁷¹ Millä keinoin hallaa vastaan on taisteltava. Savo 27.9.1888.

¹⁷² Soininen 1974, 149–154, 161–163.

¹⁷³ Anttila 1974, 73; Korhonen 2003a, 478.

¹⁷⁴ Östman 2004, 35.

¹⁷⁵ Esitelmä, pidetty Maanviljelyskokouksessa Pielaveden kirkonkylässä syysk. 7 p 1893. Uusi Savo 16.9.1893.

janhoitoa, jota ei halla haittaa”.¹⁷⁶ Myös tirehtööri W. Granfelt kehotti puheenvuorossaan rehuntuotannon lisäämiseen Kiuruveden maanviljelyskokouksessa muutamaa vuotta myöhemmin, ”sillä suuri ja hyvä heinävarasto tuottaa aina – voin muodossa – maanmiehelle varman ja runsaan tulon, jota ei pane halla ja rakeet ja rajuilmat säre”.¹⁷⁷ Niin ikään agronomi Lagus huomautti Iisalmen maamiesseuran kokouksessa vuonna 1903, että ”kylmässä ilmanalassamme olisi sopivampi vähentää elon viljelystä ja ruveta suuremmalla voimalla heinän viljelemiseen, joka on vähemmän altis usein sattuvan hallan ja ruosteen tuhoamiselle, joten karjanhoito, joka on talon paras tuki ja turva, tulisi suurempaan käytäntöön”.¹⁷⁸

Heinäviljelyn kehittämisen ohella karjan rehuksi kehoitettiin kasvattamaan juurikasveja kuten turnipsia eli peltonaurista. Tilanomistaja A. Finne kehui ”niitä erittäin soveliaaksi karjan rehun lisäksi” ja sanoi ”niiden soveltuvan ihmistenkin syötäväksi. Kun tämä kasvi ei milloinkaan pelkää hallaa ja kun sen siementäminen on verrattain halpa, niin olisi suotavaa, että useammatkin maanviljelijät sitä alkaisivat viljellä”, kirjoituksessa todetaan.¹⁷⁹ Myös perunoita käytettiin jonkin verran karjan ravintona.¹⁸⁰ Nimimerkki E. B–U ehdotti puolestaan Uuteen Savoan kirjoittamassaan artikkelissa vuonna 1903, että karjan vihantarehuksi viljeltäisiin sinappia. Siitä saattaisi saada sadon vielä myöhään syksyllä rukiin leikkuun jälkeen kylvettynä, ”sillä sinappi ei ole niin halkanarkaa kuin muut rehuksvit”.¹⁸¹

Rehun tuotantoa edisti merkittäväällä tavalla uusien kasvinviljelykiertojen yleistyminen. Hitaasti Suomeen levinneessä kolmivuoroviljelyssä vuorottelivat kesanto, syysvilja ja kevätilja, saksalaismallisessa koppeliviljelyssä puolestaan esimerkiksi kesanto, syysvilja, useampivuotinen heinä ja kevätilja. Englantilaismallisessa vuoroviljelyssä tärkeä osa oli myös juuri- ja palkokasveilla.¹⁸² Uudet kasvinviljelykierrot mahdollistivat aiempaa paremmin rehuksvien peltoviljelyn, mutta niiden omaksumista hidastivat muun muassa vanhakantaiset asenteet, maanjako-olot, pientilavaltaisuus sekä pääomien puute, joka esti tarvittavien työvälineiden oston, joilla nurmettunut maa voitiin muokata takaisin pelloksi.¹⁸³

¹⁷⁶ Vahingosta viisastutaan. Uusi Savo 30.9.1893.

¹⁷⁷ Keskustelut Kiuruveden maanviljelyskokouksessa syysk. 3 p:nä. Uusi Savo 1.10.1896.

¹⁷⁸ J R:nen. Iisalmen Maamiesseuran kokous. Uusi Savo 3.1.1903.

¹⁷⁹ Juurikasvien viljelyä. Uusi Savo 10.8.1893.

¹⁸⁰ Esitelmä, pidetty Maanviljelyskokouksessa Pielaveden kirkonkylässä syysk. 7 p 1893. Uusi Savo 16.9.1893.

¹⁸¹ E. B–U. Vihantarehua kesannosta. Uusi Savo 5.5.1903.

¹⁸² Östman 2004, 46–47.

¹⁸³ Anttila 1974, 64–65, 76; Östman 2004, 48–49.

Piintyneisiin asenteisiin pyrittiin vaikuttamaan neuvoja jakamalla. Tapiossa nimimerkki A. M–u. puhui lämpimästi vuoroviljelyn eduista Nils A. Gadolinin kirjaa mukaillen jo vuonna 1866 lisäten omana huomionaan, että sietäisi ”yhä sattuvain kato-
vuosien vuoksi täälläkin ruveta viljelemään useammanlaisia kasvuja, joista halla toki jättäisi yhtä tahi toista”.¹⁸⁴ Iisalmen maanviljelyskokouksessa vuonna 1880 agronomi A. von Wright suorastaan intoutui esitellessään vuoroviljelyn ja koppeliviljelyn etuja:

”Jos näin tekisimme, muuttuisi maanviljelyksemme ja maanviljelijöitten olo tykkönään toiselle kannalle. Heinä ja lantavarat enenisivät vuosi vuodelta ja vaikka pienempi ala kuin ennen kasvaisi jyväviljoja, olisi tulo kumminkin suurempi, karjaa voitaisiin enentää ja ruokkia runsaasti sekä talvella että kesällä, joten siitä saataisiin monta vertaa suurempi tulo kuin nyt. Kohta lisäytyisi lantavarat niin, että myös vanhoja niittyjä voitaisiin ottaa viljelykseen ja siten edistyttäisiin yhä edistymistä. Maanviljelyksemme nojautuisi kyllä pääasiallisesti karjanhoitoon, vaan viljantulo olisi kumminkin paljon suurempi kuin tätä nykyä, ja joskin tuo vanha perivihollisemme halla ottaisi viljat, olisi meillä karjatuotteissamme vakaa turva nälkää vastaan.”¹⁸⁵

Rehun tuotannon lisäksi myös muuta maanviljelyn lajivalikoimaa haluttiin monipuolistaa. Jo vuonna 1866 Tapiossa todettiin, että ”päävika on siinä maanviljelystavassa, jota seuraamme ja joka lähes yksinään tarkoittaa rukiin viljelemistä”.¹⁸⁶ Ruis olikin väestön energian saannin perusta siten, että se 1860-luvulla käsitti jopa 40 prosenttia ravinnosta ja vielä vuonna 1880 rukiin osuus neljän yleisimmän viljalajin sadosta oli yli 50 prosenttia.¹⁸⁷ Vaikka muutkin kasvit kuten ohrat, kaurat, herneet ja perunat olivat hallan arkoja, osui ”niiden kunkin kasvuaika ja valmistuminen” niin eri ajoille, ”että se halla joka rasittaa yhtä lajia; jättää usein toisen vahingoittamatta.”¹⁸⁸

Peltoviljelyn ohella haluttiin edistää puutarhakasvien kasvattamista. Savossa pohdittiinkin vuonna 1887 mahdollisuutta palkata kiertävä puutarhuri Kuopion lääniniin antamaan opastusta kasvimaiden perustamisessa. Kirjoituksen mukaan ”surkultava on se tosi asia, että meidän läänissämme tätä nykyä pannaan niin perin vähän ar-

¹⁸⁴ A. M–u. Suomen katovuosien syistä. Tapio 3.3.1866.

¹⁸⁵ Maanviljelyskokous ja näyttely Iisalmella Syyskuun 9 ja 10 päivinä. Savo 1.10.1880.

¹⁸⁶ A. M–u. Suomen katovuosien syistä. Tapio 13.1.1866.

¹⁸⁷ Savolainen 1989, 25; Östman 2004, 36.

¹⁸⁸ A. M–u. Suomen katovuosien syistä. Tapio 13.1.1866.

voa järjestetyille kasvitarhan hoidolle”, vaikka ”kasviksista olisi myös suurta apua ja hädän lievittäjää sattuvina nälkävuosina, sillä ani harvoin niitä halla rasittaa”.¹⁸⁹ Miten lieenee kiertävän puutarhurin palkkaamisen käynyt, mutta seuraavana vuonna Kuopioon oli kuitenkin perustamassa puutarhayhdistystä. Puutarhan hoito oli artikkelin mukaan ”niitä toimia, joka oikein käytettynä voipi jakaa hyötyä ja hauskuutta paljonkin sen harjoittajalle”. Sen esteenä ei ollut ”kylmä ilman alakaan”, sillä ”onpa joukko kasvia, jotka eivät ole ollenkaan hallan arkoja, ja siksi voivat kukoistaa huolimatta ollenkaan sattuvista hallaöistä”.¹⁹⁰ Myös Pielaveden maanviljelyskokouksessa vuonna 1893 pohdittiin puutarhanhoidon hyötyjä. Puheenaiheen alustaja opettaja J. Fr. Mustonen oli sitä mieltä, että ”jos joka mökissä, torpassa ja talossa olisi kaalia, lanttuja, nauriita, porkkanoita, punajuurikoita, sipulia, herneitä kasvitarhoista ja marjoja metsistämme sekä sieniiä, niin emme milloinkaan joutuisi semmoisiin tiloihin kuin es. viime vuosina”, jolloin Suomen kansa oli jälleen ”saanut tuta hallan tuhotöitä”.¹⁹¹ Vihannesten ja juuresten viljelystä saattoi saada lisäksi sivutuloja, sillä varsinkin kaupunkien läheisyydessä niillä oli kysyntää. Vaikka puutarhatuotannon kehittäminen tapahtui pääasiassa suurtiloilla, pakotti viljan hinnan lasku monet pienviljelijätkin erikoistumaan.¹⁹²

3.3 Kukistetaan halla hävittämällä hallanpesät

Viljelytapojen uudistamiseen kuului oleellisena osana myös peltojen ojitus. Ojittaminen ei kuitenkaan ollut vain keino vähentää hallavahinkoja, vaan sen avulla katsottiin toisinaan hallaisuuden peräti katoavan. Ojituksen puutteellisuudesta johtuva kostean maan hallanarkuus oli maatalousasiantuntijoiden mielestä eräs pahimpia peltoviljelyn haittoja 1700- ja 1800-luvulla. Vasta maatalouden järkipäätämisen 1800-luvun jälkipuoliskolla nosti peltojen ojituksen tyydyttävälle tasolle.¹⁹³

Ennen tätä peltojen ojitus oli ollut vähäistä ja tulokset heikkolaatuisia. Eriyisesti Itä-Suomen rinnepelloilla ojitus oli ollut harvinaista, Länsi-Suomen tasaisemilla mailla hieman yleisempää.¹⁹⁴ Niinpä ei ole yllättävää, että maanviljelijä G. Harlin tähdentää Nurmeksen Maalaisyhdistyksen kokouksessa pitämässään esitelmässä kaikkien viljelysmaiden tarvitsevan täydellisen sarkaojituksen. Ojitettava oli ”niin mäkien ylängöt kun rinteet, savimaat, läpäisevät hiekka- ja multamaat, murapohjamaat, kuivemat ja märemmät, kaikki niittymme ja niityn tapaiset maat, kaikki uudisviljelykset –

¹⁸⁹ Kiertävä puutarhuri Kuopion lääniin. Savo 25.1.1887.

¹⁹⁰ Puutarha-Yhdistys tarpeen vaatima. Savo 10.5.1888.

¹⁹¹ Pielaveden maanviljelyskokous ja näyttely. Uusi Savo 14.9.1893.

¹⁹² Olkkonen 2003, 515.

¹⁹³ Soininen 1974, 113.

¹⁹⁴ Soininen 1974, 113.

kaikki poikkeuksetta”. Koko seutukunnan peltojen ojittaminen oli tärkeää sillä silloin ”karkoitamme hallan kokonaan, niin että lapsemme sen tuhotöistä satuina saavat kertoa”, hän jatkaa.¹⁹⁵ Eräässä toisessa kirjoituksessa sotahuudoksi huonoja viljavuusia vastaan oli puolestaan ehdotettu ytimekästä lausahdusta ”lapio käteen ja pellolle”. Olihan tunnettu asia, ”että hyvästi ojitettu pelto on vähemmän hallan tuhotöille alttiina, kuin ojittamaton”.¹⁹⁶

Peltojen ojituksesta seurasi se hyöty, että maan kuivuessa ojittamatonta peltoa nopeammin päästiin maata muokkaamaan aiemmin keväällä. Kun myös kylvötyöt varhaistuivat, kasvoi todennäköisyys päästä leikkaamaan kypsynyt vilja ennen syyshallojen tuloa. Kasvukauden pidentäminen oli tärkeää tällaisessa maassa, jossa viljan kasvuaika oli muutoinkin lyhyt.¹⁹⁷ Syyttä ei siis nimimerkki R. L. päivittele kirjoituksessaan tilannetta, jossa Savon ojittomat pellot ”ovat märkänä tuonne Juhannukseen asti, ennen kuin kyvetään toukoja panemaan” ja elot ”puidaan pitkin talvea, sitä mukaa kuin syödäänkin”. Tuohtuneena hän kysyy lukijoilta: ”Noh! kenenkä tähän on syy kun halla panee tou’ot?”, ja suuntaa syyttävän sormensa savolaisiin maanviljelijöihin, jotka eivät ole peltojaan ojittaneet.¹⁹⁸ Samoin Leväisillä pidetyssä maanviljelyskokouksessa tuumittiin, ettei ”Savon mies [...] näy oikein arvaavan”, miten ”äärettömän suuri hyöty maanviljelijöille” ojituksesta on, vaikka kannustavia esimerkkejä ojituksen vaikutuksista oli runsaasti nähtävissä esimerkiksi Oulun puolessa.¹⁹⁹

Hallan vaikutusten vähentämisen ohella ojituksen kerrottiin tekevän maan myös lämpimämmäksi, kuohkeammaksi ja voimallisemmaksi.²⁰⁰ Tämä edisti ”kasvien pikaista kehkenemistä ja valmistumista”.²⁰¹ Rikkaruohot eivät niin ikään ojitetussa pellossa rehottaneet, kun oraat pääsivät kasvamisen vauhtiin nopeammin tukahduttaen siten keväiset rikkaruohokasvustot.²⁰² Maa ei liioin ollut yhtä hapan kuin vesiperäinen ojittamaton pelto, jossa viihtyivät vain rikkaruohot, sarat ja sammalet.²⁰³ Läänin apulaisagronomin eräässä maanviljelyskokouksessa pitämässä puheessa ojitetun ja ojittamattoman pellon silmiinpistävä ero keväällä kuvailtiin seuraavasti: ”Näemme tasaisemman

¹⁹⁵ Maanviljelyksen alalta. Uusi Savo 23.1.1897; Maanviljelyksen alalta. Uusi Savo 4.2.1897.

¹⁹⁶ Maanviljelijän mietteitä. Savo 10.10.1884.

¹⁹⁷ Ks. esim. Keskusteleuksia Leväisellä 12 ja 13 p. syyskuuta maanviljelyskokouksessa. Tapion Lisälehti 24.12.1870; Maanviljelyskokous Nurmeksessa v. 1873. Savo 9.8.1873; Miten voidaan keinollisesti edistää viljan valmistumista. Savo 30.6.1882.

¹⁹⁸ Minkätähden Savossa panee halla toukoja? Savo 7.10.1885.

¹⁹⁹ Keskusteleuksia Leväisellä 12 ja 13 p. syyskuuta maanviljelyskokouksessa. Tapion Lisälehti 24.12.1870

²⁰⁰ Ks. esim. Kuopiosta. Savo 17.10.1877; Huono aika. Savo 10.1.1879; Maanviljelijän mietteitä. Savo 10.10.1884.

²⁰¹ Maanviljelyskokous Nurmeksessa v. 1873. Savo 9.8.1873.

²⁰² Maanviljelijän mietteitä. Savo 10.10.1884.

²⁰³ Ojituksesta vähäisen. Savo 19.4.1881.

ja vihannamman laihon ojitetussa pellossa, vaan ojaton näyttää meistä enimmiten hyvin surkealta, koska laiho siinä on paikoittain aivan vaalean vihanta ja epätasainen, osittain kuollutkin”.²⁰⁴

Keskustelu peltojen ojittamisen riittävästä määrästä ja laadusta oli suhteellisen vilkasta 1800-luvun loppupuoliskolla. Muun muassa kauppaneuvos E. Julin²⁰⁵ totesi kokoon kutsumassaan kokouksessa suurten nälkävuosien aikana keväällä 1868, ”että hallan voima ei olisi sinnepäinkään niin kauhea ja hirvittävä”, mikäli maan pellot olisi ojitettu tarkoituksenmukaisilla avo-ojilla tai kunnollisilla salaojilla.²⁰⁶ Riittävänä ojituksena pintavesille pidettiin todennäköisesti niska-, johto- ja laskuojien yhdistelmää, jota täydennettiin sarkaojin. Sarkaojat laskivat niskaojiin, niskaojat johto-ojiin, johto-ojat laskuojiin ja laskuojat veivät veden pois viljelysmailta. Savimaassa ojitus oli tiheämpää kuin multamaassa, joka puolestaan ojitettiin tiheämpään kuin hiekkamaa. Maalajin ohella ojien syvyys vaikutti siihen, kuinka tiheästi pelto oli ojitettava.²⁰⁷ Pohjavesi, jota pidettiin niin ikään vahingollisena, poistettiin puolestaan tiheämmällä sarkatai salaojituksella. Tämän katsottiin olevan tarpeellista ainakin niillä alueilla, joissa maa ei ollut vettä läpäisevää hiekkapeltoa.²⁰⁸ Hiekkapellon salaojittaminen koettiin lisäksi hankalaksi, sillä kyseenomainen maa-aines tukki helposti salaojat.²⁰⁹

Avo-ojat kaivettiin perinnäisen maatalouden aikana epäsäännöllisesti maaston muotoja seurailleen. Koska korkeussuhteita ei aina osattu arvioida oikein, saattoi vesi seisoa pelloilla ojituksesta huolimatta. Tapana oli ollut myös jättää leveä piennar kynnetyn peltosaran ja ojan väliin. Kun sarat kynnettiin viettämään reunoille päin, patosi piennar veden pellolle.²¹⁰ Niinpä erään maanviljelijän huomautus ojista ja pientareilta nostetun turpeen siirtämisestä maan keskustaan päin oli hyvin aiheellinen.²¹¹ Suoraan sarkaojitukseen piiriojineen Suomessa siirryttiin vasta 1800-luvun puolivälistä.²¹²

Vanhimmat salaojat täällä tehtiin sen sijaan jo varhain. Eniten salaojia tarvittiin Itä- ja Pohjois-Suomessa, jossa ojitus muutoin oli puutteellisinta. Varhaista salaojitusta käytettiin eritoten notkopaikoissa, jotka täytettiin kivillä. Keksinnön alkuperäi-

²⁰⁴ Kuopiosta. Tapio 17.10.1877.

²⁰⁵ Kauppaneuvos Erik Julin (1796–1874) oli aikansa aktiivikansalainen, joka osallistui laaja-alaisen liiketoimintansa ohella monenlaisen kansalaistoimintaan. Apteekkarina, laivanvarustajana ja teollisuudenharjoittajana toiminut Julin oli muun muassa perustamassa Suomen ensimmäistä vapaaehtoista palokuntaa ja vaikuttamassa Turun rautatien rakentamiseen. Hän oli kiinnostunut myös maataloudesta toimien aktiivisesti Suomen Talouseurassa. Engman 2009.

²⁰⁶ Peltomaan ojituskomitea Turussa. Tapio 30.5.1868.

²⁰⁷ Peltoin ojittamisesta. Tapio 24.10.1877. Ks. myös Peltomaan ojituskomitea Turussa. Tapio 6.6.1868.

²⁰⁸ Peltoin ojittamisesta. Tapio 24.10.1877; Ojituksesta vähäisen. Savo 19.4.1881.

²⁰⁹ Virrankoski 2005, 13.

²¹⁰ Soininen 1974, 114.

²¹¹ Maanviljelijän mietteitä. Savo 10.10.1884.

²¹² Soininen 1974, 113.

nen tarkoitus ei ole kuitenkaan täysin selvä. Se saattoi olla pelkkä kivien maahan kaivaminen tai vettä johtavan ojan tekeminen. Osasyynä saattoi olla myös peltopinta-alan lisääminen, kun avo-ojat leveine pientareineen jäivät pois. Moderni salaojitus saapui Suomeen Länsi-Euroopasta 1800-luvun keskivaiheilla. Salaojituksessa alettiin käyttää tuolloin materiaalina kalliita tiiliputkia.²¹³ Niinpä esimerkiksi Nurmeksen maanviljelyskouksessa vuonna 1873 syntyi pienoista eripuraa, kun mietittiin, pitäisikö salaojat valmistaa kaikkialla tiiliputkista vai riittäisivätkö paikka paikoin kivistä valmistetut salaojat. Sen sijaan salaojien teossa käytettyjä turpeita, risuja ja riukuja pidettiin maanviljelyskouksessa kestävämminä materiaaleina.²¹⁴ Moderni salaojitus oli erilaista myös siinä mielessä, että ojat kaivettiin samansuuntaisesti ja tasavälein, ei sinne ja tänne notkelmiin kuten ennen.²¹⁵

Vaikka salaojitus sai taakseen paljon puolestapuhujia, oli se suhteellisen harvinaista. Vielä 1910-luvullakaan Suomen peltoalasta ei ollut salaojitettua kuin puoli-toista prosenttia.²¹⁶ Vertailun vuoksi todettakoon, että Englannissa 25 prosenttia pelloista oli salaojitettuja jo 1880-luvulla ja käytännöllisesti katsoen kaikki 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa.²¹⁷ Lähdeaineistossa salaojituksen epäilijöihin lukeutui ainakin vuoden 1878 Kuopion maanviljelyskouksessa puheenjohtaja toiminut tohtori Nylander²¹⁸, joka ”tahtoi puolestansa varoittaa kaikkia maanmiehiä sala-ojista, koska hän omasta kokemuksestansa on nähnyt niiden tuottavan vahinkoa”. Nylanderin mukaan Leväinen, – jolla hän tarkoittanee Leväisen maanviljelyskoulun maita –, oli muuttunut salaojien kautta hallanpaikaksi.²¹⁹

Ojituksen hitaaseen etenemiseen Suomessa vaikutti useampikin tekijä. Eräs niistä oli sarkajako ja sitä seuranneen isonjaon verkkainen täytöntöönpano, sillä vainiopakko kahlitsi talonpojan yksityistä vapautta edistää maanviljelyään. Vaikka suurin osa Suomea oli jaettu 1800-luvun puolivälissä, toteutettiin viimeiset isojaot laajan Oulun läänin itä- ja pohjoisosissa vasta 1900-luvulla.²²⁰ Sarkajaon lisäksi ojitusta hidastivat alkeelliset työkalut. Kärjestä raudoitettulla puulapiolla ei montaa metriä ojaa päi-

²¹³ Soininen 1974, 115; Virrankoski 2005, 16–18.

²¹⁴ Maanviljelyskokous Nurmeksessa v. 1873. Tapio 9.8.1873.

²¹⁵ Virrankoski 2005, 19.

²¹⁶ Östman 2004, 49.

²¹⁷ Aarrevaara 2003, 62; Virrankoski 2005, 18.

²¹⁸ Todennäköisesti kyseessä on tohtori Anders Edvin Nylander (1831–1890), joka toimi Kuopion piirilääkärinä. Varsinaisen leipätyönsä ohella hän oli kiinnostunut maatalouden edistämisestä. Nylander teki ostamastaan Rauhalahdesta aikansa mallitilan ja toimi Kuopion maanviljelysseuran puheenjohtajana vuosina 1864–1887. Nylander kuului myös Tapion toimittajiin. Piirilääkäri, tohtori Anders Edvin Nylander. Savo-Karjala 28.5.1890; Suomen lehdistön historia 7 1988, 111.

²¹⁹ Maanviljelyskokous ja näyttely Kuopion kaupungissa elok. 30 ja 31 p.p. 1878. Tapio 31.8.1878; Maanviljelyskokous ja näyttely Kuopion kaupungissa elok. 30 ja 31 p.p. 1878. Tapio 14.9.1878.

²²⁰ Saarenheimo 2003, 349, 355–356; Vahtola 2003, 191–192.

vässä kaivettu.²²¹ Tosin 1800-luvun alkupuolella konstruointiin useita hevosen vetämiä oja-auramallejakin, mutta niitä käytettiin lähinnä säätyläisten suurtiloilla ja vauraiden talonpoikien keskuudessa.²²² Osaltaan ojituksen hitaaseen etenemiseen vaikuttivat siinä itsessään tapahtuneet epäonnistumiset. Tämä näkyi erityisesti salaojituksen puolella, kun ne toteutettiin ilman kunnollista suunnittelua tiiliputket korvaavin materiaalein.²²³ Vasta maatalouden tehostuminen vaikutti osaltaan ojituksen tehostumiseen. Kun rehun tuotanto siirrettiin luonnonniityiltä viljelykasveina peltoon, tarvittiin käyttöön myös sellaisia maita, joiden pinta- ja pohjavesiä oli ojituksen avulla laskettava.²²⁴

Ojitus vaati myös varoja enemmän kuin tilallisilla oli tavallisesti saatavilla. Kysymystä kannustimista pohdittiin siten ahkerasti. Kauppaneuvos E. Julin päätyi koolleen kutsumassaan kokouksessa suosittelemaan lainarahoitusta ja oli tämän asian tiimoilta jo kääntynyt englantilaisten avunantajien puoleen.²²⁵ Rahoituskysymystä pohdittiin samaisena vuonna 1868 myös Leväisillä pidetyssä maanviljelyskokouksessa. Osallistujat keskustelivat siitä, pitäisikö ojitusta varten antaa jonkinlaisia rahapalkintoja tai korotonta lainarahoitusta. Osa kokouksen osallistujista oli kuitenkin sitä mieltä, että maanviljelijän oma ahkeruus oli avainasemassa. ”Jos ei jaksa ojittaa, ei jaksa kyntäkään”, eräs osanottaja totesi.²²⁶ Ahkeruudesta ei kuitenkaan ollut hyötyä ennen kuin kansan tietämättömyys ja vanhoillisuus oli saatu kumottua. Ojittamisen hyötyjä ja tapoja tuumittiin vietävän parhaiten eteenpäin esimerkiksi almanakkakirjoituksilla, opaskirjasilla sekä läänin maanviljelysneuvojen ja kyntöopettajien opetuksilla.²²⁷

Peltojen ojituksen ohella myös soiden ojittamiseen suhtauduttiin innokkaasti. Toisin kuin peltoja soita oli ojitettu suhteellisen paljon jo 1700-luvulla.²²⁸ Syynä oli ollut viljelyalan lisääminen ja hallanarkuuden vähentäminen, kuten myöhemminkin, mutta myös se seikka, että tämän raivaustyön uskottiin muuttavan Pohjolan ilmasto-oloja suotuisampaan suuntaan. Väitettä perusteltiin muun muassa säiden tosiasiallisella, joskin – kuten myöhemmin huomattiin – väliaikaisella lauhtumisella sekä viittaamalla esimerkkiin Saksasta, jonka ilmasto oli muuttunut paremmaksi peltoviljelyn edetessä, vaikka se oli ollut vielä Tacituksen aikana soiden peittämä kostea ja kylmä maa.²²⁹

²²¹ Ks. esim. Soininen 1974, 114.

²²² Korhonen 2003a, 468–469.

²²³ Ks. Aarrevaara 2003, 50, 54.

²²⁴ Korhonen 2003a, 469.

²²⁵ Peltomaan ojituskomitea Turussa. Tapio 30.5.1868.

²²⁶ Maanviljelyskokous Leväisellä. Tapio 7.11.1868.

²²⁷ Maanviljelyskokous ja näyttely Kuopion kaupungissa elok. 30 ja 31 p.p. 1878. Tapio 14.9.1878.

²²⁸ Korhonen 2003b, 412.

²²⁹ Niemelä 1998, 66–68.

Suhtautuminen soihin ei muuttunut merkittävästi seuraavan vuosisadan aikana. Esimerkiksi Tapiossa vuonna 1866 julkaistussa kirjoituksessa, jossa suomennettiin lukijakunnalle osia Nils A. Gadolinin teoksesta *Återbruksmethoderna*, väitetään kato vuosien syyksi kuivaamattomia soita ja rimpää. Niin kauan kuin niitä oli olemassa, ”ei voida halloja ja niistä tulevia katovuosia estää”. Tilanne vaikutti lohduttomalta, sillä Suomessa oli monia satoja tynnyrinaloja suomaita. Menisi vuosisatoja ”ennenkuin paraallakaan halulla ja tahdolla ehdittäisiin viljellä tätä maan paljoutta”.²³⁰ Vasta mitättömän pieni osa Suomen noin 10,4 miljoonaan hehtaarin suoalasta oli ojitettua kirjoituksen ilmestymishetkellä vuonna 1866. Suuremmassa mittakaavassa tilanne ei oikeastaan muuttunut ennen metsätalousmielessä tehtyjä koneellisia soiden ojituksia. Kun vielä 1920-luvulla soita oli ojitettu vain noin 0,5 miljoonaa hehtaaria, kasvoi osuus vuodesta 1960 vuoteen 1980 runsaasta kahdesta miljoonasta hehtaarista runsaaseen kuuteen miljoonaan hehtaariin.²³¹

”Hallan ja kylmyyden pesäpaikkoina” pidettyjen soiden ojittamisesta tehtiin kuitenkin kernaasti laskelmia. Erään laskelman mukaan viljeltävä maanala saataisiin ”nousemaan vähintään 6 milj. tynnyrin maaksi ja maamme voisi siten antaa työtä ja elatusta monta vertaa suuremmalle väkilu’ulle kuin tätä nykyä on mahdollista”, mikäli edes ¼ vielä vesiperäisenä olevasta maasta ojitettaisiin ja saatettaisiin viljelylle sopivaksi.²³² Käytännön työssä, soiden ojituksen toimeenpanossa maanomistajia auttoivat muun muassa maanviljelysinsinöörit ja lääninagronomit.²³³ Iloisesti saikin maanviljelysinsinööri E. J. Fieandt todeta vuonna 1902, että tutkimusanomuksia soiden kuivaamisen liittyen oli hänelle saapunut runsaasti Kuopion seudulta.²³⁴

Monien mielestä soiden ojitus eteni silti liian verkkaiseen tahtiin. Vika ei kuitenkaan kaikkien mielestä ollut niinkään suomalaisen talonpojan hitaudessa ja huolimattomuudessa, vaan pikemminkin tiedon puutteessa.²³⁵ Kuopiolaisosanomalehdet välittivät tietoa soiden ojituksesta joka tapauksessa kiitettävästi eteenpäin niin uutisten, artikkeleiden kuin kirjeidenkin muodossa. Esimerkiksi nimimerkit H. R–n ja M. A. P. kävivät keskustelua Egyptin korven ojittamisesta ja edelleen viljelemisestä Tapiossa vuonna 1866. H. R–n:n mielestä hallituksen ja asianomaisten tilan omistajien tuli työskennellä yhteistyössä, jotta ”saataisiin irtonaiselle väelle työn ansiota, ettei niiden tarvitsisi

²³⁰ A. M–u. Suomen katovuosien syistä. Tapio 13.1.1866.

²³¹ Ks. Heikkilä & Lindholm 2008, 95.

²³² Agronomien kokous. Savo 2.4.1883. Yksi tynnyrinala on noin 0,494 hehtaaria. Rasila 2003b, 621. Hintalaskelmista ks. Palmén 1904, 253–254.

²³³ Maanviljelysinsinöörin ja lääninagronomin tehtävistä. Uusi Savo 28.8.1902.

²³⁴ Suonviljelystöistä. Uusi Savo 21.8.1902.

²³⁵ Ks. esim. A. M–u. Suomen katovuosien syistä. Tapio 20.1.1866.

loppuun raivautaa maasta pois”. Ansioita saataisiin soidenraivaustyöstä, löytyihän maasta ”paljo sellaisia soita ja korpia, jotka olisi sangen hyvät viljelysmaaksi, ensin jyvä- ja sitten heinä-viljelykselle”, jos joku ne vain ojittaisi. Nyt ne sen sijaan olivat ”vaan turmion tuottavina hallan-pesinä”. Esimerkkinä H. R–n nostaa esille Pielisjärven pitäjässä olevan Egypti nimisen korven, johon oli jo ”ruunun varoilla” ojia kaivettu.²³⁶ M. A. P.:n mielestä H. R–n:n esitys Egyptin korven raivaamisesta oli turha, sillä ensisijaisesti olisi joko yksityisillä tai valtion varoilla ”ne korvet ja suot perkattavat, jotka ovat kyläin pinnassa jopa kyläin keskellä huoltamassa hallaa ympärillä olevain vilja vainijoin turmioksi”.²³⁷ Kirjoittamassaan vastineessa H. R–n puoltaa yhä Egyptin korven viljelemistä. Hän perustelee tätä edelleen sillä, että on ottanut laskelmissaan huomioon ne varat, jotka Egyptin korven ojittamiseen oli jo laitettu.²³⁸

H. R–n ja M. A. P. tuskin olivat ensimmäisiä, jotka pohtivat kysymystä Egyptin korven raivaamisesta, ja viimeisiä he eivät missään nimessä olleet, sillä kysymys herätti keskustelua sanomalehtien palstoilla vuosikymmenien ajan. Muun muassa valtiopäivämies M. Heikura selitti pitämässään kokouksessa vuonna 1891 ”valaisevin sanoin, että eräs yhtiö on ryhtynyt toimiin saadaksensa nuo ikuiset hallanpesät viljelykuntoisiksi ja sitte myöräksensä niitä helposta maksusta, että irtain väestökin saisi helpolla itselleen maapalstan”. Koska yhtiö ei omistanut maata, alettiin kokouksessa ”kuulustella millä ehdoilla ’egyptiläiset’, korprien haltijat, korpensa ja suonsa antaisivat” tähän tarkoitukseen.²³⁹ Muutamaa vuotta myöhemmin puolestaan toivottiin, ”että valtio tarjoaa auttavan kätensä pelastaakseen asukkaita Egyptin orjuudesta, jotta vihdoinkin pääsisi maanviljelys ja karjanhoito elpymään [...] ja loppuisi tuo ainainen köyhyys ja puute”.²⁴⁰

Keskusteluissa Egyptin korven raivaamisesta viljelyskelpoiseksi käy esiin myös ne muutamat keskeiset seikat, jotka värittivät soiden ojitukseen liittyvää sanomalehtikirjoittelua. Niissä pohdittiin usein, mitkä suot oli ojitettava ensisijaisesti, mistä ojitustyöhön saataisiin riittävästi varoja sekä miten ojituksen seurauksena saataisiin parannettua irtolaisten asemaa. Esimerkiksi nimimerkki R. L. ihmetteli matkakertomuksensa vuonna 1873, miksi valtio oli käyttänyt varoja Luostan linnan läheisyydessä olevien avariien, vetelien ja tasaisten soiden kuivaamiseen, jotka eivät ”tule millään mahdollilla niin kuivatuiksi että niistä pakkainen pakeneisi”. Sen sijaan hänen mielestään olisi hyö-

²³⁶ H. R–n. Minkä tähden Karjalasta niin paljon rahvasta mänee ulkomaille ja miten se voitaisiin autettaa? Tapio 27.1.1866.

²³⁷ M. A. P. Pielisjärvellä. Tapio 10.3.1866.

²³⁸ Selityksiä h:ra M. A. P:n lähetykseen Tapion 10 numerossa. Tapio 21.4.1866.

²³⁹ Egyptin korpi. Uusi Savo 28.7.1891.

²⁴⁰ Egyptin alavan tarkastus. Uusi Savo 9.9.1893.

dyllisempää, ” – jos valtiolla varoja piisaa – että annettaisiin tilanomistajille korottomia lainoja joiksikuiksi määrävuosiksi, ojitusta varten, että saisivat hallan pois takaloiltaan”.²⁴¹ Kuvernööri Aminoff puolsi niin ikään Nurmeksen maanviljelyskokouksessa pitämässään esitelmässä vuonna 1890 pienien soiden kuivaamista, sillä ”moni on suoviljelyksessä erehtynyt ja uupunut, kun on ruvennut kuivaamaan liian suurta suota tai vaikkapa osaakin siitä”. Nykyisten maanviljelijöiden tulisi lisäksi katsoa tulevaisuuteen, tehdä työtä jälkipolviensa hyväksi, ”sillä vaikka tosin nyt työtä tekevä polvikunta jo tulee nauttimaan hedelmän työstään, tulevat kuitenkin vasta jälkeen tulevaiset täydellä varmuudella nauttimaan työn hedelmän sen kautta, että yhä useampien ja useampien soiden viljelemisen kautta hallan arkuus tulee pois ajetuksi koko seutukunnalta”.²⁴² Suon raivaus synnyttikin varsinaisia työnsankareita, jotka työskentelivät jälkeläistensä hyväksi. Esimerkiksi ylistarolainen Jaakko Niemi raivasi elämänsä aikana uutta peltoa 75 tynnyrinalaa eli noin 35 hehtaaria.²⁴³ Edelläkävijöitä ihailtiin ja kunnioitettiin jopa kaunokirjallisissa teksteissä, kuten Juhani Ahon riipaisevassa novellissa Uudisasukas, jossa tilan ensimmäinen sukupolvi oli uudisraivaukseen vuodattanut viimeisetkin voimanrippeensä.²⁴⁴

Soiden ojituksen rahoitusta pohdittiin muun muassa Pielisjärven maanviljelyskokouksessa vuonna 1881. Kunnallislautakunnan esimies P. Leppänen oli huolissaan siitä, että ”jotkut talolliset kunnassa varattomuutensa tähden ovat pakoitettut pitämään suonsa viljelemättä, hallanpesinä”, jolloin saattoi ”levitä halla koko kuntaan”. Hänen mielestään voisivat kunnat lainajyvästöjensä koroista perustaa suoviljelyskassan, joka ”tulisi perkaamaan pois ne syyt, jotka hätäaikoja tuottavat, nimittäin hävittämään ja viljelykseen saattamaan hallaa synnyttävät suot ja rämeiköt”.²⁴⁵ Pielaveden maanviljelyskokouksessa vuonna 1884 talollinen Jääskeläinen ”valitti hallan tekevän meidät aroiksi suoviljelykseen ryhtymään, jonka vuoksi hän esitti, että perustettaisiin vakuutuslaitos hallan tuhojen korvaamiseksi”.²⁴⁶ Uuden Savon uutisessa kerrottiin puolestaan vuonna 1895 kuinka ”Nurmeksen Salmiinkyläläisille on hallitus luvannut 10 tuh. markkaa Patasuon kuivaamista ja Viemenenjärven laskemista varten”. ”Kun osakkaat [...] kuulivat, että summasta on osakasten kuoletuslainana takaisin maksettava kaksi kolmannesta, ukot päättivätkin antaa suon olla entisellään”. Tämän johdosta uutisen kirjoit-

²⁴¹ R.L. Pielisjärveltä. Tapio 21.6.1873.

²⁴² Toimia ja esityksiä maanviljelyksen edistämiseksi Kuopion läänissä. Savo 5.8.1890.

²⁴³ Östman 2004, 45.

²⁴⁴ Aho 1891c.

²⁴⁵ Maanviljelyskokous ja näyttely Pielisjärvellä Syyskuun 7 ja 8 päivinä. Savo 11.10.1881.

²⁴⁶ Maanviljelyskokous Pielavedellä Syyskuun 11 ja 12 p:nä. Savo 22.9.1884.

taja saa aiheen päivitellä ”eiköhän todella maanviljelijän kannata uhrata ropoan hyisen hallan karkottamiseksi seudulta”.²⁴⁷

Yksityisten maanomistajien velvollisuuteen vetoaa myös Uuden Savon kirjoitus Miten Suomen ilmanala lämpiää? vuodelta 1896. Kirjoittajan mielestä heidän olisi etunenässä kuivattava soitaan, sillä ”hallitukseen ei voi kaikessa turvautua”. Samoin Suoviljelysyhdistyksen olisi ruvettava puuhaamaan pohjoisten suomaitten kuivaamista. ”Hallitus ei suinkaan tulisi siltä yleistä apuaan kieltämään, sillä tämä toimi on aivan pääasia hallojen karkottamiseksi”. Kirjoittaja toteaa lisäksi, että ”meillä ovat kyllä hallaprofessorit ym. koettaneet savustamallaakin hallaa karkoittaa, mutta nuo tuommoiset keinot ovat pieniä tämän pääkeinin rinnalla”. ”Pohjoisten suomaitten kuivattamisella” kun saataisiin ”ilmanala Suomessa suuresti lämpiämään”.²⁴⁸ Kirjoituksessa mainitulla Suomen Suoviljelysyhdistyksellä, joka perustettiin vuonna 1894, oli toki suuri merkitys turvemaiden viljelyn kehittämisessä ja edistämässä. Se teki sekä aktiivista tutkimus- että neuvontatyötä. Esimerkiksi nopeasti turvetta kuluttava ja kallisarvoisia ravinteita tuhlaava polttoviljely saatiin loppumaan yhdistyksen neuvontatyön ansiosta.²⁴⁹

Irtolaisten asemaa ruoti puolestaan esimerkiksi Savossa vuonna 1886 julkaistu oululaisen sanomalehden Kaiun kirjoitus, joka käsitteli Pietari Päivärinnan juuri ilmestynyttä teosta *Käytännöllisiä neuvoja soitten ja rämeitten viljelemiseen*. Päivärinnan kirjasta lainatussa sitaatissa todetaan, että jos kaikki suot maassamme tulisivat viljellyksi ”silloin ei suinkaan tarvitsisi huolehtia tilattoman kansan tilaa”, ”ei tarvitseisi niin innolla muuttaa vieraisiin maihin ja leipää olisi yltäkyllin” ja ”silloin lauhkenisi ilma-alamme ja hallat tulisivat harvinaisemmiksi”.²⁵⁰ Samoin nimimerkki W, jonka hätäaputoita käsittelevä artikkeli julkaistiin Uudessa Savossa vuonna 1902, oli sitä mieltä, että soiden kuivaamisesta ”olisi tulevaisuudessakin sanomaton ja aivan varmasti siunausta tuottava hyöty”. ”Voisipa tapahtua niinkin, että juuri näiden töiden avulla päästäisiin sellaiseen asemaan, että hätäaputoita ei sitte tarvittaisi minkäänlaisia, vaan tulisivat seutulaiset ilman niitäkin toimeen. Tiedetäänhän, että kylmä ja halla nousee juuri noilta vesiperäisiltä ojittamattomilta soilta, joissa pakkasella on hyvät tyyssijat läpi kesän”.²⁵¹

Usko hallan voittamiseen soita ojittamalla oli vahva. Suo-ojituksen epäilijöitä tai ainakin tämän epäilyksen esiintuojia oli sängen vähän. Lähdeaineistossani heitä

²⁴⁷ Eivät kuivata suotaan. Uusi Savo 10.8.1895.

²⁴⁸ Miten Suomen ilmanala lämpiää? Uusi Savo 24.10.1896.

²⁴⁹ Myllys 1998, 64–65.

²⁵⁰ Soitten viljelys. Savo 8.5.1886; Soitten viljelys. Savo 13.5.1886. Ks. myös Päivärinta 1886, 81.

²⁵¹ W. Hiukan hätäaputoista Kuopion läänissä. Uusi Savo 8.3.1902.

esiintyy vain muutama. Vuonna 1883 Evon metsäopiston johtaja A.G. Blomqvist²⁵² toi hallituksen kokoon kutsumassa agronomien kokouksessa esiin ajatuksen siitä, ”että suuri suo semmoisenaan useinkin ollen järven asemassa voipi päinvastoin suojella hallalta”. Suon ojitaminen ei parantaisi ilmanalaa, vaan ojitettuna ja puoliksi kuivattuna se saataisi jopa lisätä halloja. Blomqvist ehdottaakin, että maan meteorologinen keskiasema ottaisi asian tutkittavakseen. Tätä varten voitaisiin pyytää valtiolta apurahaa. Kokouksen sihteeri yhtyy Blomqvistin näkemykseen sanoen ”omasta kokemuksestaan tietävänsä, että suurten soiden ojitamisella on saatu hallaa semmoisille seuduille, joissa siitä ennen ei ole tietty”. Blomqvistin ehdotusta ei haluttu kuitenkaan hallitukselle esittää, jottei se heikentäisi suoviljelyksen hyötyjen esiintuomista hallitukselle tehtävässä esityksessä.²⁵³

Toisessa tapauksessa nimimerkki Mikko kirjoittaa eläväiseen tapaan Viipurin näyttelyssä käyvästä Matista. Matti kuulee näyttelyn aikana erään puhujan väittävän ”ettei soita ja märkiä maita tarvitse kuivattaa, ei niistä hallaa tule”. Väite koetaan kirjoituksessa kerta kaikkiaan naurettavaksi. Puhujakin kääntyy lopulta kannattamaan märkään maiden kuivatusta, joten varsinaisena epäilyn esiintuomisena tätä kirjoitusta ei voitane edes pitää.²⁵⁴ Hieman samantapainen esimerkki löytyy L. Ilmari Palménin tutkimuksesta *Suonkuivaustyöt Suomessa XIX vuosisadalla*. Siinä kerrotaan erään perholaisen talonomistajan selittäneen nevojen perkaustöiden olevan hyödyttömiä ja vahingollisia, sillä vesi on ”maan luonnollinen höyste ja paraiten voi suojella maatamme hallaa vastaan”. Tämän kannanoton kumoavat saman paikkakunnan muut maanomistajat väittäen kiven kovaan, ettei kyseenomainen henkilö ole perholainen, saattikka maanomistaja Perhosta, vaan että hänen ”äänensä on vääryyden ja kateuden ääni”.²⁵⁵ Suonkuivauksen hyötyjen epäileminen näyttää siis olleen tuohon aikaan suorastaan niin häpeällistä, ettei epäilijän kanssa haluttu olla edes missään tekemisissä.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei epäilyille olisi ollut aihetta, päinvastoin. Suon kuivaus ei yksinään poistanut alueen hallaisuutta vaan saattoi sitä jopa lisätä. Reijo Solantie on tutkinut metsätaloudellisista lähtökohdista tehtyjen suo-ojitusten vaikutusta ilmastoon ja tullut siihen tulokseen, että suo-ojitukset lisäsivät tutkimusalueen hallaisuutta niin merkittäväällä tavalla, että maanviljelys siitä kärsi.²⁵⁶ Hallaisuuden lisääntyminen on seurausta turpeen lämmönjohtokyvyn heikkenemisestä turpeen kuivumisen

²⁵² Anton Gabriel Blomqvist (1836–1904), ”Suomen metsähoidon isä”, toimi Evon metsäopiston johtajana vuosina 1874–1903. Evon metsäopisto, joka on lajissaan Suomen vanhin, perustettiin Lammille vuonna 1858. Evolla ensimmäisenä 2002, 19,22, 30–31.

²⁵³ Agronomien kokous. Savo 16.3.1883; Agronomien kokous. Savo 2.4.1883.

²⁵⁴ Mikko. Näyttelyn aikana Viipurissa. Savo 15.9.1887.

²⁵⁵ Palmén 1904, 232–233.

²⁵⁶ Solantie 1994, 36.

myötä.²⁵⁷ Luonnontilaisella suolla haihtuminen sitoo päivisin lämpöä viilentäen ilman lämpötilaa, kun taas yöllä märkään turpeeseen varastoitunut energia vapautuu vaikuttaen kohottavasti ilman lämpötilaan. Ojitetulla suolla haihdunta on päivällä vähäisempää, jolloin energiaa sitoutuu turpeeseen vähemmän. Näin ollen päivän maksimilämpötilat nousevat ja yön minimilämpötilat laskevat.²⁵⁸ Toisaalta ojituksen kylmäämisvaikutukset eivät välttämättä olleet pysyviä. Yrjö Pessin tutkimuksessa todetaan kuivatun suon viljelemisen tai metsittämisen kohottaneen minimilämpötilaa siinä määrin, että se muodostuu korkeammaksi kuin luonnontilaisella ojittamattomalla suolla. Näin ollen soiden ojitus on ollut tarkoituksenmukaista vain silloin, kun suo on otettu viljelyyn tai metsitetty.²⁵⁹

Soiden ojituksen haittoja olivat lisäksi tulvavahingot. Usealla paikkakunnalla joen varsien parhaat viljelymaat joutuivat tulvavesien peittämiksi. Tilannetta koettiin korjata kosken- ja joenperkauksin.²⁶⁰ Tulvavahinkoja saattoivat aiheuttaa myös järvenlaskut, joiden eduista ja haitoista niin ikään käytiin keskustelua sanomalehtien palstoilla. Tutkimuksen lähdeaineistossa järvenlaskut kirvoittivat enemmän kannanottoja puolesta kuin vastaan soiden ojitusten tapaan. Tämä on hyvin ymmärrettävää, sillä matalien ja soistuvien lampien kuivaamisen ajateltiin vähentävän kyseenomaisen tie-noon hallanarkuutta.²⁶¹ Esimerkiksi Kiuruveden Niemiskylän isännät suunnittelivat Niemisjärven kuivaamista, sillä sen lahdet koettiin hallanpesäpaikoiksi. ”Kun järveä laskeetaan niinkään paljon, että lahdet kuivavat, on halla jo karkotettu kauemmaksi”, he tuumasivat.²⁶² Tohmajärvellä Onkamon kylän Laiha-, Liko- ja Mustalampien laskun seurauksena katsottiin myös hallavahinkojen vähenevän.²⁶³ Nilsiässä Ylä-Nurmesjärven laskupuuhat saivat sen sijaan osakseen jyrkkää vastustusta. Vastustajien mielestä järvenlasku lisäisi ”hallaa siinä määrin, että viljelys Kangaslahden ympärillä olevissa kahdessakymmenessä talossa” olisi ensi aikoina melkein mahdotonta.²⁶⁴ Järvenlaskuilla saatiin kuitenkin lisää niittymaata kuten soita ojittamalla, ellei veden alta sitten paljastunut viljelyyn kelpaamatonta kivikkoa.²⁶⁵ Toisinaan taas järvenlaskut olivat välttämättömiä, jotta lähistön soiden kuivaaminen onnistuisi.²⁶⁶

²⁵⁷ Solantie 1994, 1. Ks. myös Hytönen & Silfverberg 1991, 3.

²⁵⁸ Latja & Kurimo 1988, 50.

²⁵⁹ Pessi 1957, 40. Ks. myös Hytönen & Silfverberg 1991, 3.

²⁶⁰ Östman 2004, 45.

²⁶¹ Östman 2004, 52.

²⁶² Taistelu hallaa vastaan. Uusi Savo 31.3.1891. Ks. myös Yleisen hädän lieventämiseksi. Uusi Savo 9.9.1899.

²⁶³ Laiha-, Liko- ja Mustalampien. Uusi Savo 20.6.1898.

²⁶⁴ Ylä-Nurmesjärven. Uusi Savo 30.12.1898.

²⁶⁵ Björn 2003, 612–613. Ks. myös Soininen 1974, 162–165; Myllyntaus 1991a, 326; Östman 2004, 52.

²⁶⁶ Palmén 1904, 195, 240. Vrt. Soininen 1974, 163.

4. HALLAN SYMBOLISIA MERKITYKSIÄ

4.1 Mielikuvien halla ahdistelijasta kavalaan kuolemaan

Jos suurten nälkävuosien ja ensimmäisen sortokauden välillä eläneitä ihmisiä olisi pyytännyt piirtämään paperille kuvan hallasta, olisivat tuotokset todennäköisesti olleet hyvin vaihtelevia. Monille halla olisi ollut vain kasvillisuuden ylle levittäytynyttä kuuraa, joka olisi pahimmassa tapauksessa vienyt viljan mennessään, mutta toiset olisivat hahmotelleet hallalle ihmismäisiä piirteitä. Halla olisi voinut näyttäytyä heille yhtä hyvin vanhan, harmaan miehen kuin nuoren, hennon naisenkin hahmossa. Osalle ihmisistä halla olisi puolestaan saattanut olla satujen peikkohahmo, mielikuvituksen luoma olento.

Kuvaa maskuliinisesta hallahahmosta tukevat monet hallan määrittelyt. Esimerkiksi Tapiossa todettiin vuonna 1867 miten ”pakkaisen ukko [...] on porttinsa avannut ja alkanut humista kuusikoissa” ja Uudessa Savossa kirjoitettiin vuonna 1893 kuinka ihmiset ovat ”kiivenneet vaaroille taloja laittamaan ja jättäneet Pohjolan herran rehentelemään alangoille”.²⁶⁷ Ajan sanomalehdistö tuntee hallan myös muun muassa pohjan ukkona ja pohjolan pappana.²⁶⁸ Osa hallan luonnehdinnoista, kuten ”halla harmaa parta”, ”halla harmaapää”, ”vanha pohjolan puhuri”, ”vanhuudestaan tunnettu vihollinen” ja ”vanha vainoojamme”, kertovat lisäksi hallan ikääntymisestä.²⁶⁹ Samalla ne tosin viittaavat halla-aamun harmauteen sekä siihen, että halla ilmiönä oli entuudestaan tuttu. Hallaan liittyvät ikämäärittelyt eivät aina olleet sidoksissa kysymykseen hallan sukupuolesta, mutta olen sitonut nämä ominaisuudet yhteen, sillä sekä maskuliinisuuteen että elämäkokemusta mukanaan tuomiin elonvuosiin liittyy sellaista arvovaltaa, josta useimmat aikakauden nuoret naiset saattoivat vain unelmoida. Feminiinisen hallahahmon kohdalla ikäkysymystä ei myöskään sivuttu edes siinä määrin kuin se tulee ilmi maskuliinisen hallahahmon kohdalla.

Mistään raihmaisesta vanhuksesta hallan kohdalla ei kuitenkaan ollut kyse. Pohjolan puhuri saattoi seisoa ”täysissä aseissa hyökätäkseen päällemme” ja vilun vihuri hyökätä ”semmoisella raivolla, että korkeiden mäkienkin päällä porotti potatin varret mustiksi”.²⁷⁰ Tällaisen aggressiivisuuden ja väkivaltaisuuden voidaan katsoa olevan niin ikään sidoksissa maskuliinisuuteen.²⁷¹ Lisäksi halla saattoi näpistellä kauran oraita ja si-

²⁶⁷ Kotomaalta. Tapio 21.9.1867; Halla. Uusi Savo 26.8.1893.

²⁶⁸ Nilsiästä. Tapio 20.9.1862; Mynämäen Karjalasta. Sanomia Turusta 22.8.1873.

²⁶⁹ Ks. esim. Pihtiputaalta. Savo 8.4.1885; Egyptin alava. Uusi Savo 11.7.1891; A.J. Wekara. Niittyjen ja peltojen korjaamisesta. Uusi Savo 16.7.1892; Halla. Uusi Savo 1.8.1895; Heinäkuun 30. päivää vasten. Uusi Savo 7.8.1900.

²⁷⁰ Halla. Uusi Savo 22.8.1893; Heinäkuun 30. päivää vasten. Uusi Savo 7.8.1900.

²⁷¹ Ks. Connell 1999, 45, 67, 83.

vellä rukiin tähkiä, puristella ja rutistella perunanvarsia, raiskella viljan tähteitä, ahdistella vihantia leikkaamattomia toukoja, syleillä hyisesti vihantia viljoja sekä riistää niiltä elon surman sukkoloilla.²⁷² Halla ”suuteli elon voiman viheriäistä tähkäpäistä” niin, että nämä kalpenivat ”kuin kuoleman käsissä”.²⁷³ Myös Aleksis Kiven *Seitsemässä veljeksessä* kerrotaan kuinka ”pellon povella makasi harmaa halla kuin tukehuttava painajainen nuoren immen kukoistavalla povella”.²⁷⁴ Asetelmassa on jotain samaa kuin Akse-
li Gallen-Kallelan *Aino-triptyykissä*, jossa vanha Väinämöinen tavoittelee veneestä nuorta vedessä seisovaa Ainoa. Tässä assosiaatiossa Väinämöinen on vain vaihtunut hallaksi ja Aino vihannoivaksi viljavainioksi.

On mielenkiintoista, että hallan kohdalla käytetään näin voimakkaita, mutta toisaalta inhimillisiä ilmauksia. Mukana on siis huomattava pahuuden aspekti, vaikka ajateltaisiin, ettei luonto itsessään ole paha. Ainakin luterilaisen näkemyksen mukaan ainoastaan ihminen oli tullut syntiseksi lankeemuksessa, kun taas muu luomakunta oli säilynyt puhtaana.²⁷⁵ Hallan pahuudesta kertovat edellä mainittujen väkivaltaisten ilmausten ohella muun muassa määritelmät ”hirmuvieras”, ”ilkeä vihollinen”, ”ikivihollinen”, ”verivihollinen” ja ”perivihollinen”.²⁷⁶ Näin ollen halla symboloi ahdistelijaa monessa mielessä. Se oli kuin puolittutu mutta ei-toivottu kyläilijä, jonka vierailujen muistot nostivat tuskaisen palan kurkkuun ja saivat puristimaan kädet vihaiseen nyrkkiin, ja jonka aiheuttamat vahingonteot haluttiin kostaa vielä seuraavassakin sukupolvessa. Halla, joka ”merkkinsä peloittavan piirsi”²⁷⁷ herätti syystäkin levottomuutta ja kauhua.

Vaikka halla useimmiten näyttäytyi maskuliinisena olentona, pukeutui se toisinaan feminiiniseen hahmoon. Esimerkiksi Kansallisen Seuran järjestämien iltahuvien näytelmässä mökin asukkaat järkyttyivät aamusella nähdessään ”valkoharsoisen hallan naishaamussa viljan ylitse levittäneen kätensä, joiden sormissa jääpuikot riippuvat”.²⁷⁸ Tukea näkemykselle hallan feminiinisyydestä saa myös J. H. Erkon kolminäytöksisestä runosta *Pohjolan häät*, jossa hallattaret olivat puolestansa pukeutuneet hopei-

²⁷² Suonenjoelta. Tapio 29.9.1877; Ilmat. Savo 10.6.1886; Vuoden tulo. Savo 25.9.1888; Halla. Savo 31.5.1890; Kuopio, Elok. 10 p. Uusi Savo 10.8.1899; Hallan tuhoja. Uusi Savo 2.8.1900; Anni K. Syys-
huokaus. Otava 10.9.1904.

²⁷³ Kuopiosta. Tapio 21.9.1867.

²⁷⁴ Kivi 2002 (1870), 261.

²⁷⁵ Ks. Suutala 1996, 50.

²⁷⁶ Pieliseläinen. Pieliselältä. Tapio 21.9.1867; Maanviljelyskokous ja näyttely Iisalmella Syyskuun 9 ja 10 päivinä. Savo 1.10.1880; J. H-n. Mitä voidaan tehdä hädän huojentamiseksi katovuotena? Savo 16.7.1883; Karttulasta. Savo 14.9.1885; Toimia ja esityksiä maanviljelyksen edistämiseksi Kuopion lää-
nissä. Savo 5.8.1890.

²⁷⁷ Junno. Rautalammilla. Savo 20.8.1884.

²⁷⁸ Iltahuveissa. Uusi Savo 14.2.1893.

sin helyin.²⁷⁹ Feminiinisen hallahahmon väreinä säilyivät valkoinen ja harmaa, ne värit, jotka maata peittivät halla-aamuina. Feminiinisen hallahahmon, hallan hengettären, olomuoto vaikuttaa kuitenkin eteerisemmältä kuin maskuliinisen hallahahmon. Tämä sopisi käsitykseen viktoriaanisen ja edvardiaanisen ajan sirosta naisihanteesta. Toisaalta ohueen harsokankaaseen pukeutuminen ja koruilla koreilu viestivät feminiinisen hallahahmon turmiollisuudesta, sillä naisen viehättävyyden tuli koostua 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa muun muassa siveellisyydestä ja koruttomuudesta²⁸⁰.

Sen sijaan luonteeltaan feminiininen hallahahmo poikkesi kaikin tavoin ajan ideaalista. Eräässä kirjoituksessa esimerkiksi todetaan aikaisemmin joutuneen viljan pelastuvan paremmin ”harmaavaippa hallattaren kynsistä”.²⁸¹ Toisessa kirjoituksessa taas voivotellaan ”eikö ole vielä Hallatar saanut meiltä kylliksi uhria, koska hän noin uhkaa, päästäen vihansa liekit leimuamaan”. Hallattarelta ”saattoivat pelastaa vain tuulien jumalat, joilta aneltiin armahdusta”.²⁸² Hallatar ei siis ollut lempeä ja nöyrä kuten ajan naisihanne, mutta edusti kuitenkin naisellisuutta äkkipikaisella temperamentillaan.

Käsitystä feminiinisen hallahahmon luonteesta täydentävät J. H. Erkon Kalevala-henkiset runonäytelmät *Pohjolan häät* ja *Aino*. Niissä Erko käyttää hallattaresta vieläkin jyrkempiä sanoja kuin kuopiolaissanomalehdet. *Pohjolan häissä* Pohjan impi eli hallatar oli roolihenkilö Pellervon mukaan ”Kylmä, kaareva, kavala,/Väkivaltainen kuin jousi,/Jok’ ei sääli saalistansa”. Pellervo kammosi hallatarta, jonka ”Viha on vievä viljan maasta”. Samassa näytelmässä roolihenkilö Väinö kuvaa hallatarta sanoin ”kateinen, karsas,/Tuonentyttären äpäpä”. Hän myös kysyy hallattarelta ”Miksi pistät kyisen pääsi,/Maihin kylvät hyisen jääsi, Vain hymyilet kuolemalle” ja käskee tämän painumaan hautaansa.²⁸³ Runonäytelmässä *Aino* nuorta Joukoa lauletaan puolestaan suohon sanoin ”putoa Puhurin suohon/Hallattaren vuotehelle,/Siell’ uneksi yön kodissa/Jäisen puolison povella”.²⁸⁴ Erkon hallatar tulee siis verratuksi tuonen asukkaaksi, kuolemaksi. Nimenomaan feminiinisen hallahahmon yhdistäminen kuolemaan on hyvin tavanmukaista, sillä useimmissa kansanomaisissa kuvitelmissa kuolema kuvataan juuri naisena.²⁸⁵

²⁷⁹ Erko 1902, 10, 12, 22, 25.

²⁸⁰ Ks. Männistö 2003, 93–94, 96.

²⁸¹ Routavuonna roudan selkään. Uusi Savo 18.5.1893.

²⁸² Kylmä yö. Uusi Savo 22.8.1893.

²⁸³ Erko 1902, 25, 56.

²⁸⁴ Erko 1893, 94.

²⁸⁵ Ks. de Beauvoir 1980, 117.

Varsinaisessa tutkimuksen lähdeaineistossa feminiininen hallahahmo ei kuitenkaan saa suoraan kuoleman merkitystä, mutta hallaan kuolemana viitataan monien kuolinilmoitusten muistolauseissa. Useissa niissä toistuu muodossa tai toisessa runo ”Kesän kauniin kukkasen/Vei syksyn kylmä halla./Vaan taivaan Isän helmassa/On sija valmis hällä”.²⁸⁶ Toinen vastaava muistolause alkaa puolestaan säkeillä ”Ikäni lyhyt ole vaan,/Kun kaasi kesken tuonelaan/Mun kukalla kasvavalla/Syksyinen kylmä halla” ja kolmas kuuluu ”Ruusun kauniin puhkeevan katkais kuolon halla,/pian muuttui elosi syyliin taivaan Herran”.²⁸⁷ Tavallisesti nämä muistolauseet oli kirjoitettu pienten lasten kuolinilmoituksiin.

Halla saattoi viedä silti raavaan miehenkin. Johan Vilhelm Snellmanin hautajaisissa lehtori Krohn muisteli miten ”miehuutensa vankimmassa voimassa, tuotte-
liaimmalla työn ajalla temmattiin meiltä pois M. A. Castrén ja Y. Wallin, Henr. Kellgrén, A. Tengström, Al. Kivi y. m.”²⁸⁸. Murhe oli tuolloin ollut ”kuin maanviljelijän sydämässä, koska keskellä kaunista kesää armoton halla hävittää touon, joka juuri ihanimmillaan rehoittelee”. Vaikka suurmies Snellmania jäätiin yhtäläillä kaipaamaan, oli suru hänen kohdallaan toisenlaista, sillä tällä kertaa oli ”vilja saanut varttua ja kypsyä, ja tuottaa satakertaisen hedelmän”.²⁸⁹ Myös Helsingin normaalilyseon rehtorin Juhana Gabriel Geitlinin²⁹⁰ muistokirjoituksessa halla rinnastettiin kuolemaan. Siinä todetaan miten oli ”kesän ihanimmillaan kukoistaessa, kuolon halla tehnyt odottamattoman käynnin meidän saloillamme, lyöden maahan muutaman metsiemme jaloimpia puita, korkean vuorihongan, johon on kaukaakin katsottu, sitä merkkipuuna pidetty”.²⁹¹

Halla ei kuitenkaan aina näyttänyt vain kammottavalta ahdistelijalta tai kavalalta kuolemalta. Se oli jotakin tutumpaa, jonka kanssa saattoi tulla toimeen. Timo Myllyntauskin toteaa eräässä kansainväliseen julkaisuun kirjoittamassaan artikkelissa, että suomalainen termi *kesähalla* ei kuulosta yhtä pelottavalta kuin englanninkielinen

²⁸⁶ Ks. Anna Johanna. Savo 18.11.1881; Hilja Lydia. Savo 28.10.1885; Johan Petter. Savo 30.10.1885; Augusta. Savo 23.12.1885; Johannes. Savo 13.11.1886; Emil Arvid. Uusi Savo 19.12.1899; Eino August. Otava 7.4.1904.

²⁸⁷ Johanna Maria Gustava. Tapio 15.12.1877; Hilma Maria. Savo 27.5.1885.

²⁸⁸ Oletettavasti Krohn viittaa ainakin suomen kielen ja kirjallisuuden professori Matthias Alexander Castréniin (1813–1852), jonka vaikuttava kielitieteilijän ura päättyi tuberkuloosin aiheuttamaan kuolemaan vain 38-vuotiaana, tutkimusmatkailija ja itämaiden kirjallisuuden professori Georg (Yrjö) August Walliniin (1811–1852), joka nimellä Abd al-Wali seikkaili islamilaisessa maailmassa sekä kirjailija Aleksis Kiveen (1834–1872), jota pidetään yhtenä kansalliskirjallisuutemme luojaista. Öhrnberg 1998; Salmi-
nen 2002; Sihvo 2012.

²⁸⁹ Juhana Vilhelm Snellman’in hautajaiset. Savo 12.7.1881.

²⁹⁰ Lukuisten oppikoulujen opettajana toiminut Johan Gabriel Geitlin (1836–1890) oli suomalaiskansallisen kulttuurin edistäjä ja suomenkielisten oppikirjojen tekijä. Pitkäranta 2008.

²⁹¹ Juhana Gabriel Geitlin. Savo 22.7.1890.

vastineensa *killing frost*.²⁹² Kuopiolaissanomalehdissä hallaa kutsuttiin toisinaan leikilliseen sävyyn ”vanhaksi tuttavaksi” tai ”jokavuotiseksi vieraaksi”.²⁹³ Maskuliinisen ahdistelija -hallahahmon ja feminiinisen kuolema -hallahahmon ohella halla saatettiin nähdä myös jonkinlaisena tarinoiden peikkona. Toisaalta humoristiset hallan synonyymit ja mielikuvituksen luoma peikkohahmo saattoivat olla keino lieventää pelättyä asiaa, onhan esimerkiksi kuolemallakin monta lempinimeä ikuisesta unesta ja viikatemiehestä alkaen.

Lähdeaineistossa halla mainitaan varsinaisesti eräänlaisena peikkohahmona, Pohjolan haltijahiitenä, vain kerran, mutta hallan sadunomaisilta kuulostavista asuinsijoista, hallanpesäpaikoista, puhutaan useaan otteeseen.²⁹⁴ Hallanpesäpaikkoja olivat eritoten vesiperäiset suot ja vesiperäiset pelto, sillä ”halla rakastaa mieluummin sellaisia paikkoja”.²⁹⁵ Vesiperäisten soiden ja vesiperäisten peltojen ohella halla saattoi asustaa ”kuusien ja näreikköpöhnien juurissa”.²⁹⁶ Asuinsijoiltaan hallaa yritettiin kirveiden ja kuokkien avulla ahdistaa Lapin tuntureille, ”vaan sieltäpä se vielä hallipartansa toikin julkisuuteen ilmielävänä, ottaen pohjois puhurin avukseen”.²⁹⁷ Tietynlaisesta peikkomaisuudesta kertovat myös hallan ruokailutottumukset. Halliparta saattoi käydä muun muassa ”nuoleksimassa [...] kultaisia tähkäpäitä”.²⁹⁸ Sen suuhun joutuivat vihanat touot ja se popsi partaansa tuleentumattomia ohria ja kauroja. Näin halla tyydytti ahnasta ruokahaluaan.²⁹⁹

Käsitykseen hallan peikkomaisuudesta on varmasti vaikuttanut myös Hugo Simbergin maalaus *Halla*, joka valmistui vuonna 1895. Siinä taiteilija on kuvannut hallan ruiskuhilaan päällä istuvana, hörökorvaisena ja kalpeakasvoisena peikkona, joka puhaltaa kylmiä henkäyksiään ruiskuhilaiden ylle. Kaksoisveljelleen Paulille lähettämässään kirjeessä Hugo Simberg tosin kertoo esittävänsä hallan tekeillä olevassa öljyväriyössä ”ihmishahmossa, hyvin tyylytellyssä, vartaloltaan aivan valkoisessa”, mutta inhimillisyydestään huolimatta Simbergin hallahahmo vaikuttaa enemmän satumetsän peikolta kuin oikealta ihmiseltä.³⁰⁰ Jotain sääliä ja liikuttavaa Simbergin kuvaamas-

²⁹² Myllyntaus 2009, 78.

²⁹³ Keiteleellä. Savo 1.9.1884; Maanviljelyskokous Pielavedellä Syyskuun 11 ja 12 p:nä. Savo 17.9.1884.

²⁹⁴ Ks. esim. Savonlinnan 400 vuotisen juhlan viettämiseksi. Tapio 7.8.1875. Agronomien kokous. Savo 2.4.1883; Valtion maat ja metsät. Savo 7.11.1889.

²⁹⁵ Ojituksista vähäisen. Savo 19.4.1881. Ks. myös esim. Agronomien kokous. Savo 2.4.1883; Järvenlaskuhanke. Otava. 27.7.1905.

²⁹⁶ A. J. Wekara. Niittyjen ja peltojen korjaamisesta. Uusi Savo 16.7.1892.

²⁹⁷ Iisalmen uutisia. Uusi Savo 22.8.1893.

²⁹⁸ A. J. Wekara. Niittyjen ja peltojen korjaamisesta. Uusi Savo 16.7.1892.

²⁹⁹ Ks. Miten voidaan keinollisesti edistää viljan valmistumista. Savo 30.6.1882; Lunta ja hallaa. Savo 20.9.1888; Kova halla. Savo 22.9.1888.

³⁰⁰ Koleasta talvesta kesäamuun 2000, 50.

sa hahmossa kuitenkin on. Riikka Stewenin mukaan ”alastomana ja läpikuultavana se näyttää itse puolustuskyvyttömimmältä uhriltaan”.³⁰¹ Ehkä tämän vuoksi teos sai aluksi huonon vastaanoton. Lokakuussa 1896 Hugo Simberg nimittäin kirjoitti Akseli Gallen-Kallelalle, että hänen työnsä oli hylätty. Emil Wikström oli sanonut, ”ettei se ollut tarpeeksi kylmä”.³⁰² Ehkäpä suomalaiset, jotka olivat saaneet hallan takia kärsiä jopa nälkää, odottivat sittenkin tämän luonnonilmiön kuvauksen olevan hyytävämpi.

4.2 Herra koettelee halloin vaan ei hylkää

Vaikka halla oli jokavuotinen vieras Suomessa ja sen tuloa osattiin odottaa, teki se silloin tällöin niin laaja-alaista tuhoa, että Suomessa kärsittiin suoranaista nälästä. Erityisesti huonoina viljavuosina, kun halla oli vienyt lähes koko vuodentulon mennessään, saatettiin katsoa että kyseessä oli jonkinlainen Jumalan lähettämä koettelemus ihmisille. Usein koettelemuksen syyksi nähtiin ihmisten synnit, olivat ne sitten yleistä tapojen turmelusta tai laiskuutta maanviljelystapojen uudistamiseen. Aina kokemus koettelemuksesta ei vaatinut taakseen laaja-alaista tuhoa, vaan jo yksittäistä maanviljelijää tai paikkakuntaa hallan muodossa kohdannut huono sato tai kato saattoi tuntua Kaikkivaltiaan eteen antamalta vastoinkäymiseltä. Toisaalta taas hallat nähtiin nimenomaan suomalaisten maamiesten kurimuksena, jotka olivat ajan myötä kasvattaneet kansasta sitkeän ja lannistumattoman. Näitä teemoja sivuavista teksteistä koostuu tässä alaluvussa käsitelty koettelemus -diskurssi.

Pahin koettelemusten aika osui vuosiin 1856–1867, jolloin eri puolilla Suomea koettiin useita huonoja satoja ja katoja jopa monena perättäisenä vuotena. Väliin mahtui myös hyviä satoja vuosina 1859, 1860 ja 1861, mutta ajanjakso jäi liian lyhyeksi elvyttämään elämää huonojen satovuosien ja katovuosien jälkeen.³⁰³ Vuonna 1862 koettiin suuressa osassa maata taas suoranainen kato ja seuraavinakin vuosina vuodentulot jäivät verrattain heikoiksi.³⁰⁴ Kesäkuussa 1866 maamiesten surkastuneita mieliä virvoitti vielä kesäisen hallan jälkeen hyvän vuodentulon toivo, mutta siitä huolimatta mielissä oli yhä pelko pahimmasta:

”Antakoon Jumala, että katovuodet jo olisivat täksi kertaa loppuneet. Vaikuttaahan uskontomme, ettei Luoja koskaan pane luoduillensa suurempaa kuormaa kuin luotunsa kantaa voivat. Jumala nähköön, että nyt olemme jo

³⁰¹ Stewen 1989, 17.

³⁰² Koleasta talvesta kesäaamuun 2000, 50.

³⁰³ Turpeinen 1986, 29.

³⁰⁴ Turpeinen 1986, 29; Pitkänen 1991, 40.

katovuosilla, näljällä ja kalliilla ajalla kylliksi rasitetut. Kokonaista kymmenen kato- ja huonoa vuotta on meillä ollut. Se on jo enemmän kuin entiset Josephin aikaiset seitsemän laihaa vuotta.”³⁰⁵

Syksyllä 1866 sato jäi kuitenkin jälleen heikoksi etenkin Suomen kolmessa pohjoisessa läänissä ja muuallakin Suomessa sato jäi alle puoleen edellisestä vuodesta. Kato koetteli lisäksi Pohjois-Ruotsia ja useita Venäjän kuvernementteja, mikä vaikutti omalta osaltaan viljan hintojen kohoamiseen. Useiden katojen seurauksena velkaantuneiden talolisten oli karsittava menoja muun muassa palkollisia vähentämällä. Kurjistunut tilanne johti siihen, että moni työtä vaille jäänyt irtolainen lähti kohti pahimmalta kadolta säästynyttä etelää hankkien elantonsa kerjäämällä. Tilannetta ei helpottanut lainkaan samanaikainen kulkutautien leviäminen. Erityisesti arvoituksellinen tyypus, jonka on arvioitu tarkoittavan niin lavantautia, pilkkukuumetta kuin toisintokuumetta, niitti satoa. Kuolleisuus kohosi erittäin suureksi Kuopion, Jyväskylän ja Raahan ympäristössä sekä Kainuussa; keväällä 1866 tautitilanne muuttui Kuopiossa suorastaan kaoottiseksi.³⁰⁶

Vuosi 1867 oli viimeinen niitti kauan kyteneessä katastrofissa. Pitkän ankaran talven jälkeen kesä antoi odotuttaa itseään pelottavan pitkään. Esimerkiksi Rautalammilla rekikelit kestivät aina kesäkuun alkuun asti ja Kallavedestä jäät lähtivät vasta kuun puolivälissä. Monin paikoin katovuosien ainoana hengenpitimenä pidettyä karjaa oli pakko teurastaa, kun rehut loppuivat ennen laidunkauden alkua. Vaikka juhannuksen tienoilta aina heinäkuun puoliväliin asti saatiin nauttia poikkeuksellisen lämpimästä heltejaksoista, kasvukaudesta tuli auttamatta liian lyhyt, kun kovat hallat saapuivat jo syyskuun alkupäivinä. Kaiken kukkuraksi talvi tuli varhain kovine pakkasineen ja lumikinoksineen.³⁰⁷

Niinpä ei liene yllättävää, että Joensuussa pidetyssä maanviljelyskokouksessa syys- ja lokakuun vaihteessa vuonna 1867 näkymät olivat sangen synkät. Tervehdyspuheen pitänyt maaherra von Essen lausui puheensa alkupuolella, miten ”maaviljeliän perijuurinen vihollinen, halla, on taas armottomalla kädellensä haaskannut viljämme” ja miten ”ankarasti on Herran vitsaus liki vuosikymmenisen kurittanut tätä lääniä”. Samalla hän kuitenkin muistuttaa ”ettei Jumala hylkää ketään, joka ei itseänsä hylänne” ja ettei ”Hän koskaan pane raskaampaa kuormaa kuin kantaa tainnemme”. Ihmisten ei tulisi silti odottaa ”Hänen lähettävän [...] apuansa välikappaleitta”, vaan päinvastoin on

³⁰⁵ Kuopiosta. Tapio 16.6.1866.

³⁰⁶ Turpeinen 1986, 29–30, 37, 40, 42, 54, 143. Ks. myös Vahtola 2003, 266; Myllyntaus 2009, 88.

³⁰⁷ Turpeinen 1986, 19–20, 96–97, 100, 106–108.

heidän velvollisuutensa ”yhdistetyillä voimilla varustauda sitä hätää vastaan, joka uhkaapi meitä”. Talkoohenkeen vetoaminen on ymmärrettävää maaherran suusta, kun hän puheessaan joutuu pian edellä mainitun jälkeen toteamaan ”ettei valtiovaroista ole muuta apua toivottavaa, kuin korkeimmaltaan työtä irtonaiselle rahvaalle”.³⁰⁸

Erilaiset köyhille tarkoitetut hätäaputyömaat olivat tavallisia taantumien aikana. Periaatteena oli, että apua annettiin tehtyä työpanosta vastaan ja suoraa apua sai vain poikkeustapauksissa. Hätäaputöinä rakennettiin eripuolilla Suomea muun muassa rautateitä, maanteitä ja kanavia sekä raivattiin soita, laskettiin järviä ja perattiin koskia. Olosuhteet hätäaputyömailla olivat useimmiten surkeat. Palkka ei riittänyt elättämään perhettä ja asumisolot olivat ahtaat ja alkeelliset, mikä edesauttoi tautien leviämistä. Kuolleisuus kohosi korkeaksi paitsi työntekijöiden myös hätäaputyömaiden liepeillä majailleiden keskuudessa. Tästä huolimatta kaikille halukkaille ei riittänyt työtä hätäaputyömailla. Osa avuntarvitsijoista kerättiin työhuoneisiin ja köyhäintaloihin, joissa valmistettiin esimerkiksi puisia tarvekaluja, kehrättiin lankaa ja kudottiin kankaita.³⁰⁹

Hallituksen toimia suurina nälkävuosina on jälkepäin helppo arvostella, mutta täytyy muistaa, että se oli joutunut auttamaan kadoista kärsineitä läänejään jo useiden vuosien ajan toimittaen niille viljaa ja hätäaputöitä. Pitäjänmakasiinit sekä valtion viljavarastot olivat tyhjenemässä, valtiontalous ahdingossa, eikä hädänalaisten auttaminen onnistunut ilman lainarahoitusta. Lainarahoituksen hankkimiseen liittyi puolestaan aina omat riskinsä, sillä tulevaa talouden elpymistä oli mahdotonta ennustaa. Syksyllä 1867 senaatin finanssitoimituskunnan päällikkönä toiminut J. V. Snellman neuvoteli kuitenkin saksalaiselta pankkiiriliikkeeltä Suomelle 5,4 miljoonan lainan. Lainaraha käytettiin viljan ostamiseen valtion laskuun, yksityisille liikemiehille annettaviin lainoihin viljan- ja jauhojen hankkimista varten, hätäaputöiden järjestämiseen, rahvaan viina-pannujen lunastamiseen sekä muihin menoihin kuten käsityötuotteiden viennin tukemiseen. Ongelmaksi viljan hankinnassa muodostuivat korkeat hinnat, yksityisten liikkeiden haluttomuus osallistua viljan tuontiin sekä sääolosuhteet. Aikaisen jäätyksen takia moni kuljetus ei päässyt perille pohjoisen satamiin. Vientiyhtiöiden kehittäminen ei sekään käynyt kädenkäänteessä.³¹⁰

Vaikka seuraavana vuonna kevät saapui varhain, kesällä riitti lämpimiä poutasäitä ja hallayöt tulivat vasta syyskuun lopulla elon leikkuun jälkeen, oli vuoden 1868 alkupuolisko vielä yhtä nälän ja tautien näytelmää. Useilla paikkakunnilla kuoli

³⁰⁸ Kertomus maaviljeliäin kokouksesta, joka pidettiin Joensuun kaupungissa syyskuun 30 ja lokakuun 1 p. 1867. Tapio 12.10.1867.

³⁰⁹ Häkkinen 1991d, 129–131, 133, 135, 137–139, 141, 144, 146.

³¹⁰ Turpeinen 1986, 144, 146–147, 149–150, 155–160. Ks. myös Ikonen 1991a, 84–85; Ikonen 1991b.

tuolloin useampi kuin joka kymmenes asukas. Kerjäläisten virta kiihtyi suoranaiseksi hätämarssiksi ja moni jäi sille tielleen.³¹¹ Kaiken kurjuuden keskellä oli pidettävä huoli siitä, että oman pitäjän tilanne oli julkisesti tiedossa mahdollista avunantoa varten. Niinpä erään pitäjän kauppamies kirjoituksensa alussa toteaa kuin väärinkäsityksiä välttääkseen: ”vaan meitäki on korkeuden herra kohdellut kovuudella yhtä paljo kuin muitaki Suomemme asukkaita”.³¹²

Kaiken kaikkiaan suurina nälkävuosina 1866–1868 arviolta 270 000 henkeä eli joka kahdestoista suomalainen kuoli aliravitsemukseen ja siihen liittyviin tauteihin.³¹³ Hengissä selvinneiden mieliin suuret nälkävuodet viilsivät syvät arvet. Vielä pari vuosikymmentä myöhemmin hallaöiden saavuttua ankaran talven ja kylmän alkukesän jälkeen saatettiin todeta, ettei ”siis ole ihme, jos on tuntenut siltä kuin olisi katovuoden aave liikahtaneet ovissa”.³¹⁴ Edelleen 1900-luvun alussa kirjoitettiin järkyttyneenä, miten ”luonto oli tänä aamuna aivan saman talvimaiseman näköinen kuin Mooseksen päivää vasten 33 vuotta takaperin eli v. 1867” ja huokaistiin helpotuksesta, kun ”kumminkaan, kiitos Luojalle, ei nyt tämän ikävän vieraan käynnin seuraukset ole hetimainkaan niin kauheat kuin mainittuna v.1867.”³¹⁵

Lukuun ottamatta paikallisia huonoja vuosia ja katoja kesti aina 1890-luvulle ja 1900-luvun alkuun asti ennen kuin seuraavat laaja-alaiset kadot kohtasivat maata. Vuosien 1892 ja 1902 kadoissa vältyttiin kuitenkin suuremmalta nälkäkriisiltä, sillä yhteiskunta oli tuolloin joustavampi ja valtiovalta valmiimpi toimimaan sekä liikenneyhteydet ja jakelujärjestelmät parantuneet.³¹⁶ Tästä huolimatta aina aika ajoin hallat tuntuivat maamiehistä kovilta koettelemuksilta, jopa Jumalan rankaisevalta kädeltä. Esimerkiksi Nilsiästä kirjoitettiin vuonna 1874 pakkasen pantua touot, ettei tarkoituksena ole ”nurkua, vaikka Luoja toisinaan kurittaakin halla vuosilla”, vaan ”parasta lienee sanoa Jobin lauseella: ’Herra otti, Herra antoi, kiitetty olkoon Herran nimi’”.³¹⁷ Muutamia vuosia myöhemmin nimimerkki O. S. Vesannolta taasen päivitteli miten ”ei ole täälläkään tultu vahingosta viisaaksi”, vaan on ”herkullisesti eletty” ja ”korianana käyty”, sekä huokailee ”oi jos luojan hyvyys olis vetännä meitä parannukseen, niin ehkä ei olis Herran tarvinna etsiä meitä sodalla ja hallalla”.³¹⁸ Niin ikään nimimerkki Hassu Suonen-

³¹¹ Turpeinen 1986, 102, 104, 108–110.

³¹² Lauri Tuhkanen. Mietteitä Juu’asta. Tapio 1.2.1868. Ks. myös Turpeinen 1986, 141.

³¹³ Turpeinen 1986; Myllyntaus 2009, 78.

³¹⁴ Halla. Savo 5.7.1888.

³¹⁵ Yhä hallan tuhoja jatkuu Nilsiässä. Uusi Savo 6.9.1900. Suurien nälkävuosien muistikuvista ks. Häkkinen 1991b.

³¹⁶ Häkkinen 1991c, 113; Soikkanen 1991a, 31; Weiss 2000, 175.

³¹⁷ Nilsiästä, Sänkimäen kylästä. Tapio 22.8.1874.

³¹⁸ O. S. Vesannon pohjois perältä. Tapio 12.9.1877.

joelta kirjoittaa: ”Jumala rankaisee vielä enempi, [...] hallaa ja sadetta saa maamies kärkeä syyspuolen lakkaamatta”.³¹⁹

Vuonna 1887 Savossa käytiin puolestaan mielenkiintoista keskustelua ruiskahvin synnillisyydestä ja sen juonnin seurauksista. Nimimerkki K. H. pilkkasi kirjoituksessaan ihmisten kaksinaismoralismia, kun rukiista valmistettu viina nähtiin kyllä ”jumalanviljäksi”, mutta viljan polttamista ruiskahviksi vastustettiin voimakkaasti. K. H.:n kertomassa tarinassa jopa emännät tuohtuneena touhusivat: ”Ihmiset, kun nyt rupeavat polttelemaan viljojaan, niin luoja näyttää sen, että poltattaa hallalla kaikki ruikit tuolla pellolla, niin mitähän ihmiset sitten polttavat”. Itse he aikoivat ostaa kahvinsa niin kauan kuin jaksavat.³²⁰ Muutamaa kuukautta myöhemmin nimimerkki –n kertoi ihmisten levittämiä kauhutarinoita rangaistuksista, jotka ruiskahvin juominen on syntiin sortuneen päälle langettanut. ”Siinä kuulet kertomuksia Heinäveden kirkon palosta [...]; ennustuksia tulevista halleista ja raesateista; vieläpä kertomuksen vaimosta, jonka suu ja sieramet ruiskahvia paljo juotuaan ovat yht’äkkiänsä ruvenneet tavattomasti laihoonmaan”.³²¹

Yleisen tapojen turmeluksen ohella hallojen syyksi nähtiin monesti ihmisten haluttomuus maanviljelyksen uudistamiseen. Jumala ei siis automaattisesti koetellut ihmistä, ”vaan huonoon kohtaloon liittyi toimijan laiskuutta, välinpitämättömyyttä ja saamattomuutta” kuten Antti Häkkinen toteaa.³²² Jo keväällä 1866 nimimerkki P. E. R–i kirjoitti Tapiossa tuohtuneena, miten maamiehet ajavat mieluummin rahtia kuin panostavat viljelyksiinsä. Lisäksi huonoista sadoista ”syytetään Jumalaa, eikä huomata ollenkaan jos siinä omaakin syytä olisi”.³²³ Samoilla linjoilla oli aikoinaan jo Antti Manninen *Mietteitä katovuosista Suomessa* teoksessaan. Hän mielsi hallan Jumalan lähettämäksi rangaistukseksi synneistä, mutta nuo suomalaisten perisyynnit ovat ”huolimattomuus, varomattomuus, yrittämättömyys ja hitaisuus”. Hän moittikin ihmisten ajattelutapaa, jossa ”kaikki vahingot ja tapaturmat sanotaan Jumalan sallimiksi ja siis luullaan niitä estämättömiksi”.³²⁴

E erityisen pahaksi nähtiin se, ettei peltoja oltu ojitettu ja siten kevätkylvöissä myöhästettiin vuosi toisensa jälkeen. Vuonna 1872 Tapiossa murehdittiin kuinka ”yleisesti nähdään vielä pellot ojittamattomina” ja ”kylvyheinästä tuskin paljon lienee kuultu puhuttavankaan”. Samoin todetaan, ”kun ei pelto eli niittu itsestään: – pelto vä-

³¹⁹ Hassu. Suonenjoelta. Tapio 29.9.1877.

³²⁰ K. H. Ruiskahvi-synnistä. Savo 23.6.1887.

³²¹ –n. Ruiskahvin käytäntö Rautalammillakin. Savo 11.8.1887.

³²² Häkkinen 1991a, 239.

³²³ P. E. R–i. Iisalmelta. Tapio 23.3.1866.

³²⁴ Manninen 1860, 72.

hän kaapimalla ja pehusonnalla – kasva, niin Jumala saa syyn kaiketi kantaa”.³²⁵ Vuonna 1877 Isak Hirvonen Lapinlahdelta kirjoitti puolestaan erään elokuisen hallayön jälkeen seuraavasti:

”Jos on kunnioitettava ylhäistä kaitselemista, jonka tahdosta kaikki käy, ja joka tekee aina hyvin, ehkä ei Ihmisparha sitä monestikaan ymmärrä, ja tämäki katovuosi pidettävä vaan yhtenä armovuotena, jollon Elon-Herra on taas meitä eksyneitä etsinyt vitsallaan. Niin on myös meidän järjellisten Ihmisten taaski syytettävä itseämme, kun näemme, että se maanviljelijä, joka viime syksynä kynti suvitouoksi pantavat peltonsa, pääsi keväällä oikeaan aikaan kylvämään. – Ojittamisesta lausumattaki – Aikasin kylvetyt viljat ennättivät joutua ennen hallaa: Sen soi Jumala! Jota vastaan myöhään kylvetyt vei halla: Sen soi Jumala!”³²⁶

Nimimerkki R. L. pohti taasen Savossa vuonna 1885 miksi halla panee toukoja nimenomaan Kuopion läänissä, muttei esimerkiksi Oulun läänissä, ja tuli siihen lopputulokseen, että kyse on savolaisten peltojen ojittamattomuudesta. ”Ei suinkaan tähän Jumalan syytä ole, niinkuin olen monen kuullut lausuvan, että liian aikaiseen tuli kylmät”, hän kyselee ja vastaa kysymykseensä: ”Tämä kaikki on Savolaisten oma syy. Saapi sitä siten huonoa vuoden tuloa huutaa, että Jumala antoi huonon vuoden”.³²⁷

Tohtori E. J. Waren moitiskeli hallavahingoilta suojaavia savuja koskevassa kirjoituksessaan niin ikään vastahankaisia ukkoja, jotka antaisivat ”ennen hyvin monia kertoja hallan viedä perunapeltonsa kuin taipuisi edes koettelemaan näin yksinkertaista suojeluskeinoa”. Hän tuumi, että ”ehkäpä joku yksinkertaisuudessaan vielä pitäisi sen kapinan yrityksenä Jumalaa vastaan, joka hallat lähettää”.³²⁸ Rivien välistä kuultaa hienoista ylenkatsetta kansaa kohtaan, joka vielä uskoo alistumisen olevan ainoa mahdollinen tapa suhtautua kriisiin ja jota siksi tuli valistaa.

Asenteiden muokkaamisen apuvälineenä käytettiin erilaisten lehtiartikkelien ohella kertomuksia. Vuonna 1869 Tapio julkaisi kertomuksen kestikievarin Annusta ja hänen emännöimästä tilasta. Siellä ojitettiin, muokattiin ja lannoitettiin pellot Annun isän toimesta, eikä halla siksi tuntenut olevansa ”voimallinen rikkomaan tuon toimellisen maanviljelijän tähkäpäitä”. Annu puolestaan hoiti karjaa mallikkaasti äiti-

³²⁵ Muutamia sanomia Keski Savosta. Tapio 5.10.1872.

³²⁶ Isak Hirvonen. Lapinlahdelta. Tapio 1.9.1877.

³²⁷ R. L. Minkätähden Savossa panee halla toukoja? Savo 7.10.1885.

³²⁸ E. J. Waren. Hallan varalta. Uusi Savo 27.6.1899.

vainajansa oppien mukaan saaden aina ”kauppamiehiltä korkeimman hinnan sekä kunnia-palkinnoita talousseuran näyttelöistä”. Kestikievarin menestys sai Sotkulan, Nuuskulan ja Viinalan emännät kateellisiksi ja Kestikievarin tilanhoitoa ihailemaan tulleen herasväen vakuuttuneeksi seuraavasta:³²⁹

”Joka itsiänsä auttaa, sitä tahtoo Jumalakin auttaa; joka nerolla ja toimella maansa hoitaa, se harvoin kärsii katovuosia, mutta joka laiskana ja toimetomana odottaa Jumalan siunausta, sillä on yksi onnettomuus toistansa kamalampi, eikä halla ole missään niin toimellinen täyttämään velvollisuutensa kuin laiskurin pellolla, sillä laiskuus on se synty jota Jumala halla-vuosilla rankaisee”.³³⁰

Annu ja hänen isänsä olivat ihailtuja, kansalle esimerkiksi nostettuja fiktiivisiä sankareita, mutta heitä oli toki monia muitakin. Tutuin lienee kansalliskirjailija Johan Ludvig Runebergin jo vuonna 1830 kirjoittaman alun perin nimettömän runon Saarijärven Paavo, nöyrä ja lannistumaton maanviljelijä, joka keväisten tulvien, kesäisten raekuurojen ja syksyisten hallojen vietyä viljan mennessään kaivoi ojat yhä syvemmiksi, mutta toivoi kasvun aina Jumalalta. Suomalaisille Saarijärven Paavo tuli tutuksi sekä lukuisina viitteinä sanomalehtien sivuilta että runona Topeliuksen vuonna 1875 julkaisemasta *Maamme kirjasta*, jota luettiin kouluissa alempien luokkien lukukirjana lähes sadan vuoden ajan³³¹.

Edellä esitettyjen, kuopiolaissanomalehdistä poimitujen, lainausten pohjalta voitaneen tulkita, että esimoderneille yhteiskunnille tyypilliset moraaliset selitysmallit, joissa esimerkiksi hallat nähtiin Jumalan lähettämiksi rangaistuksiksi ihmisten rikkomuksista, elivät Suomessa 1800-luvun loppupuoliskolla vielä rinnakkain modernien, tieteellisten selitysmallien kanssa, joissa katojen aiheuttajiksi nähtiin ainoastaan ihminen ja luonto. Kun esimoderneissa yhteiskunnissa ongelma edellytti sovinnon tekemistä Jumalan kanssa esimerkiksi katumus- ja pyyntörukouksin, etsittiin moderneissa yhteiskunnissa ongelmaan teknis-pragmaattisia ratkaisuja.³³² Suomessa hallat nähtiin siis toisinaan yhä Jumalan lähettiminä rangaistuksina, mutta ratkaisu ei löytynyt niinkään tapojen turmelusta kohtaan tunnetusta katumuksesta vaan pikemminkin maatalouden järkipäisistä kehittämisestä.

³²⁹ Kestikievarin Annu. Tapio 6.2.1869.

³³⁰ Kestikievarin Annu. Tapio 6.2.1869.

³³¹ Ks. Rantanen 1997, 199.

³³² Ks. Weiss 2000, 143. Ks. myös Korhonen 1999.

Toisaalta Jumala oli myös se, joka varjeli halleilta ja hänen puoleensa käännettiin häden hetkellä. Esimerkiksi Kerkon kanavatyön tarjoamista loistavista tulevaisuuden näkymistä kertovan kirjoituksen lopussa vuodelta 1866 muistettiin mainita: ”varjelkoon Luoja tätä seutua hävittävästä halleista, jotka ovat nyt saattaneet kaikkia epätoivoon”.³³³ Vuonna 1868 kirjoitettiin puolestaan Kuopiosta: ”Jos suuri Luoja vielä suopi pari viikkoa lämmintä ja säilyttää hallan vahingosta, niin saamme täällä kaikin puolin, etenkin rukiista runsaan vuoden.”³³⁴ Koska hyvät säät jatkuivat, saatiin kuun loppupuoliskolla lukea rukiin runsaasta sadosta ja ohrista, jotka olivat ”useimmissa paikoin leikatut, niin että halla ei enää Jumalan kiitos pääse tuhojansa tekemään”. Myös rukiin kylvö oli saatu suoritettua ajoissa ja otollisten säiden vallitessa, mikä viittasi valoisampaan tulevaisuuteen, jos vain ”luoja tulevana kesänä antaisi niin kaunista säätä kuin nyt”.³³⁵

Nimimerkki Kyntömies kirjoitti Savoon hyvistä satonäkymistä puolestaan vuonna 1884 ja toi ilmoille niin ikään toivomuksen ”kun vaan nyt Jumala antaisi lämpimiä ja kuivia ilmoja sekä varjeleisi hallan tuhotöiltä”. Hänen mielestään ”silloin voimme sanoa saaneemme runsaasti Herran kädestä”.³³⁶ Joitakin vuosia myöhemmin halleilta varjelu sai välittämättömämmän muodon, kun ”Luoja, kaiken käsialansa herra, kävi sotimaan tuon kylmää henkivän Pohjolan pojan Partolomeuksen kanssa” niin ”ettei tämä paljon vahinkoa saanut tehdyksi”, kuten Kasurilan vuodentuloa kuvaavassa kirjoituksessa todettiin.³³⁷ Uuden Savon kirjoituksessa heinäkuussa 1900 sen sijaan kuvattiin, miten hallan ollessa jo ovella ja kuurapilkkujen ilmestyessä maahan kulkijan rinnasta kohosi huokaus: ”Oi armahda toki Suomeasi Jumala!”, sekä miten uhkaavan vaaran liennyttyä ja auringon noustua tuo huokaus oli vaihtunut sanoihin: ”vaikka kokee, eipä hylkää Herra”.³³⁸

Kovin Herra tuntuikin aina välillä koettelevan – ja nimenomaan suomalaisia, vaikka ei näitä loppujen lopuksi hylännytään. Monesti katsottiin, että hallat olivat eritoten tämän kansan kannettavissa oleva taakka. Tämä ajatus tulee ilmi jo esimerkiksi sellaisissa hallan määreissä kuin ”pohjolan vieras” ja ”maamme tavallinen vitsaus”.³³⁹ Hallan suomalaisuus tuli esiin myös silloin, kun eri maiden vitsauksia vertailtiin keske-

³³³ Kerkon kanavatyöstä. Tapio 7.4.1866.

³³⁴ Kuopiosta. Tapio 1.8.1868.

³³⁵ Kuopiosta. Tapio 22.8.1868.

³³⁶ Kyntömies. Nurmes. Savo 11.8.1884.

³³⁷ Vuoden tulo. Savo 28.8.1888.

³³⁸ Heinäkuun 30 päivää vasten yöllä. Uusi Savo 7.8.1900.

³³⁹ Ks. esim. A. K–n. Rautalammilta. Tapio 21.9.1867; Yhteinen edesvastaus. Savo 21.7.1884.

nään. Erään Uudessa Savossa julkaistun artikkelin mukaan Tanskassa rakeet olivat ”samallaisena vitsauksena kuin hallat meillä”.³⁴⁰

Luoja ei monien mielestä antanut alun perinkään kaikille maille tasavertaisia lähtökohtia. Edulliset viljelyolosuhteet eivät kuitenkaan taanneet paremmat kortit saaneille maille jatkuvaa menestystä ja edistystä. Savossa kirjoitettiin vuonna 1884, miten ”vähemmän edulliset maat ovat jo aikoja sitten menneet parempi-etuisten sivutse ja jättäneet ne paikallansa seisomaan”, sillä ”vastahakoisen luonnon kourissa tottuu ihminen taistelemaan luontoa vastaan.”³⁴¹

”Hän tekee Saarijärven Paavon tavoin, että kun halla panee pellon, niin kaivaa hän syvemmät ojat ja koettaa uudelleen. Hän taistelee ja – voittaa, ja taistelu karkasee hänen voimiansa, kun sitä vastaan se, jolla kaikki luonnon edut ovat tarjona, veltostuu ja jääpi paikallensa olemaan. Niin on laita esim. Intian maan, joka vuosituhansia on seisonut samalla kannalla, kun sitä vastaan huonommilla luonnonlahjoilla varustettu Eurooppa on viljelyksessä kohonnut korkeimmalle kuin mikään muu maa ja kansakunta.”³⁴²

Ajatus ankarien luonnonolojen kasvattamasta sitkeydestä ei ollut mitenkään uusi. Esimerkiksi jo Aristoteles ja Herodotos katsoivat pohjoisen ilmanalan synnyttävän kansoissa ihmissuvun alkuperäistä voimaa ja terveyttä sekä työteliäisyyttä.³⁴³ Savossa julkaisussa tekstissä on kuitenkin nähtävissä lisäksi kansallistunteen nousun sekä vanhan eurooppalaisen hegemonian mukanaan tuomaa ylemmyyden tunnetta muita maita ja muuta maailmaa kohtaan.

Suomalaisten kamppailu ankaraa luontoa vastaan nähtiin sankarin taisteluna. Hannu Soikkanen toteaa, että jopa ”nälkävuodet voitiin nähdä kiirastulena, joka karrasi kansaa ja osoitti sen olevan romanttisen ihannekuvan mukainen.”³⁴⁴ Kenties näissä, suomalaisista maanviljelijöistä kertovissa sankaritarinoissa pyrittiinkin mielialojen nostattamiseen silloin kun kansalla oli vaikeaa. Näin voisi ainakin päätellä lukiessa muutamaa ensimmäisen sortokauden aikaista sanomalehtikirjoitusta. Esimerkiksi valtiopäivien istunnossa toukokuussa 1899 valtiopäiväedustaja Kasurinen muistutti miten ”on Suomen kansa saanut 90 vuotta kehittyä ja kasvaa, huolimatta niistä ankaroista luonnonvoi-

³⁴⁰ Juho Torvelainen. Maanviljelijäin lainaus- ja vakuutuslaitokset Tanskassa. Uusi Savo 11.10.1902.

³⁴¹ Onko syytä siihen valitukseen että maanviljelys antaa niin verrattain huonon tulon? Savo 13.10.1884.

³⁴² Onko syytä siihen valitukseen että maanviljelys antaa niin verrattain huonon tulon? Savo 13.10.1884.

³⁴³ Rantanen 1997, 75.

³⁴⁴ Soikkanen 1991b, 226.

mista, jotka sitä melkein alituisen ovat rasittaneet. Niinpä on kansassa tullutkin sananparreksi nuo huokaukset, että 'vilu on vienyt viljan, halla pannut halmeen'." Siitä huolimatta se oli "luottaen Jumalaan ja sitä lähinnä hallitsijaansa, [...] väsymättömillä voimillaan ja karuja maitaan kaivellessaan päässyt kohomaan henkisessä siveydessä sivistyneiden kansakuntien joukkoon".³⁴⁵ Nimimerkki T.K. kirjoitti puolestaan samaisen vuoden lokakuussa kertomuksessaan Seitsenviikkoinen miten "esi-isämme, jotka ovat kaskea raatamalla henkensä elättäneet, ovat saaneet monta kovaa kokea, monta kertaa ovat nähneet työnsä turhaan menevän, monesti nähneet parhaimmat toiveensa mustaksi epätoivoksi muuttuvan". Kirjoittajan mielestä tarinat entisistä raatajista olivat "kuin mikäkin pyhimystaru, jolla on ikäänkuin itseoikeutettu sija ainaiseksi uskovaisen sielussa". Vaikka silloin kun "halla oli armotta vienyt viljan, turmellut kultaisen kaskien ohran", tuntui epätoivoiselta ja ajatukset karkasivat jopa asuinseudun muuttamiseen asti, ei entinen raivaajakansa synnyinseutuaan jättänyt. Tämä oli esimerkkinä niille, jotka sen hetkinä kovina aikoina niin kevytmielisesti jättivät isänmaansa.³⁴⁶

³⁴⁵ Valtiopäivät. Uusi Savo 30.5.1899.

³⁴⁶ T. K. Seitsenviikkoinen. Uusi Savo 4.10.1899.

5. HALLA POLITISOITUU

5.1 Idän halla iskee manifestien muodossa

Kun kylmät puhurit puhalsivat ennen pohjoisen suunnasta, katsottiin 1800-luvun loppua kohti tultaessa kylmien tuulien tulevan yhä enenevässä määrin myös idästä. Venäjältä saapuvat hallat eivät vaivanneet kuitenkaan vain peltojemme kasvillisuutta, vaan ne ulottivat hyisen otteensa koko suomalaiseen yhteiskuntaan palelluttaen kansaa. Tutkimuksen kohteena olevissa kuopiolaissanomalehdissä alettiin verrata Venäjän sortotoimia maamiehiä vuosisatoja koetelleisiin halloihin sekä puhua niin kutsutuista idän halloista, jotka toimivat metaforana ja allegoriana Venäjän sortotoimille.

Siemenet sortovuosien konfliktiin oli kylvetty jo varhain. Itse asiassa niiden juuret voi ulottaa jo Venäjän ajan alkuun, kun Suomen juridinen asema jätettiin määrittelemättä yksiselitteisesti uudessa valtioyhteydessään. Esimerkiksi rajausta Ruotsin ajan aikaisten lakien voimassaolosta tehtiinkin jatkuvasti hallinnon käytännön työssä, sillä aikanaan Venäjän taholta ei tuotu riittävän selkeästi esiin sitä, että Suomen lait olisi vahvistettu vain siltä osin kun ne eivät olleet ristiriidassa keisarikunnan etujen kanssa.³⁴⁷ Suuremmilta ongelmilta vältyttiin niin kauan kuin keisarit ja kenraalikuvernöörit heidän edustajinaan tahtoivat tukea suuriruhtinaskunnan erityisasemaa ja suomalaiset osoittivat uskollisuutta hallitsijalle sekä joustavuutta omia etuja ajaessaan. Yhtälö alkoi käydä mahdottomaksi vasta 1800-luvun loppupuolella, kun keisari alkoi antaa myöden valtakunnan yhtenäistämispaineille ja toisaalta suomalaisten itsetietoisuus ja valtiollinen asema olivat vahvistuneet.³⁴⁸

Merkittävä käänne suomalais-venäläisissä suhteissa tapahtui syksyllä 1889, kun senaatti sai tietää keisari Aleksanteri III:n kannattavan Suomen posti-, tullij- ja rahainstituutioiden yhdistämistä Venäjän vastaaviin instituutioihin. Venäjän kannalta kyse oli ennen kaikkea näiden toimintojen standardoimisesta ajan tendenssien mukaisesti, mutta Suomessa asiasta kehkeytyi perustuslaillinen ongelma.³⁴⁹ Viimeistään senaatin posti-, tullij- ja raha-asioista laatimien muistioiden pohjalta myös keisari havahtui siihen tosiasiaan, että suomalaiset oppineet ja poliitikot pitivät maataan Venäjästä erillisenä valtiona. Ironiseen sävyyn keisari muistioiden reunaan kirjoittamassaan nootissa totesikin: ”Kuuluuko lopultakin Venäjä Suomeen tai on osa sitä, vai onko Suomen suuriruhtinaskunta yhdistetty Venäjän keisarikuntaan?”³⁵⁰

³⁴⁷ Jussila 2004, 489, 492.

³⁴⁸ Mylly 2002, 204–205.

³⁴⁹ Klinge 1997, 310–312.

³⁵⁰ Jussila 2004, 530–531.

Koska lehdistössä käytiin kiivasta keskustelua postiasian tiimoilta³⁵¹, ei liene yllättävää, että ensimmäisen kerran idän halla -diskurssi esiintyy lähdeaineistossani juuri vuonna 1890. Tämä tapahtui toukokuun alussa, kun Juhani Ahon nimimerkillä Jussi kirjoittama novelli *Isäntä ja mökkiläinen* ilmestyi Savossa.³⁵² Samainen novelli oli ilmestynyt Päivälehdessä noin viikkoa aiemmin ja se kuuluu myös Juhani Ahon vuonna 1891 ilmestyneeseen *Lastuja* -novellikokoelmaan.³⁵³ Novellissa Suomalain mökin asukkaat istuvat pirtissään synkeillä mielin ja mitään virkkamatta, sillä kirkonkylästä on tullut sana, joka kertoo heidän isäntänsä Venäenniemen, olevan pahalla tuulella uhaten ottaa mökin haltuunsa seuraavasta köyristä³⁵⁴ alkaen. ”Se Suomalainen on jo liika kauan elellyt meidän maalla. Hakekoon itselleen uudet asuinsijat” oli isäntä sanonut. Syytä tähän mielenmuutokseen ei Suomalassa ymmärretty, sillä ”arennit oli maksettu säännöllisesti ja päivätyöt tehty ajallaan”. Mökin emäntä muistelee, kuinka Venäenniemen vanhan vaarin kanssa mökin vanha ukko oli aikoinaan tehnyt sopimuksen oikein kättä lyöden, mutta mökin miehen mukaan ”nyt kuuluu kaipaavan kirjallista kontrahtia, mutta sitä ei ole tehty”. Moista vaatimusta emäntä ei tahdo ymmärtää: ”Hänenköön hikensä tässä on vuotanut vai meidän?” Emäntä palaakin töihin tuumaten, että ”vaikka veisikin vieras kerran vielä talomme, niin ei ole vielä vienyt”. Siihen vanha Suomalainen toteaa: ”On sitä kovempaakin koettu, kun karhu kaatoi karjan ja pakkaneen pani viljan.” Mökin miehet palaavat kylvötöihinsä, kuka sitten sadon aikanaan niittäisikään.³⁵⁵ Novellissa halla tai oikeastaan yöpakkaneen rinnastetaan siis siihen riistoon, joka isännällä, eli tässä tapauksessa Venäjällä, oli suunnitteilla. Vielä kuitenkin hallan aiheuttamat viljasatojen menetykset koettiin mökin menetyksen uhkaa suurempana – tarkoitettiin mökin menetyksellä sitten posti-, tulli- ja rahainstituutioiden yhdistämistä tai jotain muuta sorroksi koettua asiaa. Venäjän suhteen oltiin odottavasti varpaillaan, mutta elämä jatkui entiseen malliin.

Postikysymys sai keisarin kaipaamaan ratkaisun 12. kesäkuuta vuonna 1890 julkaistun postimanifestin muodossa, jolla Suomen postilaitoksen johto alistettiin Venäjän Posti- ja lennätinlaitokselle suomalaisten vastalauseista huolimatta. Tulli- ja rahakysymys jäivät sen sijaan edelleen ratkaisematta.³⁵⁶ Käytännössä postimanifesti ei aiheuttanut suuria välittömiä muutoksia, esimerkiksi vuonna 1891 käyttöön otettujen venä-

³⁵¹ Ks. esim. Nygård & Kallio 2003, 539; Jussila 2004, 532–533.

³⁵² Jussi. Isäntä ja mökkiläinen. Savo 3.5.1890.

³⁵³ Ks. Jussi. Isäntä ja mökkiläinen. Päivälehti 26.4.1890; Aho 1891b.

³⁵⁴ Köyri eli kekri oli vanha kansan syysjuhla, johon myöhemmin yhdistettiin pyhänmiesten päivän vietto. Köyrinä palvelijat saivat vaihtaa työpaikkaa. Nykysuomen sanakirja. Osa II 1992, 294.

³⁵⁵ Jussi. Isäntä ja mökkiläinen. Savo 3.5.1890.

³⁵⁶ Klinge 1997, 312; Jussila 2004, 532.

läistyypisten postimerkkien rinnalle voimaan jäivät vielä toistaiseksi suuriruhtinaskunnan leijonavaakunalla varustetut postimerkit. Ne vaihtuivat kokonaan venäläisiin postimerkkeihin vasta vuoden 1900 postimanifestin jälkeen.³⁵⁷ Muutamat korkea-arvoiset virkamiehet pyysivät kuitenkin eroa virastaan postimanifestin seurauksena, heidän joukossaan muun muassa provokatiivisella teoksellaan *Précis du droit public du Grande Duché de Finlande* kysymyksen Suomen valtio-oikeudellisesta asemasta kansainvälistänyt senaattori Leo Mechelin.³⁵⁸ Kuopiossa postimanifestin johdosta mieltä ilmaistiin puolestaan jo sen julkaisemispäivänä järjestämällä surujuhla Väinölänniemen huvilalla. Mielenilmaukset jatkuivat loppukesästä kenraalikuvernööri Heidenin vieraillessa kaupungissa. Osakseen hän ei saanut sen paremmin juhlavastaanottoa kuin tapoihin kuuluvia juhlapäivällisiäkään.³⁵⁹

Tutkimuksen kohteena olevissa kuopiolaissanomalehdissä 1890-luvun alun postimanifesti ei aiheuttanut samankaltaista merkittävää piikkiä idän halla -diskurssin esiintymisessä kuin helmikuun manifestin julkaiseminen saman vuosikymmenen loppulla. Edellä mainitun Juhani Ahon novellin lisäksi lähinnä kirjailija Juho Reijosen puheessa Jyväskylän Laulujuhlassa viitataan koettuun sortoon idän halla -diskurssia hyväksi käyttäen. Reijonen puhuu Suomesta valon tempelinä, ”jossa synkimmänkin salon sydämessä asuva suomalainen löytäisi suojaa” ja jatkaa ”jos jotakin takatalvia tulisi, joi-na armoton halla tahtois panna kansalaisuutemme oraat ja muuntaa Suomen valoisan kevään synkäksi syksy-yöksi ja piilottaa siltä oman päivän Pohjolan kivimäkehen, vaaran vaskisen sisähän”. Vaikka Reijosen lause jää ikään kuin vajaaksi, on sen perimmäinen ajatus tulkittavissa, sillä jo aikaisemmin tekstissä hän on viitannut itävaltalaisen Schwarzenbergin oppiin, jossa ”heikomman kansalaisuuden on sulautuminen väkevämpään”.³⁶⁰ Tekstistä välittyy siis tietoisuus oman kansallisuuden rakennustyöstä sanaparien ”kansalaisuutemme oraat”, ”Suomen kevään” ja ”oman päivän” kautta, mutta myös tietoisuus tätä rakennustyötä uhkaavasta Venäjän yhtenäistämispolitiikasta, joka näyt-täytyy kirjailijalle ”armottomana hallana”.

Useampia viittauksia sortotoimiin idän halla -diskurssin muodossa ei Savossa ehtinyt ilmetä, sillä lehti lakkautettiin ilman ennakkovaroitusta alkuvuodesta 1891. Viralliseksi lakkauttamisen syyksi kenraalikuvernööri Heiden ilmoitti Savon hallituksen vastaisen kirjoittelun, mutta taustalla vaikutti myös lehden kenraalikuvernööriin kohdistunut arvostelu tämän vieraillessa Kuopiossa vuonna 1890. Toimenpide jäi lähin-

³⁵⁷ Nygård & Kallio 2003, 539, 548.

³⁵⁸ Klinge 1997, 308, 314; Nygård & Kallio 2003, 539.

³⁵⁹ Nummela 1989, 368–369.

³⁶⁰ Juhlapuheita. Savo 17.6.1890.

nä muodolliseksi, sillä välittömästi lakkauttamisen jälkeen Savon toimittajat saivat julkaisuluvan Savottarelle ja muutaman kuukauden kuluttua Uudelle Savolle.³⁶¹ Savottareissa halla-aiheisia kirjoituksia ei esiintynyt laisinkaan sen pari viikkoa kestäneen taipaaleen aikana, Uudessa Savossa idän halla -diskurssi oli sen sijaan nähtävissä harvakseltaan ennen vuosikymmenen loppua.

Näihin muutamiin idän halla -diskurssiin kuuluviin kirjoituksiin lukeutuu esimerkiksi tohtori A. A. Granfeltin³⁶² vuonna 1892 Uudessa Savossa julkaistu Turun soitto- ja laulujuhlassa pitämä päätöspuhe, jossa hän tuo ilmi, miten Jumala on ”koko tällä vuosisadalla siunannut työt nuoren kansallisuutemme vainiolla”, ”vaikka hallat ja kadot monessa muodossa sitä alituisen ovat olleet uhkaamassa”.³⁶³ Puheessa, joka pidettiin Pohjois-Savon kansanopiston perustamisen vuoksi järjestetyssä juhlassa vuonna 1894, todetaan puolestaan, kuinka idän viimat ”eivät ole lakanneet puhaltamasta kansallisuutemme palelluttamiseksi”. Puhuja mainitsee, että ”joskin yhteiskuntalaitoksemme vielä seisoo rikkumattomana, uhkaa idän halla sen latvoja jo kumminkin näpistellä”. Pienien kansojen onkin kestettävä taisteluja ”koettaessaan säilyttää kansallisuuttaan mahtavimpien kansojen rinnalla”.³⁶⁴ Kyseenomaiset puheet jatkoivat siis pitkälti samoilla linjoilla Juho Reijosen puheen kanssa.

Vuonna 1893 Uusi Savo julkaisi myös idän halla -diskurssin alle luokiteltavan uuden vuoden kirjoituksen, jossa tarkasteltiin perinteiseen tapaan mennyttä vuotta. Vuosi 1892 on nimetty kirjoituksessa hallavuodeksi, mitä se on ”ollut monesta katsannosta, etupäässä valtiollisella ja aineellisella tasolla”. Erityisesti valtiollisista asioista puhuttaessa kirjoituksessa ollaan vähäsanaisia, sillä Savo lakkautettiin osittain juuri mennyttä vuotta kriittisesti tarkastelleen kirjoituksen vuoksi vuonna 1891 ja Uusi Savo sai vastaavan kirjoituksen johdosta painoesteen vuonna 1892. Niinpä tämä uuden vuoden kirjoitus keskittyykin maata kohdanneen laaja-alaisen kadon sekä heikentyneen talouden kuvaamiseen, mutta kirjoituksen lopussa luvataan jatkaa menneen vuoden muisteluja vastedes – oletettavasti juuri valtiollisen tason tarkastelulla.³⁶⁵ Tarkasteluinnon taustalla vaikuttanee ainakin osittain vuoden 1892 perustuslakisuunnitelmat, jotka jälleen kerran toivat ilmi näkemyserot Suomen asemasta suuriruhtinaskunnan ja emämaan

³⁶¹ Aalto 1980, 28; Leino-Kaukiainen 1984, 156; Nummela 1989, 369, 442–443.

³⁶² Kyseessä oleva Aksel August Granfelt (1846–1919) toimi Kansanvalistusseuran sihteerinä, Raittiuden ystävien esimiehenä sekä valtiopäiväedustajana. Hän toi valtakunnallisen laulujuhlaperinteen Viirasta Suomeen. Ensimmäinen laulujuhla pidettiin Jyväskylässä vuonna 1884 ja tämän jälkeen laulujuhlia pidettiin vuoden tai kahden vuoden välein eri puolilla maata. Granfeltin nimi liitetään myös kansalliseen yhdentymismalliin, jossa keskeisellä sijalla oli kansansivistystyö. Sulkunen 1999.

³⁶³ Tohtori A. A. Granfeltin puhe juhlaa päättäessään. Uusi Savo 28.6.1892.

³⁶⁴ Pohjois-Savon kansanopisto. Uusi Savo 28.8.1894.

³⁶⁵ Hallavuosi 1892. Uusi Savo 3.1.1893. Ks. myös Mennyt vuosi. Savo 3.1.1891.

välillä. Senaatin ehdotus Suomen Suuriruhtinaskunnan perustuslaiksi sisälsi näkemyksen Suomesta valtiona sekä näkemyksen Suomen kansan edustuslaitoksesta, kun taas kenraalikuvernöörin esityksessä Suomen käsitettä käytettiin vain läänien yhteisenä nimittäjänä eikä myöskään Suomen kansaa kansallis-poliittisessa mielessä tunnustettu.³⁶⁶

Näiden kirjoitusten jälkeen seuraavat selkeät idän halla -diskurssiin kuuluvat kirjoitukset julkaistiin tarkastelun kohteena olevissa kuopiolaissanomalehdissä vasta vuonna 1899 helmikuun manifestin yhteydessä. Helmikuun manifestin jälkeinen aika näyttäytyy lähdeaineistossani suoranaisena kirjoitusten vyörynä, kun muistetaan, ettei halla ollut ainoa käytettävissä oleva metafora tai allegoria, johon koettua sortoa saatettiin verrata. Merkille pantavaa on se, että ensimmäiset idän halla -aiheiset kirjoitukset ilmestyivät lehtiin kuitenkin vasta runsaan kuukauden kuluttua helmikuun manifestin julkaisemisesta.

Helmikuun manifestin taustalla vaikutti osaltaan muuttunut suurpoliittinen tilanne. Militarismi voimistui Euroopassa, ennen toisiinsa ystävällisesti suhtautuneiden Venäjän ja Saksan välit kiristyivät. Saksan merivoimien keskittäminen Itämerelle sai venäläiset pelkäämään vihollisen mahdollista maihinnousua Suomen alueen kautta sekä epäilemään suomalaisten lojaaliutta tällaisessa tilanteessa. Tässä yhteydessä Venäjä koki erityisesti vuoden 1878 asevelvollisuuslain ongelmallisena, sillä sen mukaan suomalaisten asevelvollisuus oli keisarikunnan muita alamaisia kevyempää, Suomen armeijaan voitiin ottaa vain suomalaisia ja Suomen armeijaa saatettiin käyttää vain Suomen puolustamiseen. Pietarin puolustuksen takia myös Suomen puolustuksesta haluttiin saada varmuus, olihan Suomi liitetty Venäjään nimenomaan Pietarin suoja-alueeksi.³⁶⁷

Kokoon kutsuttiin ylimääräiset valtiopäivät, joilla esitettiin yleisesikunnan lakiehdotus vuoden 1878 asevelvollisuuslain muuttamisesta. Säädyt hylkäsivät lakiehdotuksen Suomen perustuslain vastaisena. Ne luottivat siihen, että myös keisari vetäytyisi hankkeesta suomalaisten uskollisuuteen vedoten, kuten oli tehnyt eri yhteyksissä niin monesti aiemmin.³⁶⁸ Senaatti puolestaan laati oman esitysluonnoksensa, joka olennaisilta osiltaan oli voimassa olevan asevelvollisuuslain mukainen. Venäjän puolelta senaatin tulkittiin ylittäneen näin valtuutensa. Keisari ei voinut enää perääntyä hankkeesta menettämättä kasvojaan. Ulkopoliittikan ohella peräänantamattomuutta puolsi Venäjän sisäpolitiikassa tapahtunut nationalismin voimistuminen, joka näki Suomen erillisen armeijan selvänä separatismien merkinä. Tehdäkseen emämaan näkökannan asevelvollis-

³⁶⁶ Klinge 1997, 322.

³⁶⁷ Klinge 1997, 324–325, 340, 343; Vahtola 2003, 242.

³⁶⁸ Klinge 1997, 343, 345.

suuskysymyksessä kerta kaikkiaan selväksi keisari Nikolai II allekirjoitti helmikuun manifestin 15. helmikuuta vuonna 1899.³⁶⁹

Helmikuun manifestin tarkasta sisällöstä ja merkityksestä on esitetty historiantutkimuksessa erilaisia tulkintoja. Näiden pohjalta voitaneen kuitenkin todeta, että helmikuun manifestissa Suomen oma lainsäädäntö alistettiin valtakunnan yleiselle lainsäädännölle ilmoittamalla, että yleisvaltakunnallisissa laeissa, jotka säädettiin Venäjän lainsäädäntöjärjestyksessä ja jotka koskivat Suomea, oli Suomen valtiopäivillä vain neuvoa antava rooli. Valtiopäivien kielteinen lausunto ei siis estäisi yleisvaltakunnallisten lakien voimaantuloa myös Suomessa. Lakien valmisteluun helmikuun manifestilla ei ollut suurta käytännön merkitystä, mutta suomalaiset tulkitsivat sen vallankaappaukseksi ja hallitsijavakuutuksen rikkomiseksi, sillä manifestilla puututtiin olennaisesti ministerivaltiosihteerin ja säätyjen harkintavaltaan ja siinä jätettiin määrittelemättä tarkasti yleisvaltakunnallisiksi katsotut lait.³⁷⁰

Vaikka pieni osa suomalaisista ymmärsi vallitsevan suurvaltapoliittisen tilanteen ja manifestin väistämättömyyden, herätti se Suomessa ymmärrettävästi laajaa vastustusta.³⁷¹ Sisäpolitiikassa helmikuun manifesti antoi eväitä sekä svekomaanien ja fennomaanien että nuorsuomalaisten ja vanhasuomalaisten väliseen taistoon, kun näkemykset menettelytavoista venäläistämistoimien kohdalla poikkesivat toisistaan. Svekomaanit, nuorsuomalaiset sekä työväenliike muodostivat ajan oloon peruslaillisen opposition, joka katsoi autonomian säilymisen olevan riippuvainen siitä, että omista oikeuksista pidettiin tinkimättömästi kiinni ja laittomia määräyksiä kieltäydyttiin noudattamasta. Vanhasuomalaiset omaksuivat puolestaan myöntövyyslinjan kokiessaan, ettei laittomuuksia voitaisi kuitenkaan estää ja näin ollen olisi parempi, että ne toimeenpanisi luotettava suomalainen virkamieskunta eikä virkoja muutoin miehittämään tulevat venäläiset.³⁷² Kansanjoukkojen mukaan saaminen Venäjän harjoittamaa yhtenäistämispolitiikkaa vastaan palveli siis ensisijaisesti sitä, mikä katsottiin maan eduksi, mutta toimi myös mielipiteen kääntäjänä vanhasuomalaisten myöntövyyspolitiikkaa vastaan.³⁷³

Merkittävimpänä mielenilmauksena ja joukkojen mobilisointina voidaan pitää noin 523 000 suomalaisen nimen sisältäneen suuren adressin keruuta.³⁷⁴ Kun adressihanke sai osakseen kasvavaa innostusta, yhtyivät ensin koko joukkoadressin tarkoi-

³⁶⁹ Klinge 1997, 343–347; Nygård & Kallio 2003, 543.

³⁷⁰ Vrt. Klinge 1997, 344–345; Mylly 2002, 214; Vahtola 2003, 242; Rasilainen 2005, 346–348; Jussila 2006, 73–74, 76–78; Soikkanen 2009, 67–70.

³⁷¹ Ks. esim. Vahtola 2003, 242. Vrt. Jussila 2006, 76.

³⁷² Nygård & Kallio 2003, 550–551.

³⁷³ Klinge 1997, 354–355, 358.

³⁷⁴ Klinge 1997, 358.

tuksenmukaisuutta epäilleet vanhasuomalaiset siihen mukaan. Nimien kerääminen suureen adressiin oli valtava urakka, joka vaati taakseen tarkan suunnitelman, riittävän rahoituksen ja toimivan organisoinnin. Käytännön keruutyön hoitivat Helsingissä pääosin säätyläispiirien nuoret naiset, maaseudulla taas lähetin viran saaneet ylioppilaat paikallisten avustamana. Suuren adressin toimittamisesta keisarille vastasi lähetystö, johon oli valittu edustaja lähestulkoon jokaisesta Suomen kunnasta.³⁷⁵

Pietarissa lähetystö vaati vastahakoista ministerivaltiosihteeri Victor Napoleon Procopéa hankkimaan heille audienssin keisarin luo. Keisari oli jo tietoinen suomalaisten saapumisesta Pietariin ja ministerivaltiosihteeri Procopéille lähettämässä kirjeessä hän kieltäytyi vastaanottamasta lähetystöä. Ministerivaltiosihteeri itse ilmoitti, ettei sallisi mitään vastalauseita lähetystön edustajilta välittäessään heille keisarin vastauksen. Konsuli Eugen Wolff piti tilaisuudessa kuitenkin puheen, joka sittemmin levisi suomalaisten tietoisuuteen lehdistön välittämänä.³⁷⁶ Uudessa Savossa Wolfin puhe julkaistiin kymmenen päivän päästä lähes kokonaisuudessaan. Koska vain muutamat lauseet puuttuvat puheesta ja niiden puuttuminen on merkitty tekstiin katkoviivoin, lienee kyseessä syystä tai toisesta tapahtunut osittainen sensuroiminen. Puheessa Wolf ilmaisee pettymyksensä keisarin puheille pääsyn epäamisestä läsnäolijoiden, lähetystön sekä adressin kirjoittaneiden puolesta ja pyytää ministerivaltiosihteeriä kertomaan keisarille kuinka suomalaiset ovat ”tottuneet kantamaan kovia kohtaloita”.³⁷⁷

”Halla on lukemattomat kerrat pannut karut peltomme ja maamies on yhdessä yössä nähnyt koko vuoden raskaan työn hedelmän katoavan, mutta me olemme nöyrästi kantaneet nämä kuormat, tukien toisiamme ja luottan tulevaisuuteen, sillä nämä koettelemukset ovat aina olleet koskematta jotakin meistä. Semmoista hallayötä kuin helmikuun 15. päivä ei Suomen kansa vielä koskaan ole nähnyt.”³⁷⁸

On merkille pantavaa, että näinkin keskeisessä puheessa kansan koettelemuksia peilataan nimenomaan hallan kautta. Se on koetellut kansaa monesti aikaisemminkin, mutta ei koskaan niin ankarana kuin nyt. Muita halloja ankarammaksi helmikuun 15. päivän hallayön tekee se, että ”tämä isku on kohdannut kaikkia, ylhäistä ja alhaista, rikasta ja

³⁷⁵ Tommila 1999, 121, 128, 131, 138, 140, 142–150, 179.

³⁷⁶ Tommila 1999, 199, 202–204.

³⁷⁷ Puheesta H. Ylh. vt. Ministerivaltiosihteerille. Uusi Savo 28.3.1899. Ks. myös Tommila 1999, 315–318.

³⁷⁸ Puheesta H. Ylh. vt. Ministerivaltiosihteerille. Uusi Savo 28.3.1899.

köyhää, kaikkia [...] samalla tapaa”. Samalla halla on entistä pelottavampi ja Wolfkin toteaa, että ”me emme voi nähdä sen tuottaman tuhon seurauksia, sillä ajatus kammoo katsella sen luomaan tulevaisuuteen”.³⁷⁹ Kyse ei ollut enää siitä riittäisikö vilja seuraavaan kevääseen ja uuteen kylvöön, vaan siitä oliko Suomella enää toivoa saada satoa laisinkaan.

Suuren adressin ohella mieltä osoitettiin myös muilla tavoilla. Senaattoreita, jotka olivat äänestäneet manifestin julkaisemista vastaan, kunnioitettiin laulukuoroin ja kukkalähetyksin, kun taas julkaisemisen puolesta äänestäneitä senaattoreita lakattiin tervehtimästä ja heitä haukuttiin sanomalehdissä.³⁸⁰ Karkeimman häväistyskampanjan kohteeksi joutui fennomaanien johtaja Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen, jonka talon seiiniin kirjoitettiin yöllä iskulauseita ja jolle lähetettiin 30 hopearahaa ruumisarkussa merkinä kotimaansa kavaltamisesta.³⁸¹ Suomalaisten rakastaman keisari Aleksanteri II:n patsas Helsingin tuomiokirkon edessä puolestaan kukitettiin osoittaen samalla ero perustuslaiden oikeuksien puolustajan ja petturina pidetyn keisari Nikolai II:n välillä. Surutunnelmasta kielivät lisäksi kaupungin kaduilla mustissaan kulkevat naiset ja suruharsoa hihassaan kantavat miehet.³⁸²

Tämä ”huolien aika” vaati Suomen Naisyhdistyksen Uuteen Savoön kirjoittaman vetoomuksen mukaan kuitenkin adresseja, suruseppeleitä ja mustia pukuja enemmän. ”Meidän täytyy kuten Runeberg sanoo, kaivaa ojaa kaksin verroin, taistellesamme hallan tuhotöitä vastaan”, siinä todetaan. Vetoomuksessa kehoitetaan valistustyöhön, joka kohdistuisi erityisesti niihin koteihin, ”joissa tietämättömyys ja kurjuus valmistavat maaperän rikkaruoholle”.³⁸³ Teksti on ajan hengen mukainen, sillä vuosisadan lopulla kansanvalistus ja yleinen sivistystyö valjastettiin taisteluun venäläistämishakkaa vastaan.³⁸⁴ Monissa eri yhteyksissä toistetun *Saarijärven Paavo* -runon halla saa nyt myös uuden merkityksen näyttäytyen venäläistämistoimina, joita vastaan kaivetut ojat ovat puolestaan syvien kansan rivien valistusta noina valtiolliselle kehitykselle synkeinä aikoina.

Suomen Naisyhdistyksen huolen kansan sivistystasosta jakoivat myös monet muut tahot. Esimerkiksi ylioppilaat olivat pettyneet kansan tietämättömyyteen kerätessään kotiseuduillaan nimiä suurta adressia varten. Matti Klingen mukaan suuren adressin merkitys olikin siinä, että kirkon ja virkamiesten keisariuskollisuuteen kasvatta-

³⁷⁹ Puheesta H. Ylh. vt. Ministerivaltiosihteerille. Uusi Savo 28.3.1899.

³⁸⁰ Juva 1951, 563.

³⁸¹ Juva 1951, 563; Klinge 1997, 356–357. Vrt. Tommila 1999, 116–117.

³⁸² Parmanen 1936, 92–93; Tommila 1999, 105–106.

³⁸³ Maamme naisille. Uusi Savo 24.3.1899. Ks. myös Tommila 1999, 257.

³⁸⁴ Kinnunen 1982, 218.

mat ”kansanjoukot saatiin sen avulla uskomaan, että manifesti ja Venäjän politiikka olivat Suomelle vaaraksi”. Puutteellisen sivistyksen lisäksi ylioppilaat olivat pitkin Suomea kulkiessaan törmänneet maan sosiaalipoliittisiin ongelmiin. Köyhyydessä ja kurjuudessa elävän kansan mielestä ylioppilaiden huoli koski vain herrojen omaa etua eikä sillä niinkään ajateltu kansan parasta.³⁸⁵ Halla ei siis uhannut vain ulkoa käsin, vaan myös sisältäpäin tietämättömyyden ja välinpitämättömyyden muodossa, joita vastaan voitiin käydä niin ikään ”kaksin verroin ojja kaivamalla” eli kansaa valistamalla.

Kansalaisten yhteistyöhön ja valistukseen vetoaa myös Uudessa Savossa ilmestynyt Yksimielisyyden ohjelma, joka haluaa koota työhön isänmaan puolesta eri kielirintamat, puolueet ja yhteiskuntaluokat.³⁸⁶ Sen mukaan aika yhteistyölle on varteenotettava, sillä ”tämmöisenä koko isänmaan itsenäisyyttä uhkaavana hallavuonna ovat mielet myös herkäät parannuksia sisällisissä oloissamme puuhaamaan”. Kyseenomainen halla on merkittävä siinä mielessä, että se ”on kohdannut meitä kaikkia ilman eroitusta”. Siitä huolimatta kirjoituksen mukaan ”sen suuren vahingon käsittävät parhaiten ne, jotka ovat valistuneimmat ja joitten voi sanoa olevan asiain johdossa kullakin paikkakunnalla” ja niinpä nimenomaan ”heidän velvollisuutensa on nyt etupäässä ruveta hallan tuottamia tuhoja korjaamaan.”³⁸⁷

Koetut tuhot olivatkin tavallista suuremmat. Tavallisen hallan kohdalla kustannukset saatettiin laskea, kun taas tämän hallan ”tuottamaa vahinkoa ei voi miljardit eikä biljardit määritellä”. Se ”ruumiin koin tai spitaalain tavoin syö ja kalvaa ihmisten ja koko Suomen kansan henkistä ja aineellista elämää ja olemassa oloa”, kuten eräässä kylmiä ilmoja ja kesän katoja koskevassa kirjoituksessa todetaan. Elämän taivas näytti erityisen synkältä helmikuun 15. päivän hallan jälkimainingeissa, kesän hallat ja muut maataloutta koetelleet luonnonoikut eivät olleet mitään sen rinnalla.³⁸⁸ Kaikesta huolimatta Suomen kansa ei aikunut taipua sorron alla, kuten nimimerkki M. P. artikkelissaan kirjoittaa:

”Se kansa, joka isonvihan kymmenet vuodet kärsien kesti lakkaamatonta ryöstöä ja hävitystä, kansa, joka vuosisatoja kestäväällä taistelullaan pohjan ankaran pakkasen ja hyisen hallan kynsistä anasti tämän maan viljelykselle ja sivistykselle, kestää kyllä vankkana ja murtumatta ne verokuormat ja muut uhkaavat vaarat, jotka kansamme hartioita tulevat painamaan; ja sen

³⁸⁵ Klinge 1997, 358.

³⁸⁶ Yksimielisyyden ohjelma. Uusi Savo 6.4.1899; Yksimielisyyden ohjelma. Uusi Savo 8.4.1899.

³⁸⁷ Yksimielisyyden ohjelma. Uusi Savo 6.4.1899.

³⁸⁸ Kato rahaksi laskettuna. Uusi Savo 1.7.1899.

täytyykin ne kestää, jos nykyisen sukupolven suonissa virtaa pisaraakaan esi-isäin tarmokasta verta.”³⁸⁹

Syksyllä helmikuun manifestin muodossa ilmenneestä idän hallasta ei enää kirjoitettu yhtä näyttävästi kuin keväällä ja kesällä. Kommentointiin vallitsevasta tilanteesta törmää kuitenkin mitä erilaisimmissa yhteyksissä. Esimerkiksi eräs Uuden Savon kirjeenvaihtajista tuo mielipiteensä ilmi kesken pitkin valmisteilla olevaa Kuopio–Iisalmi rataa etenevän matkakertomuksensa. Hän ihastelee Poroveden ihanuutta, joka saisi vielä monen ulkomaalaisenkin huudahtamaan: ”Oi ihana Suomi, sinä pohjan nuorin kukka eurooppalaisessa taimitarhassa; idän halla ei saa tätä kukkaa kylmillä käsillään kouristaa!”³⁹⁰ Näin kirjeenvaihtaja asettaa kansainvälisen mielipiteen tukemaan Suomen kantaa asiassa. Muutoin vallitsevaan tilanteeseen ei kirjoituksessa viitata.

Toinen yllättävä yhteys vallitsevaan tilanteeseen löytyy kansakoulujen arvostusta käsittelevästä kirjoituksesta. Siinä todetaan, ettei ”yksi idän halla voinut pyyhkäistä” Suomen kansalta ”tuota vasta nupustaan aukeavaa kansakouluinnostusta”. Muutoin kirjoituksessa ei viitata vallitsevaan tilanteeseen lukuun ottamatta lyhykäistä mainintaa ajasta, ”jolloin kansansivistyksen pitäisi olla polttavimpana kysymyksenä”, vaan se keskittyy suomimaan papiston vaatimuksia sunnuntai- ja kiertokoulun suorittamisesta ennen rippikoulua, vaikka rippikouluun tulija olisi käynyt sitä ennen kansakoulun.³⁹¹ Näin ollen termin idän halla oletetaan olevan näissä kahdessa tapauksessa lukijalleen tuttu. Toisaalta hillitymmät ja peiteltymmät mielenilmaukset saattoivat olla entisestään kiristyneen sensuurin seurausta.

5.2 Lehtihalla vie hengenravinnon Suomen keväästä

Sanomalehtien toimintaa valvottiin 1800-luvun loppupuolen Suomessa sekä ennakkotarkastuksin että jälkikäden sensuurilla. Vaikka useilla valtiopäivillä esitettiin anomuksia uudesta painovapauslaista, pysyi vuonna 1867 säädetty painoasetus lisäyksineen voimassa ennakkosensuurin osalta aina vuoden 1905 marraskuun manifestiin asti ja muilta osin vieläkin pidempään. Suuriruhtinaskunnan painoasioiden ylimpänä valvojana toimi aluksi painoasiain ylihallitus ja ennakkotarkastuksesta vastasi kullakin painopaikkakunnalla sen oma painoasiamies eli sensori.³⁹² Vuonna 1891 painoasioiden ylin valvonta siirtyi painoasiain ylihallitukselta kenraalikuvernöörille. Samalla julkaisuluvan saami-

³⁸⁹ Pysykäämme väistymättä paikallamme. Uusi Savo 25.7.1899.

³⁹⁰ Takapajulainen. Kuopion–Iisalmen radalta. Uusi Savo 25.10.1899.

³⁹¹ –a –n. Hätävuosi ja kansakoulut. Uusi Savo 9.11.1899.

³⁹² Landgren 1988, 277, 279; Leino-Kaukiainen 1988, 440–441.

nen ja julkaisuluvan peruuntuminen tulivat riippuvaiseksi ainoastaan kenraalikuvernöörin tahdosta.³⁹³

Vuonna 1899 kenraalikuvernööri sai julkaisuluvan myöntämisen- ja peruuttamisoikeuden lisäksi valtuudet varoitusten ja muistutusten antamiseen. Seuraavana vuonna tehdyllä painoasetuksen muutoksella kenraalikuvernöörin oikeuksiin lisättiin mahdollisuus vaatia vastaavan toimittajan eroa lakkautuksen uhalla sekä antaa varoituksia myös toimittajille. Näihin oikeuksiin lisättiin vuonna 1904 vielä irtonumeroiden myynnin kieltäminen sekä yksityisten ilmoitusten painattamisen kieltäminen enintään kahdeksan kuukauden ajaksi.³⁹⁴ Sensuurin uudelleen järjestämisellä pyrittiin kitkemään lehdistön venäläisvastaisuutta ja separatismien lietsontaa. Vaikka kiristyneen sensuurin seurauksena sanomalehtien toimintaa pystyttiin vaikeuttamaan, ei pakotteilla onnistuttu muuttamaan lehdistössä esitettyjä mielipiteitä venäläisille hallintoviranomaisille myönteiseen suuntaan. Pikemminkin päinvastoin poliittisessa puolustustaistelussa tuli välttämättömäksi korostaa kansallista yhtenäisyyttä ja vastustusmielialan laajuutta eri kansankerroksissa, joiden äänitorveksi lehdistö nyt koki itsensä pelkän valistajan roolin sijaan.³⁹⁵

Kuopiolaissanomalehtien kohdalla sensuuri näkyi muun muassa painoesteinä, varoituksina ja lakkauttamisina.³⁹⁶ Kuopiossa sananvalvonta oli ensimmäisen sortokauden ajan jopa tiukempaa kuin muissa suomalaisissa sanomalehtikaupungeissa, sillä kuopiolaissanomalehtien sensori K.M. Stenius oli uskollisuudessaan venäläistä esivaltaa kohtaan ilmeisen horjumaton virkamies.³⁹⁷ Erilaiset sanomalehtiin kohdistuneet sensuuritoimenpiteet antoivat pontta puheille lehtihallasta, jota voitaneen pitää eräänlaisena idän halla -diskurssin aladiskurssina, olihan edellinen ainakin osin seurausta jälkimmäisestä.

Manifestien tavoin myös sensuurin kiristyminen herätti vastustusta ja mielipiteiden ilmaisu näkyi lehtien sivuilla. Osana sensuurin vastaista taistelua vietettiin eri puolella Suomea marraskuussa 1899 sanomalehdistön päiviä.³⁹⁸ Jos sanomalehdet nähtiin kansan ajatuselämän peltona, ”jonka saroille niin monet ajatussiemeniä kylvävät”, oli sanomalehdistönpäivissä kysymys tämän pellon lannoittamisesta ja ojittamisesta ra-

³⁹³ Leino-Kaukiainen 1980, 34; Leino-Kaukiainen 1988, 440.

³⁹⁴ Leino-Kaukiainen 1980, 34–35.

³⁹⁵ Leino-Kaukiainen 1980, 37, 55; Kinnunen 1982, 207.

³⁹⁶ Ks. Huovinmaa 1980, 22–23, 25; Leino-Kaukiainen 1980, 34, 46, 48.

³⁹⁷ Kinnunen 1982, 209–210.

³⁹⁸ Leino-Kaukiainen 1984, 288

halahjoituksin, jotta ”se entistä enemmän kestäisi itäilmojen myrkyllistä hallaa.”³⁹⁹ Helsingissä, tapahtumien keskipisteessä, sanomalehdistöpäivien järjestelyihin osallistui koko kulttuurielämän kerma aina arkkitehti Eliel Saarista säveltäjä Robert Kajanusseen.⁴⁰⁰

Marraskuun 7. päivänä ilmestyneessä Uuden Savon numerossa sanomalehdistön päivien tunnelmia ja tapahtumia selostettiin yksityiskohtaisesti kaikkiaan kuuden palstan verran. Kuvaus pääkaupungin sanomalehdistön päivien tilaisuuksista keskittyy juhlanäytäntöön ja siellä esitettyihin kuvaelmiin Suomen historiasta. Viimeisessä kuvaelmassa ”Suomi herää” kuultiin muun muassa Jean Sibeliuksen säveltämää musiikkia ja Eino Leinon runollisen kauniita sanoja, joiden katsottiin valavan mieleen valoisia tunteita:

”Kyntäkää, kylväkää,
toukojen, toivojen aika on tää.
Toivehet milloin toteutuu,
milloin halla ne syö.
Nyt on Suomen toukokuu,
nyt on kynnön ja kylvön työ;
leikkuu, korjuu – kaikki muu
jääköhön Herran huomaan.”⁴⁰¹

Varsin maatalousvoittoisilla kielikuvilla Leinon runo saa loihdittua eteemme kansallisen henkeä uhkuvan kehotuksen käydä työhön isänmaan puolesta. Suomessa on koettu milloin parempia aikoja ja toiveiden mukaisia satoja, milloin huonompia aikoja ja pelättyjä katoja niin maatalouden kuin kansakunnan rakentamisen saralla erilaisten hallojen vuoksi. Poikkeuksellisen runosta tekee sen positiivinen sävy, toiveikkaus, vaikka lopussa kaikki jätetään totuttuun tapaan, runebergiläisen hengen mukaisesti, Kaikkivaltiaan käsiin.

Kuopiossa sanomalehtien päiviä ei vietetty aivan näin toiveikkaissa tunnelmissa, sillä kesken juhlinnan saapui tieto Uuden Savon kuusipäiväisen painoksen lakkauttamisesta ainiaaksi ja toisen paikkakunnalla ilmestyvän lehden, Savo-Karjalan,

³⁹⁹ Olli. Kirje Kuopiosta. Uusi Savo 28.10.1899. Nimimerkin Olli takaa löytyy Uuden Savon toimitussihteeri Otto Tuomi, joka oli toiminut jo Tapion toimittajana ja Savon aputoimittajana. Kinnunen 1982, 192, 199.

⁴⁰⁰ Leino-Kaukiainen 1984, 288–289.

⁴⁰¹ Sanomalehdistön päivät Helsingissä. Uusi Savo 7.11.1899.

lakkauttamisesta kolmeksi kuukaudeksi.⁴⁰² Juhlatapahtumat vaihtuivat toimittajien puolesta pidettyihin mielenosoituksiin ja illalla pidettyyn isänmaalliseen tilaisuuteen.⁴⁰³ Sanomalehden katsottiin olevan tuona aikana jo ”semmoista jokapäiväistä leipää, että jos halla sanomalehteä kohtaa, koskee se suureen yleisöönkin”. Mielettömänä pidettiin sitä, että ankarat paino-olot ”voivat saattaa suuren läänin pääkaupungin aivan sanomalehdettömäksi, vieläpä tämmöisenä katovuonna, jolloin sanomalehti on monin verroin tarpeen”.⁴⁰⁴ Ajatus sisältää sikäli paradoksin, että lakkauttamisella oltiin nimenomaan estämässä tietojen levitystä katovuodesta, mikäli katovuodella viitataan tässä yhteydessä Venäjän taholta koettuun sortoon eikä yksinomaan katovuoteen maataloudellisessa mielessä.

Eräänlainen torjuntavoitto kuitenkin saavutettiin, sillä myös Uuden Savon kolmipäiväinen painos oli lakkautusuhan alla. Tuohtuneet pohjoissavolaiset kävivät lakkautusuhan tiimoilta päättäjien puheilla suurrutinaskunnan pääkaupungissa ja saivat kenraalikuvernööri Bobrikovin sekä osan senaatin jäsenistä vakuuttuneiksi lehden julkaisemisen tarpeellisuudesta.⁴⁰⁵ Juhani Aho kuvaa herrojen luo lähteneen lähetystön matkaa ”Lehtihalla – leipähalla” otsikoidussa kirjoituksessaan. Siinä hän kertoo humoristiseen sävyyn erään Savon miehen esittämästä vertauksesta hallituksen jäsenille:

”Kuunneltuaan lähetystön asiata ja luvattuaan tehdä sen hyväksi voitavansa, oli herra senaattori sitten kysynyt ’kuinka siellä Savossa nyt nälänhädän kanssa aiotaan tulla toimeen?’ ’Herra sinatyöri’, oli vastannut Savon äijä, ’kyllähän se kovalle ottaa, mutta ehkäpä tuosta suoriudutaan. Sen leipähallan kanssa on jo totuttu taistelemaan, mutta kun tulee se lehtihalla, kun meiltä otetaan hengenkin ravinto, silloin on tiukka talvi edessä’.”⁴⁰⁶

Tekstipätkä antaa kuvan Suomen kansasta sivistymään pyrkivänä ja sanomalehtiä lukevana. Tämä kansa on jo tottunut elämään toistuvien katovuosien kanssa, jotka vievät viljan mennessään, ja niinpä Suomen kansalle ”lehtensä on leipääkin kalliimpi”.⁴⁰⁷ Sanomalehtien levikki ja sitä myöden myös niiden merkitys olikin kasvanut nopeasti 1800-luvun loppupuolella. Esimerkiksi Savon levikki oli vuonna 1879 noin 750 kappaaleen tienoilla, kun taas sen seuraajan Uuden Savon levikki oli vuonna 1899 puolestaan

⁴⁰² Leino-Kaukiainen 1984, 290.

⁴⁰³ Sanomalehdistön päivät. Uusi Savo 7.11.1899.

⁴⁰⁴ Suuret kiitokset. Uusi Savo 7.11.1899.

⁴⁰⁵ Nummela 1989, 443.

⁴⁰⁶ Juhani Aho. Leipähalla – lehtihalla. Uusi Savo 28.11.1899.

⁴⁰⁷ Juhani Aho. Leipähalla – lehtihalla. Uusi Savo 28.11.1899.

jo noin 5000 kappaletta. Matti Kinnusta lainaten ”ilmeisesti sortovuosien kiihkeät valtiolliset tapahtumat ja jatkuva jännitys kiihoittivat ihmisten lukuhaluun ennenäkemättömiin mittoihin”.⁴⁰⁸

Edellisten kirjoitusten linjoilla olivat myös Vesannon ja Kiuruveden maa-seutukirjeenvaihtajat. Vesannolta kirjoitetaan, kuinka ”halla, kova halla on taas kohdannut meitä, ainakin yhtä suuren mieliä masentavan vaikutuksen on tämä tehnyt kuin viime elokuun halla teki viljoissamme, sillä selvään näkee, että sanomalehdetkin kuuluvat jokapäiväiseen elinehtoon nykyään”. Kirjoittaja lisää, että ”tuskin on pahaistakaan mökkiä, johon tämä sanoma ei olisi vaikuttanut paheksumista”, ja vertaa tilannetta, jossa kolmipäiväinenkin lehti olisi lopetettu, Egyptin pimeyteen.⁴⁰⁹ Kiuruvedeltä toimitukseen lähetetyssä kirjekortissa ollaan puolestaan huolestuneita postin Savon vesien latvoille toinen toisensa perästä tuomista yhä oudommista ja oudommista uutisista:

”Mitä kaikkea olemmekaan saaneet kuulla viime kuluneen marraskuun aikana! Ei sillä hyvä, että halla keskellä kesää meiltä leivän vei, vaan meitä kohtaa yhä jos jonkinlaiset henkisetkin hallat. Ensiksi tuli marraskuun alussa tuo kautta maailman jo kuulu ’lehti-halla’, joka uhkasi viedä meiltä henkisen, jokapäiväisen ravintomme, mutta joka ei toki kaikessa ankaruudessaan tällä kertaa vielä toteutunut”.⁴¹⁰

Kovin oli siis koetellut mennyt vuosi savolaisia. Kesän hallat veivät leipäviljan ja syksyn hallat pari paikkakunnan lehteä. Nimimerkki Anni K:n uudenvuodenrunon sanoin tämän voisi tiivistää muotoon: ”Toi vanha vuosi katoa,/Ei paljon suonut satoa;/Vei halla viljan, leipämme,/Ja toinen halla lehemme”.⁴¹¹ Savossa ei tästä huolimatta haluttu taipua koettelemusten edessä, eikä se suomalaiseen mentaliteettiin hallan suhteen olisi sopinutkaan. Niinpä eräässä oletettavasti naispuolisen henkilön kynäilemässä kirjoituksessa kehoitettiin jokaista tilaamaan lehti sanomalehtien tilausajan lähestyessä, ”sillä vielä hän niitä on jokunen säästynyt hallaltakin”. Olihan ”suomalaisen vanha tapa, että hallan käytyä sitä useammin käydään hallan arkaan paikkaan käsiksi.” Sanomalehtien tilaaminen ja lukeminen oli siis suorastaan pyhä kansalaisvelvollisuus.⁴¹²

⁴⁰⁸ Kinnunen 1982, 260–261.

⁴⁰⁹ Myötätuntoisuuden osoituksista. Uusi Savo 21.11.1899.

⁴¹⁰ Kiuruveteläinen. Ajanriennot ahtaalla. Uusi Savo 14.12.1899.

⁴¹¹ Anni K. Uuden vuoden alkaessa. Uusi Savo 2.1.1900.

⁴¹² Sanomalehtien tilausaika lähestyy. Uusi Savo 30.11.1899.

Sortovuosien toiminta ei rajoittunut kuitenkaan vain edellisessä luvussa käsitelyihin postimanifestiin ja helmikuun manifestiin sekä tässä luvussa käsitelyyn lehdistön kiristyneeseen sensuuriin, vaan se näkyi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa lisäksi muun muassa kokoontumisvapauden rajoittamisena, venäjänkielen aseman vahvistamisena, Suomen oman armeijan lakkauttamisena sekä kenraalikuvernöörin kurinpitovaltuuksien kaikenpuolisena lisäämisenä.⁴¹³ Käytännössä tämä tarkoitti esimerkiksi sitä, että arveluttavia yhdistyksiä lopetettiin, venäjä määrättiin asteittain hallinto- ja oikeuslaitosten virkakieleksi, sotilasrasitus moninkertaistui ja maasta saatettiin karkottaa passiivista vastarintaa tekeviä virkamiehiä.⁴¹⁴ Niinpä nimimerkki Olli kokoontumisvapauden ja venäjänkielen asiaa pohtiessaan ja erästä kansanmiestä lainatessaan toteaa ”tämmöiset uutiset kuuluvat kuin hallan sanomilta, vaikka eletäänkin keskellä kesää”.⁴¹⁵ Näin ollen oli myös luonnollista, että idän halla -diskurssi sai sanomalehtikirjoituksissa jatkoa postimanifestin, helmikuun manifestin sekä lehtihallan aiheuttaman kuohun laannuttuakin.

Sanomalehtien sivuilla tarjoihtiin kansalle entiseen malliin uskon ja toivon sanoja sekä ohjeita. Valtiollisen hallan niin kuin luonnon hallankin koettellessa oli toimittava Saarijärven Paavon tavoin eli ”kaivettava ojat kaksin verroin syvemmiksi, karsittävä kovana aikana petäjäistäkin ja elettävä siinä varmassa toivossa, että ’vaikka kokee, eipä hylkää Herra.’”⁴¹⁶ Kansan oli pysyttävä yhtenäisenä ja varottava viekkaiden kulkukauppiaiden puheita esimerkiksi kiertävien maanjakohuhujen suhteen. Tähän kyseenomaiseen Venäjältä tulevaan uhkaan viitataan seuraavassa katkelmassa sangen verhotusti, ellei lukija ole tietoinen tekstin alkuperästä eli Juhani Ahon *Idän halla* -nimisestä novellista, joka ilmestyi hänen *Lastuja* -novellikokoelmassaan vuonna 1891⁴¹⁷:

”Siinä on tuossa takalistolla suuri rajaton korpisuo – – sen soppiin ei ole koskaan päässyt päivä paistamaan, ja sen pohjalla asuu ainainen sulamaton routa – – sinne ovat hallan henget pyrkineet piiloutumaan, siellä ovat yrittäneet voimaa imemään kimppuumme käydäkseen, sieltä ovat ruvenneet huokumaan hyytä ja kuolemaa – – hävittääkäämme rydöt, niin hävitämme hallan”⁴¹⁸.

⁴¹³ Kinnunen 1982, 209; Vahtola 2003, 243.

⁴¹⁴ Nygård & Kallio 2003, 548; Vahtola 2003, 243.

⁴¹⁵ Olli. Kirje Kuopiosta. Uusi Savo 7.7.1900.

⁴¹⁶ Jaloja pyrinnoitä. Uusi Savo 2.12.1899.

⁴¹⁷ Ks. Aho 1891a.

⁴¹⁸ K-e H. Miten rehellinen suomalainen menettelee. Uusi Savo 21.7.1900.

Lohduttavien sanojen ja neuvojen ohella kansalle tarjottiin myös taisteluhenkeä nostattavia tekstejä, joissa idän hallaa vastaan kamppailevista suomalaisista tehtiin yhtä kuolemattomia sankareita kuin muinaisista sotia käyneistä ja soita raivanneista esi-isis-tään. Nimimerkki M. P. rinnastaa kirjoituksessaan esi-isien uroteot sortovaltaa vastaan käytyyn taisteluun todeten, että ”eivät vähäiset ole olleet nekään hallat, jotka ovat kiel-tämme ja kansallisuuttamme vastaan aika ajoin tähdätyt ja jotka ovat uhanneet ne kuih-duttaa ja olemattomaksi jäätää”. Taistelu tällaista ”hallaa vastaan ei ole vähempiarvoi-nen edellisiä”. Taisteluun ”pimeyden ja vääryyden voimia vastaan” käytiin miekkojen ja kuokkien sijasta hengen aseina, valistuksen ja sivistyksen voimalla. Niinpä häviönkin hetkellä saattaisimme lohduttaa ”itseämme sillä, että olemme oikeuden ja totuuden puo-lesta taistelleet puhtailla aseilla koko sivistyneen maailman myötätunnon meitä seura-tesse” ja ”sortumisemme olisi silloin kunniakasta”.⁴¹⁹ Nimimerkki J.R. kirjoittaa Rans-kan vallankumouksen henkeen otsikoidussa Vapaus, yhdenvertaisuus ja veljeys artikke-lissaan puolestaan seuraavaa:

”Nyt on kevätaika kansamme elämässä. Kaikilla aloilla herää elämä, har-rastus kasvaa, nyt ei ole uinahtamiseen aikaa, vaan kunkin tulee ryhtyä työhön. Usein keväälläkin uhkaa takatalvet ja hyinen halla. Ne voivat tul-la, kun laiho alkaa tähkää tehdä ja sittekin kun jyvä on vielä hennoimmil-laan, ja tehdä lopun kaikista hyvistä kesän toiveistamme. Niinpä on nytkin jo ollut hallaöitä, tuuli on pysytellyt vaan tuolla päivättömällä puolella, tai-vaanranta uhkaavana, synkkänä kammottaa, ilma on raskasta hengittää, ja sitä paitsi on siinä niin omituinen, vieras haju, että tukehtuu ja kaikista il-man merkeistä päättäen näyttää lopuksikin halla tulevan, lopullinen kato lähestyvän. Siis tehkäämme kaikki mitä vaan voimme niiden välttämisek-si. Kaivetaan ojat syvemmiksi, saatetaan suot viljamaiksi. Ja kun olemme tehneet, mitä olemme voineet, otetaan sitte vastaan mitä Herra antaa tulla, luottamalla siihen että: ’Vaikka kokee, eipä hylkää Herra.’ Vaikka toivot-tomalta näyttääkin, on meidän kumminkin kylvettävä ahkerasti, kylvettävä hyvää siementä. Sillä nousee siitä kerran suvi Suomellekin, tulee siitä ker-ran viljavat vuodet ja hedelmän aikakin. Jos ei niinkään kävisi, jos tämä polvi sortuisi taistelussa, jos halla kaikki viljan veisi, turmio koko elämän,

⁴¹⁹ M.P. Elkäämme masentuko. Uusi Savo 26.7.1900.

niin yli hautamme kumminkin kasvaa laiho kylvöstämme; – emme ole silloin turhaan eläneet...⁴²⁰

Vaikka kirjoittaja korostaakin kirjoituksensa alkupuolella lakien kunnioittamista ja sivistystyön merkitystä, voi edellä olevassa, kirjoituksen loppupuolelle sijoittuvassa tekstipätkässä havaita samanlaista uhrimielen nostatusta kuin monissa kansoja aseellisiin konflikteihin valmistelemissä teksteissä. Vastustaja näyttäytyy uhkaavana edustaen jopa lopullista katoa, mutta sitä vastaan käydään yhdessä Herraan luottaen taistellen viimeiseen asti. Vaikka taistelu hävittäisiinkin, ei annettu uhri ole turha, ja lopulta oikeamieliset tulisivat voittamaan mittelön.

Kuopiolaissanomalehtien vaiherikkaassa historiassa yksi sensuuria vastaan käydyistä taisteluista hävittiin vuonna 1903. Tuolloin Uuden Savon päätoimittaja Pekka Brofelt, joka oli venäläisiä sortotoimia vastustaneen kagaalin Kuopion osaston näkyvämpiä jäseniä, sekä hänen veljensä Kaarlo Brofelt karkotettiin maasta. Samalla Uuden Savon ilmestyminen loppui, sillä julkaisulupaa ei yrityksistä huolimatta onnistuttu siirtämään uusille tahoille. Sanomalehden julkaiseminen Kuopiossa sai siitä huolimatta jatkoa toimittaja V. A. Marjasen saadessa luvan siirtää Savonlinnaan aikomansa lehden Kuopioon. Helmikuussa 1904 ilmestymisensä aloittanut Otava oli sävyiltään varovaisempi kuin edeltäjänsä.⁴²¹

Idän halla -diskurssi näkyikin tämän jälkeen lehden sivuilla enää muutamissa valtiopäivämiesten puheissa. Talonpoikaissäädyn edustaja Huoponen totesi lailisten olojen palauttamiseen liittyvässä lausunnossaan tammikuussa 1905 miten ”hyinen halla yhtenä ainoana yönä voipi riistää viljelijän vaivannäön” ja miten ”samoin saattaa kansallisen olemuksen ja lainalaisen yhteiskuntarakennuksen peruspylväät tulla yhtäkkiä horjutetuksi”.⁴²² Huhtikuussa samainen edustaja Huoponen lausui valtiopäivillä pitämässään puheenvuorossa kuinka ”Suomen kansan elämän taivaalla nyt kevään enteet luovat toivoa, elämänhalua”, mutta ”elämän kovasta kokemuksesta tiedämme, että keväällä tulee usein takatalvi, hyinen halla, joka jätää hennon vihannoivan oraan, tulehtuneen tähkäpään”.⁴²³ Valtiopäivämies Juho Snellman muisteli puolestaan syksyllä Karttulan maanmiessseuran maanviljelysnäyttelyssä pitämässään avajaispuheessa vuoden 1899 hallaa, joka ”koski jokaiseen Suomen kansalaiseen” ja ”pani horjumaan koko

⁴²⁰ J.R. Vapaus, yhdenvertaisuus, veljeys. Uusi Savo 28.7.1900.

⁴²¹ Nummela 1989, 443–444.

⁴²² Valtiopäivät. Otava 3.1.1905.

⁴²³ Valtiopäivät. Otava 6.4.1905.

maamme kansan”. ”Muistamme niin elävästi täällä meidänkin olossa, kuinka vanhusten ja nuorten silmät kyyneleitä silloin vuoti”.⁴²⁴

Ensimmäinen sortokausi loppui vuosina 1904–1905 käydyin, Venäjän tappioon päättyneen, Venäjän ja Japanin sodan sekä Venäjällä ja Suomessa vuonna 1905 pidetyn suurlakon seurauksena. Mielialoja tyynnyttääkseen keisari Nikolai II julkaisi ministereidensä painostuksesta niin kutsutun marraskuun manifestin, joka lopetti helmikuun manifestin soveltamisen lainsäädännössä ja myös helmikuun manifestin nojalla annetut asetukset kumottiin. Venäjän hallintopiireissä ei kuitenkaan missään vaiheessa luovuttu ajatuksesta yleisvaltakunnallisesta lainsäädännöstä. Pian suomalaisetkin saivat huomata liennytyksen olleen vain väliaikaista. Esimerkiksi vuonna 1908 annettiin Suomea koskevien asioiden uusi esittelyjärjestys, jonka mukaan senaatin esittämät lait, asetukset ja hallinnolliset asiat oli ennen esittelyä keisarille esitettävä ministerineuvostolle. Uudeksi Suomen kenraalikuvernööriksi nimitettiin vuonna 1909 Bobrikovin kansliapäällikkönä toiminut valtakunnallistamispolitiikan uuttera kannattaja Franz Seyn, jonka vuoteen 1917 asti kestänyttä virkakautta on kutsuttu Suomessa toiseksi sortokaudeksi.⁴²⁵ Näin ollen voidaan olettaa idän halla -diskurssin saaneen jatkoa vuoden 1905 jälkeenkin, johon oma tutkimukseni päättyy.

⁴²⁴ Jouko. Karttulan maanmiesseuran maanviljelysnäyttely. Otava 28.9.1905.

⁴²⁵ Ks. Nygård & Kallio 2003, 553–556, 566, 568; Vahtola 2003, 245–246, 248.

5. ”MUT TOIVON AAMU, TOIVON TYÖ TAAS POISTI HALLA-YÖN”

Vielä on yhteenvedon aika, tarve tehdä tiliä tutkielman alussa esitettyjen tutkimuskysymysten kanssa. Mitä eri merkityksiä halla aikanaan sai, missä eri yhteyksissä hallasta kirjoitettiin, miten hallasta kirjoitettiin ja miten hallasta kirjoittaminen mahdollisesti muuttui olosuhteiden vaihdellessa? Entä onko näiden tutkimuskysymysten pohjalta pystytty selvittämään hallan läpitukenavuutta yhteiskunnassa ja ihmisten suhtautumista siihen? Onko tutkimus onnistunut ensisijaisessa tavoitteessaan venyttää hallatutkimuksen rajoja?

Useimmissa lähdeaineistoon kuuluvissa teksteissä hallan merkitys oli yksinomaan luonnontieteellinen eli sillä tarkoitettiin maanpinnan lämpötilan laskua nollan celsiusasteen alapuolelle ja täten aiheutuvaa vaaraa kasveille. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei luonnontieteellisesti käsitetylle hallallekin olisi voinut antaa merkityseroja. Luonnontieteellisessä mielessä käsitetty halla saattoi olla esimerkiksi vain olemassa oleva, jonkinlaista uutisarvoa sisältävä luonnonilmiö tai vaihtoehtoisesti se käsitettiin sellaiseksi luonnonilmiöksi, joka saatettiin nujertaa. Halla koettiin siis osassa kirjoituksia ihmisille heitetyksi haasteeksi. Konkreettisesti tämä käy ilmi esimerkiksi sellaisista ilmauksista, joissa hallaa pidetään vihollisena ja halla karkotetaan, sekä ylipäättään kaikista kehotuksista, joissa neuvotaan toimia hallan torjumiseksi ja pois häätämiseksi.

Haaste -merkityksen ohella halla sai myös selkeämpiä symbolisia merkityksiä. Se oli ikävä ahdistelija ja kavala kuolema, joka uhkasi nuoruuden kukoistusta. Se koettiin lisäksi jonkinlaisena Jumalan lähettämänä koettelemuksena tai rangaistuksena. Hallasta eroon pääseminen vaati tällöin ihmisten tekemää parannusta tai vaihtoehtoisesti se otettiin vastaan kansaa kasvattavana kokemuksena. Venäläistämistoimien vahvistuksessa 1890-luvulla halla -sanan merkitys politisoitui. Idän halla tai pelkkä halla -sanakin alkoi tietyntyyppisissä teksteissä merkitä samaa kuin emämaan taholta koettu sorto. Sensuuritoimenpiteiden seurauksena 1890-luvun lopulla alettiin puhua lehtihallasta, jonka myötä monet sanomalehdet käpristyivät kokoon saamiensa rajoitteiden alla tai kuolivat lakkautettuina.

Vaikka halla -sana sai eri merkityksiä, olivat nämä kaikki eri merkitykset toisaalta yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi jos ei olisi ollut hallaa vuodentuloa vievänä luonnonilmiönä, siitä ei puhuttaisi koettelemuksena, ja jos ei hallaa olisi nähty koettelemuksena, ei hallasta olisi tehty sortotoimien vertauskuvaa. Näin ollen hallan eri merkitykset linkittyvät toisiinsa, rakentuvat toistensa varaan, eivätkä ole täysin ymmärrettävissä yksinään. Niillä on sekä oma erillinen että yhteinen kontekstinsa, jotka sitovat ne

paitsi omaan aikaansa myös ajalliseen jatkumoon hallan merkityksen muuttuessa olosuhteiden vaihdellessa.

Tässä tutkimuksessa on pystytty esittelemään tarkemmin vain osa hallaan liitetystä merkityksistä. Yleisemmin ottaen hallalla tarkoitettiin haittaa tai vahinkoa, joka ilmeni mitä erilaisimmissa yhteyksissä. Maataloudelliseen halla -termistöön kuuluivat esimerkiksi orashalla, sirppihalla ja talvihalla, jotka kuvastivat omalta osaltaan sitä, mihin vuodenaikaan vahinko vainiolla oli tapahtunut tai millaisiin maatalouden käytänteisiin tuo vahinko liittyi.⁴²⁶ Samoin saatettiin muun muassa puhua ruplahallasta, kun kurssit tekivät tepposensa keinottelijoille, siirtolaisuuden hallasta, kun kylästä lähti parasta työväkeä Atlantin taa, tai tietämättömyyden hallasta, kun sanomalehdet eivät rapiseet, kirjan kannet kuluneet ja isänmaalliset laulut raikuneet syrjäkylillä.⁴²⁷ Tässäkin on mainittuna vain muutamia tarkemman tarkastelun ulkopuolelle jääneitä esimerkkejä halla -sanana käytöstä kuopiolaissanomalehdissä.

Kuten hallalla oli useita eri merkityksiä, oli sillä myös useita eri yhteyksiä, joissa se esiintyi. Halla oli mitä erilaisimpien uutisten aihe. Se oli osa Kuopion läänin kuvernöörinviraston ja maanviljelyshallituksen vuodentulokertomuksia sekä maaseutukirjeenvaihtajien kuulumisia. Hallasta keskusteltiin tai siitä pidettiin puheita ja esitelmiä agronomien kokouksissa, maanviljelyskokouksissa, maanviljelysnäyttelyissä, maanviljelysyhdistyksissä ja maamiesseuroissa. Halla esiintyi niin ikään innokkaiden maatalouden kehittäjien kirjeissä ja artikkeleissa sekä maatalouskirjojen referaateissa. Se mainittiin erilaisissa tapahtumien kuvauksissa, muistokirjoituksissa ja muistolauseissa. Kynäniekat kirjoittivat siitä novelleja, kertomuksia ja runoja. Halla oli osa poliittisia kannanottoja, kun kuvernöörit sisällyttivät sen virallisiin lausuntoihinsa ja valtiopäivämiehet puheenvuoroihinsa valtiopäivien kokoontuessa. Lisäksi hallasta julkaistiin koko joukko sekalaisia kirjoituksia, kuten toimittajien kirjoittamia ja toimitukseen lähetettyjä kirjeitä ja artikkeleita sekä tässä tutkimuksessa tarkemman tarkastelun ulkopuolelle jääneitä tekstejä kuten sananlaskuja ja maatalon myynti-ilmoituksia. Tutkimalla sitä, missä yhteydessä hallasta kirjoitettiin, voidaan siis todeta hallan tunkeutuneen sangen monelle elämänalueelle.

Tässä kohden ei voine olla mainitsematta myöskään kirjoittajia uutisten, kuvausten, artikkeleiden, kirjeiden, kertomusten ja runojen takana tai sanomalehdissä siteerattuja puhujia ja kirjoittajia. Tutkimusten mukaan Tapion ja Savon sekä Savon

⁴²⁶ Ks. esim. Elon korjuusta. Uusi Savo 20.8.1892; Aikaiseen pannut. Uusi Savo 29.6.1893; Talvihalla. Syyskylvy talven alla. Uusi Savo 15.7.1893.

⁴²⁷ Ruplahallaksi. Uusi Savo 29.7.1893; E.J.W. Jälkikaikuja. Uusi Savo 10.5.1900; Pimeitä pohjukoita. Uusi Savo 6.2.1902.

seuraajien Uuden Savon ja Otavan toimittajakuntaan sekä avustajien ryhmään kuului muun muassa opettajia, pappeja, virkamiehiä, ylioppilaita, kirjailijoita, taiteilijoita, kauppiaita, maanviljelijöitä ja kunnallisia luottamushenkilöitä eli edustajia lähinnä akateemisesta sivistyneistöstä, virkamiesten keskiryhmästä ja talonpoikien ylimmästä kerroksesta.⁴²⁸ Tässä tutkimuksessa saatu tulos ei tästä kovin paljon poikkea. Kirjoittajien ja siteerattujen joukosta löytyy niin eri alojen tohtoreita ja professoreja, agronomeja ja tilanomistajia, oppilaitosten johtajia ja opettajia, kauppaneuvoksia ja tirehtöörejä, kunnallislautakunnan esimiehiä, valtiopäiväedustajia ja kuvernöörejä kuin toimittajia ja kirjailijoitakin. Valtaosa halla-aiheisten kirjoitusten kirjoittajista on miehiä, mikä on ymmärrettävää kirjoitusten kuuluessa pääosin maatalouden ja politiikan piiriin, mutta lähdeaineistosta löytyy muutamia ilmeisesti naistenkin kirjoittamia tekstejä. Suurinta osaa kirjoittajista ei kuitenkaan pystytä enää millään tasolla tunnistamaan nimimerkkien takaa, vielä hankalampaa tämä on silloin kun tekstissä ei ole edes nimimerkkiä ja tähän ryhmään kuuluu kirjoitusten enemmistö. Sanomalehtien välityksellä ei siis juuri pääse käsiksi niiden ihmisten käsityksiin hallasta, joita hallat pahimmin koettelivat eli pientilallisten ja irtaimen työväen.

Tiedonanto -diskurssin kohdalla hallasta kirjoitettiin verrattain asialliseen sävyyn. Varsinkin hallaan liittyvät uutiset olivat usein hyvin ytimekkäitä ja sisälsivät useimmiten vain kaikkein oleellisimman tiedon tapahtuneesta: ajankohdan, paikan ja arvion aiheutuneista vahingoista. Myös vuodentulokertomukset pidättäytyivät ensisijaisen tietojen välittämiseen. Kirjeenvaihtajien välityksellä levinneet tiedot hallan vierailusta sen sijaan saattoivat sisältää jo runsaammin informaatiota samoin kuin ulkomaan uutiset.

Vaikka hallasta kirjoittaminen ajan mittapuun mukaan oli toisinaan viileän asiallista, sekoittui tähän asiallisuuteen usein aikakauden rehevä kieli, erilaiset hallaan liitetty mielikuvat. Pohjolan herra rehenteli, hallatar ei saanut kylliksi uhria tai vanha tuttava pistäytyi kyläilemässä aivan tavallisissakin uutisissa, kirjeissä ja artikkeleissa. Mikä lienee ollut näiden moninaisten ilmausten takana? Kuuluivatko ne vain ajan kielen käyttöön, jonkinlaiseen kielelliseen perintöön, vai oliko niiden tarkoitus tuoda pelätty halla jotenkin näkyvämpään muotoon tai huumorin avulla jopa lieventää sitä kohtaan tunnettua pelkoa?

Tiedonanto -diskurssiin kuuluvissa teksteissä kuultaa lisäksi halu kerätä tietoa hallasta mahdollisimman paljon ilmenee tämä sitten kirjeenvaihtajille lähetettyinä pyyntöinä kertoa hallan vierailuista paikkakunnallaan tai koko lukijakunnalle suunnat-

⁴²⁸ Kinnunen 1982, 186–192, 202–204.

tuina kehotuksina osallistua erilaisiin kokeiluihin ja kokeisiin omalla tilallaan. Selkeästi saadut tiedot halutaan myös jakaa eteenpäin, työ hallan taltuttamiseksi koettiin tietentekijöiden, maamiesten ja toimittajien yhteisenä. Halla koettiin haasteeksi, jonka edessä suomalaisten ei tullut taipua.

Haaste -diskurssin kirjoituksissa jaettiinkin runsaasti tietoa sekä omista kokemuksista että maatalouden asiantuntijoiden tekemistä kokeista hallantorjuntaan ja hallan hävittämiseen liittyen. Kirjoitusten sävy vaihteli auliisti tietoa jakavasta ylemmydentuntoisesti kansaa valistavaan. Monissa kirjoituksissa puhutaan siitä miten hallat koettelevat *meitä* ja mitä *meidän* tulisi tehdä hallavahinkojen vähentämiseksi, toisissa taas syy oli *heissä*, laiskoissa ja saamattomissa maanviljelijöissä. Valistavan otteen valinta kirjoituksiin on toisaalta ymmärrettävää, koostuihan toimittajakunta ja avustavien kirjoittajien ryhmä pääasiassa sivistyneistöstä, toisaalta on huomioitava että siitä koostui pääasiallinen lukijakuntakin.

Joskus tällainen ylemmydentuntoisuus, suoranainen herrastelu, tuntui kuitenkin liialliselta. Joku, joka ei hallan kauhuja ollut omakohtaisesti kokenut, puhui kuin olisi ollut asiantuntija. Jopa Savon kirjeenvaihtaja kirjoitti tuhtuneena ruotsinmielisten vallassa olevien käyttäytymisestä Viipurin maanviljelysnäyttelyssä vuonna 1887 seuraavaa: ”Eräskin puhuja rohkeni suomeksi pitää sampanjalasi kädessä puheen siitä, miten hallat ja katovuodet ovat ’meidän’ neroamme yhä vaan kehittäneet ja viljelystä eteenpäin vieneet, ’me’ emme ole lannistuneet vastuksista, vaan ne ovat karaisseet ’meitä’”. Tästä kaikesta kirjeenvaihtaja oli tullut siihen käsitykseen, että hallat olisivat edelleen tervetulleita.⁴²⁹ Osa kirjeenvaihtajan tuhtumuksesta on laitettava Savon fennomaanisuuden tilille, mutta kirjoituksessa piillee silti totuuden siemen.

Osa kirjoittajista näki vastuun tai ainakin osan siitä olevan yksittäisten maanviljelijöiden ohella valtiolla. Sen olisi tullut rahoittaa toimia hallan häätämiseksi yhdessä yksityisten maanomistajien kanssa. Samalla keskustelu kytkeytyi laajempaan ongelmavyöhyteen, kuten pientilallisten ja irtolaisten aseman parantamiseen sekä koko Suomen maatalouden kehittämiseen kilpailukykyisemmäksi.

Tiedonanto- ja haaste -diskurssin kohdalla on nähtävissä myös selvää vuorovaikutuksellisuutta kirjoittajien ja kirjoitusten välillä. Esimerkiksi köyden vetäminen, savuverhojen muodostaminen, salaojitus ja soiden kuivattaminen herättivät keskustelua. Mielipiteitä esitettiin sekä näiden puolesta että vastaan. Samalla nämä keskustelut ovat oiva esimerkki sosiaalisen todellisuuden luomisesta. Ehkä parhaiten tätä kuvaa keskustelu, jota käytiin soiden ojittamisen ympärillä. Kun riittävän monta kertaa useamman

⁴²⁹ Muistutuksia Viipurin maanviljelysnäyttelystä. Savo 1.9.1887.

vuosikymmenen aikana toistettiin soiden ojituksesta seuraavaa autuutta, ei toisinajatteli-joille löytynyt enää sanansijaa. Toistamisella oli ja on ihmeellinen voima. Tämän lienee ymmärtänyt jo roomalainen poliitikko Cato aikoinaan lopettaessaan puheensa joka kerta sanoihin ”Muuten olen sitä mieltä, että Karthago on tuhottava”, kunnes Karthago todella tuhottiin kolmannen puunilaissodan seurauksena.

Mielikuva -diskurssi esittelee meille hallan, jota ei käsitetä ja käsitellä vain ehdottoman asialliseen tyyliin. Päinvastoin mielikuvitukselle on annettu siivet keksittäessä hallalle mitä moninaisempia ilmaisumuotoja. Maskuliinisen ja feminiinisen hallahahmon kautta hallasta on saatu luotua mitä synkempiä kauhukuvia, mutta toisaalta halla on saatu vaikuttamaan myös uhittevalta vanhalta mieheltä tai kiukuttelevalta hysteriaa kärsivältä nuorelta naiselta. Halla kuvattiin nuoruuden hentoutta ja voimaa uhkaavana kuolemana, mutta samalla vanhana tuttavana, jonka käynteihin oli totuttu. Hallassa hallanpesineen oli lisäksi jotain säällittävää, ja mikä voisikaan tuntua ikivihollisesta nöyryyttävämmältä kuin sääli.

Koettelemus -diskurssin hallaa kohtaan tuota sääliä ei kuitenkaan tunnettu, sillä se kävi päälle aivan liian armottomana. Osittain tämän nähtiin olevan ansaittua, seuraus synneistä, joista Jumala rankaisi lähettämällä hallan. Suomalaisilta edellytettiin katumusta ja parannusta, käytännössä tämä useimmiten tarkoitti maatalouden järjestyksen säilyttämistä. Esimerkiksi ne, jotka jo olivat ojitaneet peltonsa, varjeltuivat halleilta, kun taas laiskoja ja saamattomia maanviljelijöitä, jotka eivät olleet peltojansa ojitaneet, halleilla kuritettiin. Aina halleille ei nähty kuitenkaan näin selvää syy-seuraus suhdetta. Koettelemus oli ennemmin koetinkivi, jonka Herra lähetti rakkaille lapsilleen. Esi-isien työtä näiden koettelemusten keskellä ihailtiin niin, että heidät nostettiin ihanteeksi kaikelle kansalle. Heidän tinkimättömään ja periksiantamattomaan asenteeseen tuli kunkin pyrkiä. Se, että hallat olivat koetelleet ja koettelivat nimenomaan suomalaisia, loi suomalaisten ylle tiettyä glooriaa. Maanviljelijöiden raa’assa työssä, taistelussa luontoa vastaan, oli jotain lähes uskonnollista. Tätä tähdensi maanviljelijä G. Harlinkin Nurmeksen Maalaisyhdistyksen kokouksessa pitämässään esitelmässä vuonna 1897. Lau-suihan Jumala karkottaessaan esivanhempamme paratiisista: ”menkää ulos, täyttäkää maa ja tehkää se itsellenne alamaisiksi”⁴³⁰.

Tutkimuksessa tutkittiin kysymyksen miten hallasta kirjoitettiin ohella sitä, miten hallasta kirjoittaminen mahdollisesti muuttui olosuhteiden vaihdellessa. Vaikka olemassa oli jonkinlaisia etukäteisoletuksia siitä, että hallasta kirjoittaminen olisi muuttunut synkempään suuntaan suurten nälkävuosien aikaan, ei tälle löytynyt mieles-

⁴³⁰ Maanviljelyksen alalta. Uusi Savo 4.2.1897.

täni ainakaan riittävää näyttöä tässä tutkimuksessa käytetystä lähdeaineistosta. Halla-aiheiset kirjoitukset saattoivat olla yhtä synkkiä myös muulloin. Vaikka noin kymmenen vuotta kestäneitä katoja ja huonoja satovuosia verrattiin Joosefin aikaiseen seitsemään huonoon vuoteen ja Herran vitsaukseen vuonna 1866, puhuttiin halloista Luojan kurituksena ja rangaistuksena hyvien satojen leimaamalla 1870-luvullakin. Ehkä laajempi lähdeaineisto ja aikarajaus tai aineiston tutkiminen laaja-alaisemmasta näkökulmasta kuin vain hallan kautta toisi esiin selviä eroja suurten nälkävuosien ja parempien sato vuosien välillä. Määrällisesti halla-aiheisia kirjoituksia oli kuitenkin enemmän vuosina 1866–1867 kuin niiden jälkeisinä vuosina aina vuoteen 1885 asti.

Vaikka hallasta kirjoittaminen pysyi pääpiirteissään melko muuttumattomana suurista nälkävuosista ensimmäisen sortokauden loppuun asti, koettiin tänä aikana mielestäni yksi merkittävä muutos, hallan politisoituminen 1890-luvulla. Tätä on käsitelty sekä idän halla että lehtihalla -diskurssissa. Halla toimi toisaalta sorrnon vertaukuvana ja toisaalta sen hetkisiä koettelemuksia verrattiin hallan aiheuttamiin. Käytetyt kie likuvat olivat pitkälti samanlaisia kuin luonnon hallasta puhuttaessa, mutta konteksti muutti oleellisesti sanoman merkityksen. Esimerkiksi Saarijärven Paavon ojien kaiva minen muokattiin palvelemaan uusia tarkoitusperiä eli maailman muutokset muokkasivat kieltä. Idän halla ja lehtihalla koettiin jopa luonnon halloja pahemmiksi, sillä nämä koettelivat koko kansaa ja niihin ei ollut totuttu kuten luonnon halloihin. Jopa tulevaisuutta oli hankala nähdä, kun halla oli käynyt kiinni kansan kevääseen. Selviytymiseen kuitenkin uskottiin. Se oli mahdollista Jumalaan luottamalla ja valistajien neuvoja kuuntelemalla kuten luonnon hallankin kohdalla.

Kun tarkastellaan kokonaisuudessaan suomalaisten suhtautumista hallaan kuopiolaissanomalehtien kautta, on mielestäni Aleksis Kiven runon *Suomenmaa* yksi säkeistö tätä hyvin kuvaava:

”Oil monta näissä laaksoissa
Tok’ aikaa ankaraa,
Kun yösen halla hyyrteinen
Vei vainiomme viljasen;
Mut toivon aamu, toivon työ
Taas poisti halla-yön.”⁴³¹

⁴³¹ Aleksis Kivi. Suomenmaa. Uusi Savo 14.5.1898.

Suomessa oli koettu monia ankaria hallajaksoja, olivat ne sitten luonnontieteellisen hallan tai idän hallan aiheuttamia. Ne veivät mukanaan sadon, merkitsi sato sitten pellon ja puutarhan antia tai aikojen saatossa emämaalta saatuja ja saavutettuja kansallisomaisuuksiksi katsottuja etuuksia ja vapautta. Hyyrteiset hallat eivät kuitenkaan pystyneet samuttamaan suomalaisten sydämissä kytevää toivoa paremmasta huomisesta, jossa hallaöiden kauhut olisivat taakse jäänyttä elämää. Tähän vakaasti uskoen suomalaiset tekivät työtä, jotta tuo huomispäivä koittaisi mahdollisimman pian, ellei heille itselleen niin ainakin heidän jälkipolvilleen.

Tässä tutkimuksessa ei kenties ole pystytty luomaan mitään mullistavaa eikä tuomaan esille kovinkaan monia sellaisia asioita, jotka eivät jo olisi olleet aiemmin tiedossa. Siitä huolimatta koen, että tutkimuksen alkuperäisessä tavoitteessa, perinteisen hallatutkimuksen rajojen venyttämässä on onnistuttu. Ehkä jonkinlainen aavistus on saavutettu myös sen suhteen miten läpituokevasta ilmiöstä suomalaisessa yhteiskunnassa 1800-luvun loppupuoliskolla ja 1900-luvun alussa oikein oli kyse, vaikka sanomalehtikirjoitukset pääsääntöisesti olivatkin lähtöisin sivistyneistön käsistä. Tutkielma on lisäksi omalta osaltaan avannut käsityksiä suomalaisten suhtautumisesta hallaan. Tyhjentävästi – se olisi sula mahdottomuus – aihetta ei ole pystytty käsittelemään eikä se ole toki ollut tarkoituskaan, joten aihe avaa lukuisia mahdollisuuksia jatkotutkimuksille niin aikarajauksen, lähdeaineiston, tutkimusmenetelmän kuin tutkimuskysymystenkin suhteen. Millainen hallakuva oli ennen suuria nälkävuosia tai ensimmäisen sortokauden jälkeen? Millainen on maataloudenopasvihkosten, tieteellisten tutkimusten, kaunokirjallisuuden tai eri arkistolähteiden muodostama hallakuva? Voisiko hallatutkimukseen soveltaa muistitietoa tai vertailevaa tutkimusotetta? Se jatkuuko hallatutkimus ja millä tavoin jää nähtäväksi.

LÄHDELUETTELO

Alkuperäisaineisto

Suomen kansalliskirjasto. Digitoidut aineistot. Historiallinen sanomalehtikirjasto. [WWW].

<http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/main.html>

Aura 1885

Otava 1904–1905

Päivälehti 1890

Sanomia Turusta 1873

Satakunta 1885

Savo 1879–1891

Savo-Karjala 1890

Suomalainen Virallinen Lehti 1866–1885

Tampereen Sanomat 1885

Tapio 1862–1885

Uusi Savo 1891–1903

Aikalaiskirjallisuus

Aho, Juhani: Idän halla. Teoksessa Lastuja. Kertomuksia ja kuvauksia. Werner Söderström. Porvoo 1891. S. 101–106. (1891a)

Aho, Juhani: Isäntä ja mökkiläinen. Teoksessa Lastuja. Kertomuksia ja kuvauksia. Werner Söderström. Porvoo 1891. S. 95–100. (1891b)

Aho, Juhani: Uudisasukas. Teoksessa Lastuja. Kertomuksia ja kuvauksia. Werner Söderström. Porvoo 1891. S. 7–15. (1891c)

Aho, Juhani: Kevätkylmät. Teoksessa Lastuja II. Werner Söderström. Porvoo 1905. (1. painos 1892). S. 1–4

Erkko, J. H.: Aino. Runo viidessä näytöksessä. Otava. Helsinki 1893.

Erkko, J. H.: Pohjolan häät. Kolminäytöksinen runo. Otava. Helsinki 1902.

Kihlman, Alfred Oswald: Yöhallat Suomessa 1892. Kuopio 1893.

Kihlman, Alfred Oswald: Yöhallat Suomessa 1893. Kuopio 1895. (1895a)

Kihlman, Alfred Oswald: Yöhallat Suomessa 1894. Kuopio 1895. (1895b)

Kivi, Aleksis: Seitsemän veljestä. Gummerus. Jyväskylä 2002 (1. painos 1870).

Leino, Eino: Kevätlaulu. Teoksessa Tarina suuresta tammesta y.m. runoja. Werner Söderström. Porvoo 1896. S. 80–87.

Lemström, Selim: Om sättet att förekomma sommarnattfroster genom facklor. Helsinki 1883.

Manninen, Antti: Mietteitä katovuosista Suomessa. Kuopio 1860.

Palmén, L. Ilmari: Suonkuivaustyöt Suomessa XIX vuosisadalla. Historiallinen tutkimus. Helsinki 1904.

Päivärinta, Pietari: Käytännöllisiä neuvoja soitten ja rämeiden viljelemiseen. Werner Söderström. Porvoo 1886.

Suomalais-ruotsalainen sanakirja. A–M. Toim. Elias Lönnrot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1874.

Tutkimuskirjallisuus

Aalto, Eeva-Liisa: Lehtien julkaisuluvat vuoden 1867 asetuksesta ensimmäisen sortokauden loppuun. Teoksessa *Sensuuri ja sananvapaus Suomessa*. Toim. Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomen sanomalehdistön historia – projektin julkaisuja N:o 17. Helsinki 1980. S. 26–33.

Aarrevaara, Heikki: Suomen salaojituksen historia. *Salaojituksen Tukisäätiö*. Helsinki 2003.

Anttila, Veikko: Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uudenaikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. *Kirjayhtymä*. Helsinki 1974.

de Beauvoir, Simone: Toinen sukupuoli. Alkuteos: *Le deuxième sexe I et II* (1949). Lyhentäen suom. Annikki Suni. *Kirjayhtymä*. Helsinki 1980.

Björn, Ismo: Muuttuva maalaismaisema. Teoksessa *Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. Toim. Viljo Rasila; Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003. S. 598–619.

Connell, R. W.: *Masculinities*. Polity Press. Cambridge 1999.

Engman, Max: Kauppaneuvos Erik Julin (1796–1874). Suom. Ilkka Nummela. 5.9.2009. *Kansallisbiografia*. [WWW].

<http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=81>

Sivulla vierailtu 18.7.2011.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. Tampere 1998.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. Tampere 2003.

Evolla ensimmäisenä. Ewoisten metsänhoito-opistosta osaksi ammattikorkeakoulua 1862–2002. Toim. Kalle Sistola. Hämeen ammattikorkeakoulu. Hämeenlinna 2002.

Haggrén, Georg: Vuorineuvos Fridolf L. Hisinger (1845–1928). 5.9.2008. *Kansallisbiografia*. [WWW].

<http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=269>

Sivulla vierailtu 25.5.2011.

Heikkilä, Raimo & Lindholm, Tapio: Soidensuojelun vaikeat vuosikymmenet. Terra 2/2008. S. 95–106.

Heino, Raino: Climate in Finland during the period of meteorological observations. Finnish Meteorological Institute Contributions No 12. Finnish Meteorological Institute. Helsinki 1994.

Holmberg, Peter: Homén, Theodor (1858–1923). 14.6.2002. Kansallisbiografia. [WWW].

<http://www.kansallisbiografia.fi.ezproxy.utu.fi:2048/kb/artikkeli/3484/>

Sivulla vierailtu 7.1.2013.

Holopainen, Jari: Turun varhainen ilmastollinen havaintosarja. Raportteja No. 2004:8. Ilmatieteen laitos. Helsinki 2004.

Hughes, J. Donald: Maailman ympäristöhistoria. Alkuteos: An Environmental History of the World. Humankind's Changing Role in the Community of Life (2001). Suom. Jyrki Vainonen. Vastapaino. Tampere 2008.

Huovinmaa, Kai: Sensuuri 1870-luvun sanomalehdistössä. Teoksessa Sensuuri ja sananvapaus Suomessa. Toim. Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o 17. Helsinki 1980. S. 17–25.

Hytönen, Jyrki & Silfverberg, Klaus: Kuivatustehon vaikutus turvemaan lämpöoloihin. Folia Forestalia 780. Metsäntutkimuslaitos. Helsinki 1991.

Häikiö, Martti: Kairamo, Alfred Oswald (1858–1938). 23.6.2000. Kansallisbiografia. [WWW].

<http://www.kansallisbiografia.fi.ezproxy.utu.fi:2048/kb/artikkeli/3499/>

Sivulla vierailtu 7.1.2013.

Häkkinen, Antti: ”Ja he oli kuullu että toiselle paikkakunnalle oli tullu semmonen jauhomatto että oli ryssänraato...” – Nälkävuodet, usko ja taikausko. Teoksessa Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Toim. Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1991. S. 237–249. (1991a)

Häkkinen, Antti: ”Jos lapsen, vasta näet puunvärisiä arkkuja, niin ei tarvihte kysyä, sillä ne ovat nälkään kuolleita”. Muisti, muistikuvat ja maailmankuva hätäajan jälkeen. Teoksessa Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Toim. Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1991. S. 250–272. (1991b)

Häkkinen, Antti: ”Kuolema tulee jäkäläleivästä!” Hätäravinto, jäkäläleipävalistus ja sen vastaanotto. Teoksessa Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Toim. Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1991. S. 91–113. (1991c)

Häkkinen, Antti: ”Pernaan Lapuan tie tehtiin jauhonaalolla nälkävuosina”. Hätäaputyöt: epäonnistuko valtiolta? Teoksessa Kun halla nälän tuskan toi. Miten

suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Toim. Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1991. S. 129–157. (1991d)

Ignatius, Jaakko: Jäsen n:o 11 – Eliel Jonathan Warén (1854–1928) – Mallisuomennoksen tekijä. Duodecim 21/2006. S. 2567–2572.

Ikonen, Vappu: ”On syöty kaikkea, joka vain on ollut kiveä pehmeämpää”. Ravintokysymys 1860-luvulla. Teoksessa Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Toim. Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1991. S. 81–90. (1991a)

Ikonen, Vappu: ”Tervaa...vastaan saatiin Oulun kauppiailta ennakkona viljaa, suolaa ja muutakin” – kauppahuoneiden rooli hätäaikana. Teoksessa Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Toim. Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1991. S. 114–125. (1991b)

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: Diskurssiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Diskurssianalyysin aakkoset. Kirj. Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Vastapaino. Tampere 1993.

Jokisalo, Jouko: Saksalaisesta ympäristöhistoriasta. Historiallinen Aikakauskirja 4/1991. S. 301–310.

Jussila, Osmo: Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917. WSOY. Helsinki 2004.

Jussila, Osmo: Suomi suuriruhtinaskuntana 1809–1917. Teoksessa Suomen poliittinen historia 1809–2006. Kirj. Osmo Jussila, Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi. WSOY Oppimateriaalit Oy. Porvoo 2006. S. 9–98.

Jutikkala, Eino: Halla aina uhkana. Teoksessa Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Toim. Viljo Rasila; Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003. S. 292–293. (2003a)

Jutikkala, Eino: Katovuodet. Teoksessa Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Toim. Viljo Rasila; Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003. S. 504–513. (2003b)

Jutikkala, Eino: Tilalliset ja tilattomat. Teoksessa Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Toim. Viljo Rasila; Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003. S. 447–460. (2003c)

Juva, Einar W.: Suomen kansan aikakirjat 8. 1856–1899. Otava. Helsinki 1951.

Kallinen, Maija: Lemström, Selim (1838–1904). 28.2.2001. Kansallisbiografia. [WWW].

<http://www.kansallisbiografia.fi.ezproxy.utu.fi:2048/kb/artikkeli/3528/>
Sivulla vierailtu 3.2.2013.

- Kero, Reino: Suureen länteen. Siirtolaisuus Suomesta Pohjois-Amerikkaan. Siirtolaisuusinstituutti. Turku 1996.
- Keränen, J.: Hallaöistä. Teoksessa Oma maa. Tietokirja Suomen kodeille. IV osa. Heinäkuu–Elokuu. Toim. Kaarle Krohn, G. Melander & K. O. Lindeqvist. WSOY. Porvoo 1923. S. 941–951.
- Kinnunen, Matti: Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa I. Kuopion sanomalehdistön historia 1844–1917. Savon Sanomain Kirjapaino Oy. Kuopio 1982.
- Klinge, Matti: Keisarin Suomi. Alkuteos: Kejsartiden (1996). Suom. Marketta Klinge. Schildts. Helsinki 1997.
- Koleasta talvesta kesäamuun. Otteita Hugo Simbergin kirjeistä. Toim. Hanna-Leena Paloposki. Ateneumin julkaisut no 19. Valtion taidemuseo. Helsinki 2000.
- Korhonen, Anu: Luonnon aivastus ja Jumalan nyökkäys – maanjäristys Englannissa 1580. Teoksessa Ympäristöhistorian näkökulmia. Piispan apajilta trooppiseen helvettiin. Toim. Timo Soikkanen. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 14. Turun yliopisto. Turku 1999. S. 21–43.
- Korhonen, Teppo: Koneiden aika alkamassa. Teoksessa Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Toim. Viljo Rasila; Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003. S. 461–479. (2003a)
- Korhonen, Teppo: Perinne hallitsee maataloustekniikkaa. Teoksessa Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Toim. Viljo Rasila; Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003. S. 405–432. (2003b)
- Landgren, Lars: Kieli ja aate – politisoituva sanomalehdistö 1860–1889. Teoksessa Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Päätoim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy. Kuopio 1988. S. 267–420.
- Latja, A. & Kurimo, H.: Temperature changes in the soil and close to the ground on wetlands drained for forestry. Symposium on the hydrology of wetlands in temperature and cold regions. Vol 1. Suomen Akatemian julkaisuja 4/1980. S. 46–51.
- Lehto, Olli: Lindelöf, Lorenz (1827–1908). 24.2.2000. Kansallisbiografia. [WWW]. <http://www.kansallisbiografia.fi.ezproxy.utu.fi:2048/kb/artikkeli/3536/> Sivulla vierailtu 7.1.2013.
- Leino, Eino: Kansalaisseppel. Teoksessa Painuva päivä. 1914. Projekt Gutenberg. [WWW]. <http://www.gutenberg.org/files/14774/14774-8.txt> Sivulla vierailtu 12.4.2013.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko: Sensuuri Suomessa 1880-luvulta vuoteen 1905. Teoksessa Sensuuri ja sananvapaus Suomessa. Toim. Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o 17. Helsinki 1980. S. 34–71.

- Leino-Kaukiainen, Pirkko: Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa vuosina 1891–1905. Historiallisia tutkimuksia 126. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1984.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko: Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905. Teoksessa Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Päätoim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy. Kuopio 1988. S. 421–632.
- Louekari, Sami: Ympäristö suomalaisessa historiankirjoituksessa. Teoksessa Ympäristöhistorian monet kasvot. Kirjoituksia suomalaisesta ympäristöhistoriasta. Toim. Anna Saukkonen. Turun yliopiston Historian laitoksen julkaisuja 62. Turku 2002. S.15–85.
- Luttinen, Jaana: Maanviljelysneuvos Johannes Lagus (1846–1922). 5.9.2009. Kansallisbiografia. [WWW].
<http://www.kansallisbiografia.fi.ezproxy.utu.fi:2048/talousvaikuttajat/?iid=148>
Sivulla vierailtu 6.3.2013.
- Massa, Ilmo: Ympäristöhistoria tutkimuskohteena. Historiallinen Aikakauskirja 4/1991. S. 294–301.
- Mylly, Juhani: Kansallinen projekti. Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa. Kirja-Aurora. Turku 2002.
- Myllyntaus, Timo: Ympäristöhistorian tutkimus Suomessa. Keskusteluaiheita. No. 336. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos. Helsinki 1990.
- Myllyntaus, Timo: Suomalaisen ympäristöhistorian kehityslinjoja. Historiallinen Aikakauskirja 4/1991. S. 321–331. (1991a)
- Myllyntaus, Timo: Ympäristöhistoria – mitä se on? Historiallinen Aikakauskirja 4/1991. S. 291–294. (1991b)
- Myllyntaus, Timo: Writing about the Past with Green Ink. The Emergence of Finnish Environmental History. 16.12.2002. H-Net. Humanities and Social Science Online. H-Environment. [WWW].
<http://www.h-net.org/~environ/historiography/finland.htm>
Sivulla vierailtu 24.8.2011.
- Myllyntaus, Timo: Summer Frost. A Natural Hazard with Fatal Consequences in Preindustrial Finland. Teoksessa Natural Disasters, Cultural Responses. Case Studies toward a Global Environmental History. Toim. Christof Mauch & Christian Pfister. Lexington Books. Lanham 2009. S. 77–102.
- Myllys, Merja: Soiden viljely. Teoksessa Suomen suot. Toim. Harri Vasander. Suoseura ry. Helsinki 1998. S. 64–71.
- Mäkinen, Riitta: Rindell, Arthur (1852–1936). 9.10.2006. Kansallisbiografia. [WWW].
<http://www.kansallisbiografia.fi.ezproxy.utu.fi:2048/kb/artikkeli/3602/>
Sivulla vierailtu 7.1.2013.

Männistö, Tiina: Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890–1972. Turun yliopisto. Historian laitoksen julkaisuja 63. Turku 2003.

Niemelä, Jari: Lääninlampureista maaseutukeskuksiin. Maaseutukeskusten ja niiden edeltäjien maatalousneuvonta 1700-luvulta 1990-luvulle. Suomen Historiallinen Seura ja Maaseutukeskusten liitto. Tampere 1996.

Niemelä, Jari: Vain hyödynkö tähden? Valistuksen ajan hyötyajattelun, luonnontieteen ja talouspolitiikan suhde Pehr Adrian Gaddin elämäntyön kautta tarkasteltuna. Historiallisia tutkimuksia 199. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1998.

Niemi, Seija A.: Suomalaisen metsäluonnon lukutaidon historiaa. Ihmisen ja koivun muuttuva suhde Suomessa 1730-luvulta 1930-luvulle. Suomen historian lisensiaatintutkimus. Turun yliopisto 2005.

Nieminen, Hannu: Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917. Vastapaino. Tampere 2006.

Nikkanen, Terhi: Halla ja yöpakkaneen. 14.5.2005. YLE. Sää. [WWW].
<http://yle.fi/saakuvat/artikkeliteksti.php>
Sivulla vierailtu 13.1.2011.

Nummela, Ilkka: Kuopion historia III. Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875–1918. Kustannuskiila Oy. Kuopio 1989.

Nygård, Toivo & Kallio, Veikko: Rajamaa. Teoksessa Suomen historian pikkujättiläinen. Päätoim. Seppo Zetterberg. WSOY. Porvoo 2003. S. 534–593.

Nykysuomen sanakirja. Osa I. A–I. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1992.

Nykysuomen sanakirja. Osa II. J–K. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1992.

Olkkonen, Tuomo: Modernisoitua suuriruhtinaskunta. Teoksessa Suomen historian pikkujättiläinen. Päätoim. Seppo Zetterberg. WSOY. Porvoo 2003. S. 462–533.

Parmanen, Eino I.: Taistelujen kirja. Kuvauksia itsenäisyystaistelujemme vaiheista sortovuosina. I osa. Routakauden puhkeaminen ja sen ensimmäiset vuodet. WSOY. Porvoo 1936.

Pessi, Yrjö: Suon ojituksen ja viljelykseenoton vaikutuksesta maan ja maan pinnan läheisen ilman lämpöoloihin. Suo 4/1957. S. 37–41.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne: Kurssi kohti diskurssia. Vastapaino. Tampere 2009.

Pitkänen, Kari: Kärsimysten ja ahdingon vuosikymmen – 1860-luvun yleiskuva. Teoksessa Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Toim. Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1991. S. 36–77.

Pitkäranta, Reijo: Geitlin, Johan Gabriel (1836–1890). 8.6.2004. Päivitetty 5.3.2008. Kansallisbiografia. [WWW].
<http://www.kansallisbiografia.fi.ezproxy.utu.fi:2048/kb/artikkeli/6008/>
Sivulla vierailtu 26.8.2011

Rantanen, Päivi: Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1997.

Rasila, Viljo: Liikenne. Teoksessa Suomen taloushistoria II. Teollistuva Suomi. Toim. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki 1982. S. 114–131.

Rasila, Viljo: Suomalainen yhteiskunta 1865. Teoksessa Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Toim. Viljo Rasila; Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003. S. 451–452. (2003a)

Rasila, Viljo: Vanhat mitat, painot ja rahat. Teoksessa Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Toim. Viljo Rasila; Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003. S. 620–624. (2003b)

Rasilainen, Aki: Kuuluuko autonominen Suomen valtio historiatietoisuuteemme. Osmo Jussilan kootut erehdykset valtio-oikeuden alalla. Historiallinen Aikakauskirja 3/2005. S. 338–348.

Saarenheimo, Juhani: Isojako. Teoksessa Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Toim. Viljo Rasila; Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003. S. 349–364.

Salminen, Tapani: Castrén, Matthias Alexander (1813–1852). 14.6.2002. Kansallisbiografia. [WWW].
<http://www.kansallisbiografia.fi.ezproxy.utu.fi:2048/kb/artikkeli/3164/>
Sivulla vierailtu 18.2.2013.

Savolainen, Raimo: J.V. Snellman ja nälkävuodet 1867–1867. Snellman instituutin C-sarja 2. Kuopion kaupunginhallitus. Kuopio 1989.

Seppinen, Ilkka: Selim Lemström. Ilmatieteen laitos. Helsinki 2006.

Sihvo, Hannes: Kivi, Aleksis (1834–1872). 16.9.1997. Päivitetty 2.7.2012. Kansallisbiografia. [WWW].
<http://www.kansallisbiografia.fi.ezproxy.utu.fi:2048/kb/artikkeli/2826/>
Sivulla vierailtu 18.2.2013.

Soikkanen, Hannu: ”Miekalla, nälällä ja rutolla” – kriisit historiassa. Teoksessa Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Toim. Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1991. S. 11–35. (1991a)

Soikkanen, Hannu: ”Siikajoella tehtiin pastorin paikka köyhäin koiksi” – Papit ja kansa hätäaikana. Teoksessa Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Toim. Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1991. S. 224–236. (1991b)

Soikkanen, Timo: ”...lakiensa suojeluksessa”. Kahden tulkintamallin loukussa. Teoksessa Taistelu autonomiasta. Perustuslait vai itsevaltiut? Toim. Timo Soikkanen. Edita. Helsinki 2009. S. 13–86.

Soininen, Arvo M.: Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Historiallisia tutkimuksia 96. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1974.

Soininen, Arvo M.: Maa- ja metsätalous. Teoksessa Suomen taloushistoria II. Teollistuva Suomi. Toim. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki 1982. S. 27–51.

Solantie, Reijo: Hallojen loppuminen keväällä ja alkaminen syksyllä. Meteorologisia julkaisuja No 6. Ilmatieteen laitos. Helsinki 1987.

Solantie, Reijo: Suurten suo-ojitusten vaikutus ilman lämpötilaan erityisesti Alajärven Möksyn havaintojen perusteella. Meteorologisia julkaisuja No. 29. Ilmatieteen laitos. Helsinki 1994.

Solantie, Reijo: Ilmaston, maankäytön ja väestön kolmiyhteys Suomessa vanhan maatalouden aikana. Meteorologisia julkaisuja 35. Ilmatieteen laitos. Helsinki 1997.

Solantie, Reijo: Ilmasto ja sen määräämät luonnonolot Suomen asutuksen ja maatalouden historiassa. Jyväskylä studies in humanities 196. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 2012.

Stewen, Riikka: Hugo Simberg – unien maalari. Otava. Helsinki 1989.

Sulkunen, Irma: Granfelt, Aksel August (1846–1919). 2.11.1999. Kansallisbiografia. [WWW].
<http://www.kansallisbiografia.fi.ezproxy.utu.fi:2048/kb/artikkeli/4812/>
Sivulla vierailtu 19.2.2012.

Suomen lehdistön historia 7. Hakuteos Savonlinna–Övermarks Tidning. Päätoim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy. Kuopio 1988.

Suomen lehdistön historia 6. Hakuteos Kotokulma–Savon Lehti. Päätoim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy. Kuopio 1988.

Suutala, Maria: Naiset ja muut eläimet. Ihmisen suhde luontoon länsimaisessa ajattelussa. Yliopistopaino. Helsinki 1996.

Tilastokeskus. Suomi lukuina. Työmarkkinat. 22.1.2013. [WWW].
http://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_tyoelama.html
Sivulla vierailtu 19.3.2013.

Tommila, Päiviö: Suuri adressi. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1999.

Tornberg, Matleena: Ilmaston- ja sadonvaihtelut Lounais-Suomessa 1550-luvulta 1860-luvulle. Teoksessa Työ tekijäänsä kiittää. Toim. Eero Kuparinen. Turun Historiallinen Arkisto 44. Turun Historiallinen Yhdistys. Tammisaari 1989. S. 58–87.

Turpeinen, Oiva: Nälkä vai tauti tappoi? Kauhunvuodet 1866–1868. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1986.

Turpeinen, Oiva: Näläntorjunta ja hyvinvointivaltion perusteet. Hallinto ja kansalainen Suomessa 1808–1905. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 4. VAPK-kustannus. Helsinki 1991.

Vahtola, Jouko: Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin. Otava. Helsinki 2003.

Vella, Stephen: Newspapers. Teoksessa Reading Primary Sources. The Interpretation of Texts from Nineteenth- and Twentieth-Century History. Toim. Miriam Dobson & Benjamin Ziemann. Routledge. Lontoo–New York 2009. S. 192–208.

Vihola, Teppo: Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantosunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 159. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1991.

Vihola, Teppo: Pärjääkö pienviljelys? Teoksessa Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle. Toim. Matti Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2004. S. 135–216.

Vilkuna, Kustaa: Vuotuinen ajantieto vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisista talous- ja sääkalentereista enteineen. Otava. Helsinki 1992.

Vilkuna, Kustaa: Vuotuinen ajantieto vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisista talous- ja sääkalentereista enteineen. Otava. Helsinki 1994.

Virrankoski, Pentti: Salaojitus Suomessa ennen itsenäisyyden aikaa. Pieniä vihkosia nro 1. Suomen maatalousmuseo Sarka. Loimaa 2005.

Weiss, Holger: Nälkä. Teoksessa Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa. Toim. Risto Marjomaa, Jouko Nurmiainen & Holger Weiss. Vastapaino. Tampere 2000. S. 111–190.

Zetterberg, Seppo & Pulma, Panu: Autonominen suuriruhtinaskunta. Teoksessa Suomen historian pikkujättiläinen. Päätoim. Seppo Zetterberg. WSOY. Porvoo 2003. S. 358–461.

Öhrnberg, Kaj: Wallin, Georg August (1811–1852). 19.11.1998. Kansallibiografia. [WWW].

<http://www.kansallisbiografia.fi.ezproxy.utu.fi:2048/kb/artikkeli/3679/>
Sivulla vierailtu 18.2.2013.

Östman, Ann-Catrin: Mekanisoinnin ensimmäinen aalto. Teoksessa Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle. Toim. Matti Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2004. S. 19–76.